

Tartu Riiklik Ulikool
Üldise Ajaloo Kateeder

MÜNCHENI KOKKULEPE 1938 AASTAL

DIPLOMITÖÖ

V.Lulla

ajaloo osakonna VI kursuse
mittestatsionaarne üliõpilane

Juhendaja: dots. L.Roots

Tartu 1964

S i s s e j u h a t u s

"Rohkem kui kunagi varem kasvab kapitalistlikes maa-
des praegu kapitalismi päästmise, tema tõvede ravimise,
imperialistlike vastuolude lepitamise retseptide ja pro-
jektide arv"¹ märkis N.S. Hruštšov oma kõnes 9. aprillil
1964. a. Budapestis. Juba II maailmasõja eel oli selliseks
ulatuslikumaks kapitalismi päästmise katseks Münchени kok-
kulepe 1938. aastal. Tänapäeval, kus ^{on} kapitalismi paratamatu
lagunemisprotsess haaranud kogu seda süsteemi juurtest kuni
ladvani, on uuesti asunud Münchenit meelde tuletama. Impe-
rialistlike ringkondade poolt ergutatud neo-fašistid tooni-
tavad Bonnis taas Münchени 1938. a. kokkuleppe kehtivust
ning Sudeedi-sakslaste seaduslike õigusi Tšehhoslovakkia
territooriumile.² Samal ajal püüavad Prantsusmaa parempool-
sed sotsialistid hoiatada USA-d ja Inglismaad Lääne-Berlii-

1 N.S. Hruštšov, Kõne Budapestis 9. aprillil 1964. a., "Rahva Hää" №86
(6503), 10. aprill 1964. a.

2 Heinz Lindner, Das Komplott der deutschen und französischen reaktio-
nären, faschistischen Kräfte vor dem zweiten Weltkrieg. "Der deu-
tsche Imperialismus und der zweite Weltkrieg", Band 2,
Berlin 1961, lk. 514.

ni küsimuse mõistliku ja rahumeelse lahendamise eest, tuleta-
des meelde Münchени kokkulepet, kui hoiatavat eeskju.³ Kõige
sellega seoses on tänapäeval teravalt päevakorrade kerkinud
Münchени kokkuleppe õige olemuse selgitamise vajadus. Käesole-
vas töös on püütud dokumentide kogumikes, monograafiates ja
üksikuurimustes ning artiklites avaldatud materjalide põhjal
mõningal määral avada selle, kahe maailmasõja vahelisel peri-
oodil toimunud keeruka sündmuse, Münchени kokkuleppe olemust.
Töös on püütud näidata, kuidas kapitalismi üldkriisi esimesel
perioodil väljakujunenud sõjaeelse poliitilise kriisi tingi-
mustes omavahel maailmavalitsemise pärast võitlevad imperia-
listlikud suurriigid püüdsid sellest kapitalismi enda rüpes ku-
junenud kriisist väljapääsu leida Münchени kokkuleppe sõlmi-
misega. Ühtlasi on püütud näidata hukkamisele määratud kapi-
talistliku ühiskonna päästmiseks ettevõetud kokkuleppe ala-
tust ja lootusetust.

Töö kirjutamisel on kasutatud allikmaterjalidena Nõuko-
gude Liidu Välisministeeriumi poolt publitseeritud dokumente
ja materjale. Üksikküsimuste täpsustamisel on kasutatud Nürn-
bergi sõjaroimarite protsessi materjalide publikatsioone.⁴

3 Heinz Lindner, op. cit. lk. 514.

4 a. Документы и материалы конуна Второй мировой войны, том I-II,
Москва 1948, Edaspidi viide - Документы и материалы... Т. I-II
b. Новые документы из истории Мюнхена, Москва 1958, Edaspidi: Новые документы...
c. Внешняя политика СССР. Сборник документов, том IV, (1935 - июнь 1941), Москва 1946
d. Нюрнберский процесс. Сборник материалов, том I-II, Москва 1954, Edaspidi:
Нюрнберский процесс
e. Нюрнберский процесс над главными немецкими военными преступниками.
Сборник материалов в семи томах, том I, II, Москва 1958. Edaspidi: Нюрн-
берский процесс над...
f. Der Nürnberger Prozess. Aus den Protokollen, Dokumenten und Materialien des
Prozesses gegen die Hauptkriegsverbrecher vor dem internationalen Militärgerichtshof,
Band II, Berlin 1957, Edaspidi: Der Nürnberger Prozess.

Müncheni kokkuleppele pühendatud Nõukogude ajaloolaste eriteostest kasutati: V.G. Poljakovi⁵ põhjalikku ja ulatuslikku uurimust Inglismaa osast Müncheni kokkuleppe sõlmimisel; V.A. Matvejevi⁶ uurimust Müncheni kokkuleppe nurjumisest, milles on küll vähem tähelepanu pööratud selle kokkuleppe ettevalmistamise probleemidele; mõningal määral kasutati ka M.Gus'i⁷ uurimust ameerika imperialistide osast Müncheni kokkuleppe innustajatena ja N.N. Nikolajev'i uurimust Inglismaa parempoolsete leiboristide välispoliitika kohta.⁸ Tšehhoslovakkia kodanluse reeturliku osa kohta Müncheni kokkuleppe sõlmimisel, andis head materjali Tšehhoslovakkia ajaloolase I. Gaek'i⁹ kokkuvõtlik uurimus Müncheni sündmustest. Väärtuslikku materjali ning fakte andis Inglise progressiivse publitsisti Andrew Rothsteini¹⁰ mitmekülgne ja probleemitihed uurimus.

Peale selle on kasutatud üksikute maade diplomaatilise tegevuse valgustamisel rida monograafiaid, nagu Nõukogude ajaloolase professor Truhanovski¹¹ ulatuslikku ja põhjalikku

5 В.Г. Поляков, Англия и мюнхенский договор, Москва 1960.

6 В.А. Матвеев, Проблемы мюнхенской политики (1938-1939 гг.), Москва 1955.

7 М. Гус, Американские империалисты - вдохновители мюнхенской политики, Москва 1951

8 Н.Н. Николаев, Внешняя политика правых лейбористов Англии в период подготовки и начала второй мировой войны (1935-1940 гг.), Москва 1953.

9 Ирвин Гаек, Мюнхен, Москва 1960.

10 Эндрю Ротштейн, Мюнхенский договор, Москва 1959.

11 В.Г. Трухановский, Внешняя политика Англии на первом этапе общего кризиса капитализма (1918-1939 гг.), Москва 1962. Edaspidi - Трухановский - Внешняя политика Англии

uurimust Inglismaa välispoliitikast, G.L. Rozanovi¹² põhjalikku monograafiat hitlerliku Saksamaa kohta ja N.B. Ušakovi¹³ tööd hitlerlaste välispoliitikast. Tšehhislovakkia kodanliku diplomaatia tegevuse kohta on saadud andmeid ulatuslikust artiklite kogumikust¹⁴, milline ilmus 1959.aastal. USA ja Prantsusmaa välispoliitilise tegevuse kohta andsid huvitavaid andmeid Saksa DV ilmunud saksa imperialismi ja II maailmasõda käsitlevas koguteoses¹⁵ avaldatud artiklid. Nõukogude Liidu välispoliitika küsimuste käsitlemisel on kasutatud I.F. Ivašini¹⁶ esseed ja V.G. Truhanovski toimetusel ilmunud rahvusvaheliste suhete küsimusele pühendatud koguteost.¹⁷

Töö on ülesehitatud kronoloogilisel printsiibil, kusjuures üksikute peatükkide lõikes on püütud igal etapil esinevaid probleeme vaadelda tähtsamate maade osas eraldi. Müncheni kokkuleppe eelloo ja selle kokkuleppe tulemuste osas on püütud peale diplomaatiliste ja poliitiliste probleemide, valgustada ka esinevate nähtuste majanduslikku külge ja avada neid majanduslikke vastuolusid, mis valitsesid imperialistlike suurriikide vahel sel perioodil. Kuna Müncheni kokkuleppe 1938.aastal ei olnud juhuslik diplomaatiline impro-

-
- 12 Г.Л. Розанов, Германия под властью фашизма (1933-1939 гг.), Москва 1961 (Edaspidi Розанов - Германия 1933-1939 гг.)
- 13 В.Б. Ушаков, Внешняя политика нацистской Германии, Москва 1961
- 14 Внешняя политика Чехословакии 1918 - 1939, Сборник статей, Москва 1959 (Edaspidi: Внешняя пол. Чехословакии.)
- 15 „Der deutsche Imperialismus und der zweite Weltkrieg“, Band 2, Berlin 1961
- 16 И.Ф. Ивашин, Очерки истории внешней политики СССР, Москва 1958
- 17 История международных отношений и внешней политики СССР 1917 - 1939, том I, Москва 1961

visatsioon, vaid kapitalistlike suurriikide sotsialismivae-
nulike püüdluste pikaajalise arengu produkt, siis tuli töö
kirjutamisel I peatükis anda põgus ülevaade kapitalismi üld-
kriisi I etapil toimunud tähtsamatest majanduslikest ja dip-
lomaatilistest sündmustest, mis põhjustasid sõjaeelse poliiti-
lise kriisi kujunemise 1937-1939.a. ja sellega seoses ka
Müncheni kokkuleppe sõlmimise. Töö põhiosas on esmajoones
vaadeldud Saksamaa ja Inglismaa, kui Müncheni kokkuleppe sõl-
mimise kahe tähtsama osalise, välispoliitikat alates 1938.a.
märtsist kuni 1938.a. lõpuni. Paraleelselt nende kahe kapi-
talistliku maa sõjaõhutamispoliitika analüüsiga on esitatud
ka Nõukogude Liidu rahuarmastava ja kollektiivse julgeoleku
eest võitleva välispoliitika põhietapid samal ajavahemikul.
Töö lõpul on püütud analüüsida imperialistlike suurriikide
poolt Müncheni kokkuleppe sõlmimisel tehtud valearvestusi
ja nende valearvestuste olemust.

I Sõjaseelse poliitilise kriisi väljakujunemine Euroopas kapitalismi üldkriisi tingimustes ja fašistlikele agressoritele vabade käte andmise poliitika esimesed tulemused

XX sajandil jõudis kapitalism oma arengu viimasesse, imperialismi staadiumi. "Enneolematult teravaks muutus imperialistlike riikide võitlus turgude, kapitali rakendamise sfääride, toorainete ja tööjõu pärast, maailma valitsemise pärast"¹. I maailmasõda, kus jõuga püüti lahendada imperialistlikus süsteemis endas kujunenud majanduslikke ja poliitilisi vastuolusid, ei kõrvaldanud kapitalistliku maailmasüsteemi kriisiseisundit. Vastupidi, esimese sotsialistliku riigi teke 1917. aasta oktoobris, lõi kapitalistlikku maailmasüsteemi püsiva mõra ja süvendas veelgi kapitalismi kriisiseisundit, muutes selle püsivaks üldkriisiks. I maailmasõja tulemusena kujunesid rahvusvaheliste suhete alal välja kaks diametraalselt vastupidist seisukohta. Noor sotsialistlik ühiskond kuulutas oma välispoliitika aluseks erinevate sotsiaalsete süsteemide rahuliku kooseksisteerimise printsiibi, milline fikseeriti 1919. a. detsembris, VII Ülevenemaalise Nõukogude kong-

1 Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Programm, Tallinn 1961, lk. 10.

ressi poolt järgmiselt: "Vene Sotsialistlik Föderatiivne Vabariik soovib kõigi rahvastega elada rahu ja suunata kõik oma jõud sisemisele ehitustööle."² Kogu Nõukogude Liidu järgnevate aastate välispoliitika oli rajatud sellele põhimõttele.

Samal ajal püüdsid imperialistlikud suurriigid aga luua ühisrinnet noore sotsialistliku ühiskonna purustamiseks. Selle ilmekaks avalduseks oli interventsiooni organiseerimine noore Nõukogudemaa vastu 1918.a. See sotsialistliku ühiskonna purustamise püüdlus läbis kogu kodanliku diplomaatia tegevust kahe maailmasõja vahelisel perioodil.

Nõukogudemaa vastase poliitilise ühisrinde loomise püüdlustega paralleelselt ei katkestanud imperialistlikud suurriigid aga omavahelist võitlust maailmavalitsemise pärast. Juba I maailmasõja järgi sõlmitavate rahulepingute vastuvõtmisel ja hiljem nende ellurakendamisel, ilmnisid teravad vastuolud võitjate endi, kui ka võitjate ja võidetute vahel. V.I. Lenin märkis selle kohta: "Inglismaa, Ameerika ja Jaapan... ei suuda korda seada majanduslikke suhteid ja suunavad oma poliitika nende riikide poliitika õõnestamisele, kes on nende kaasosalisteks ja partneriteks Rahvasteliidus. Siit saab alguse ülemaailmne kriis."³ Uut ülemaailmset kriisi iseloomustas asjaolu, et kogu maailm ei olnud enam jagamatult imperialistide valduses. $\frac{1}{6}$ maakerast olid töölised ja talupojad

² vt. Dumomartureckui suobaps, mom II, Moskva 1961, lk. 298.

³ V.I. Lenin, Ettekanne rahvusvahelisest olukorrast ja Kommunistliku Internatsionaali põhiülesannetest, Teosed, 31. kd., Tallinn 1955, lk. 197-198.

rajanud esimese sotsialistliku riigi. Hirmuga mõtlesid kapitalistid 1917-1919.a. revolutsioonilistele sündmustele Ida- ja Kesk-Euroopas. Kommunismi levikut tuli pidurdada. Juba 1920. aastal formuleeris W.Churchill Inglismaa välispoliitilise kursi järgmiselt: "Rahu saksa rahvaga /s.o. saksa militaristide ja monopolistidega V.L./, sõda bolševike /s.o. Nõukogude Liidu V.L./ vastu!"⁴ Sel eesmärgil asusid Inglismaa poliitikud Saksamaa militariseerimist toetama, sel eesmärgil oli neil kaavas ka Prantsusmaa nõrgestamine, et viimast sundida tunnistama Inglismaa juhtpositsiooni Euroopas. Prantsusmaa aga püüdis omakorda saada Euroopas hegemooniks. Nii põrkusid endiste liitlaste huvid kokku juba koheselt peale I maailmasõda. Inglaste initsiatiivil ja USA majanduslikul toetusel asuti Saksamaa tööstusliku potentsiaali taastamisele. 1924.a. võeti vastu Dawes'^x plaan, milline nägi ette Saksamaa rasketööstuse kiire arendamise. Sellele järgnes Locarno kokkuleppe sõlmimine 1925. aastal, milline seadis Saksamaa Prantsumaaga ühele tasemele. See kokkulepe tähendas Prantsusmaa poliitilise positsiooni nõrgenemist, ühtlasi oli see kokkulepe Saksa militaristidele esimeseks märguandeks oma agressiooni Itta suunamiseks. Nimelt ei antud Saksamaa idanaabrite (Poola ja Tšehhoslovakkia) piiridele garantiisid, nii nagu seda tehti läänenaabrite Belgia ja Prantsusmaa suhtes.⁵ Kuid selle plaanitsetava Nõukogude Li-

x Dawes - USA pankur ja poliitik, kelle juhtimisel töötati väl- ja Saksamaa tööstusliku potentsiaali taastamise plaan.

4 Трухановский, Внешняя политика Англии, lk. 30.

5 Хрестоматия по новейшей истории, том I, lk. 212-213.

du vastase sõjalise bloki loomisel oli kaks takistust. Esiteks ei soovinud ega saanudki kodanlik-demokraatlik Saksamaa etendada nõukogude-vastases rindes seda osa, mida kapitalistlikud poliitikud tahtsid talle anda. Teiselt poolt takistas Saksamaa agressiooni Itta suunamist Prantsusmaa poolt loodud laialdane sõjaliste lepingute süsteem Ida- ja Kagu-Euroopas.

Nende vastuolude tõttu, mis valitsesid ühelt poolt Inglismaa ja Prantsusmaa aga ka Inglismaa ja USA vahel, ja teiselt poolt vastuolu kogu maailma kapitalistide ja esimese sotsialistliku riigi vahel; kujunes Saksa imperialistidele soodus võimalus oma jõudude koondamiseks ja uute ekspansiooniplaanide väljatöötamiseks. Kasutades imperialistlike suurriikide toetust, asusid Saksa monopolistid jällegi plaanitsema maailmavalitsemise ka~~v~~asid. Kõigi nende Dawes'i plaanide, Locarno lepingute ja Young'i^x plaanide ellurakendamine tõi endaga aga kaasa imperialistlike suurriikide majandusliku arengu ebaühtsuse kasvu ja vastavalt sellele ka majanduslike vastuolude teravnemise. 1929. aastal ületas USA Inglismaad ja Saksamaad raua, terase ja elektrienergia tootmisel.⁶ Saksamaa saavutas samaks ajaks suurtööstuse kontsent-

^x USA finantsisti O. Youngi poolt 1929. a. väljatöötatud plaan, mille järgi oli ette nähtud Reini piirkonnast okupatsioonivägede väljaviimine ja Saksamaa reparatsioonimaksete vähendamine

⁶ Плехановский, Внешняя политика Англии, lk. 235.

ratsiooni taseme osas aga esikoha.⁷ Inglismaa jäi aga ikkagi suurimaks kolooniate valdajaks ja ületas oma konkurente nii maailmakaubanduses kui ka kapitali ekspordis⁸.

Belpoolmainitud komplitseeritud tingimustes puhkenud 1929.a. ülemaailmne majanduskriis, süvendas veelgi kapitalistliku ühiskonna üldkriisi seisundit. Eriti teravalt tabas kriis Saksamaad. Saksa tööstuse laienemisega ei kaasunud siseturu oluline laienemine. Laenudega ülesturgutatud tööstus ei leidnud ka püsivat välisurgu, kuna see oli juba teiste kapitalistlike suurriikide vahel ära jaotatud. Saksamaal puudusid kolooniad ja lisaks kõigele koormasid teda välisvõlad. Majanduskriisiga kaasnes ka sisepoliitiline kriis. Paralleelselt reaktsiooniliste ringkondade majanduslike positsioonide kindlustamisega 1924-1929.aastatel, toimus Saksamaal ka töölisliikumise kiire kasv. Eriti ilmekat keelt kõneles sellest Saksamaa Kommunistliku Partei poolt parlamendi valimistel antud häälte arvu kiire kasv. 1932.a. novembris toimunud erakordsetel riigipäeva valimistel andsid 5 980 000 valijat oma hääled Saksamaa Kommunistlikule Parteile.⁹ See kõneles selget keelt kapitalistliku maailma loodetava tugisamba - kodanliku Saksamaa sisemisest nõrkusest. Ainsat väljapääsu sel-

7 Позанов, *Лепманус 1933-1939 н.*, lk. 12.

8 Alice Teichova, *Zur Außenpolitik Großbritanniens am Vorabend des zweiten Weltkrieges*, „Zeitschrift für Geschichtswissenschaft“ 1961 N°6, lk. 1252.

9 Позанов, *op. cit.* , lk. 56.

lest ähvardavast ohust, nägi kodanlus fašistliku diktatuuri kehtestamises, mis kujutas endast "... kõige reaktsoonilisema- te, kõige šovinistlikumate, kõige imperialistlikumate finants- kapitali elementide avalikku terroristlikku diktatuuri."¹⁰

Fašistliku režiimi kehtestamine Saksamaal ei olnud juhuslik nähtus. "Fašism kujutas endast maailma suurimate kapitalistide üldist tendentsi, kapitalismi järjest süveneva kriisi ja sotsia- lismi kasvu perioodil."¹¹ kirjutas W.Foster. Püüd fašismile ei olnud juhuslik nähtus, vastupidi see oli "... monopolistliku kapitali peamine orientatsioon, tema katse ületada kriisi rasku- si, turgude küsimusi ja tööliste ning talupoegade revolutsi- onilise liikumise kasvu."¹² Imperialistlikud suurriigid lootsid fašistlikku Saksamaad muuta Nõukogude Liitu purustavaks löögi- rusikaks. Kui fašistliku riigipöörde tulemusena oli Saksamaal kapitalistlik süsteem oma poliitilisi aluseid tugevdanud ja kui tema juhid välja astusid energiliselt kommunismivastaste loosungitega, siis ei saanud ka teiste kapitalistlike riikide monopolistlikud ringkonnad ükskõikseks jääda. Fašistlikule Sak- samaale tuli leida Euroopas "väärikas" koht. Talle tuli anda vabadus Versailles "ikke" kõrvaldamiseks, talle tuli anda vôi- malus remilitariseerimiseks, talle tuli anda võimalus ^{asuda} Nõukogude Liidu vastasele sõjakäigule. Selle eesmärgi saavutamiseks alus- tati 1933.a. kevadel Melja (suurriigi) koostöö Pakti sõlmimist.

"See pakt tähendas Inglise ja Prantsuse valitsuse kokkulepet Saksa ja Itaalia fašismiga, kes juba siis ei varjanud oma ag- ressiivseid kavatsusi. See pakt fašistlike riikidega tähendas

10 Л.Димитров, Наступление фашизма и задачи Коммунистического Интернационала в борьбе за единство рабочего класса, против фашизма. Избранные произведения, том I, Москва 1957, lk. 376.

11 Уильям З. Фостер, Народные фронты и народная демократия. "Закат мирового капитализма", Москва 1951, lk. 231.

12 Л.Димитров, op. cit. . . . lk. 375-376.

ühtlasi loobumist rahuarmastavate riikide ühtse rinde kindlustamise poliitikast..."^{12a} Prantsusmaa ja ta liitlaste vastuseisu tõttu jäi see pakt aga ratifitseerimata.^{12ab} Ühisrinde loomise esimene katse aga julgustas hitlerlikku Saksamaad. 1933.a. suvel lahkus ta Rahvusvaheliselt Desarmeerimise konverentsilt, 19. oktoobril 1933.a. ka Rahvasteliidust.¹³ Fašistlikku Saksamaa juhid asusid nüüd 1931.aastal IG Farbenindustrie ühe peamehe Duisbergi poolt formuleeritud ülesande ellurakendamisele, nimelt: "Rahvusliku majanduse territoriaalne piiratus tuleb kompenseerida rahvusvahelise territooriumi arvel... Euroopa probleemi lõplikuks lahendamiseks... tuleb luua tihe majanduslik blokk Bordeaux—st Odessani, milline oleks Euroopa selgrook".¹⁴ Selle ülesande realiseerimiseks töötati Hitleri poolt välja järgmine plaan: Esiteks tuleb likvideerida Versailles' rahulepinguga ja Locarno kokkuleppega ettenähtud sõjalised ja territoriaalsed piiramised. Teiseks tuleb Saksamaaga ühendada kõik I maailmasõja kaotuse tulemusena äravõetud maa-alad, millistele tuleb veel juurde liita nn. germaani rassile kuuluvad alad Euroopas. Kolmandaks, tuleb vallutada teiste Euroopa riikide territooriume selleks, et kehtestada Saksamaa ülemvalitsus algul Euroopas ja hiljem kogu maailmas.¹⁵ Sellised olid Saksa fašistide tegelikud eesmärgid. Neist muidugi avalikult ei räägitud. Saksa diplomaadid juhindusid kogu 1933-1937.a. vahelisel perioodil Hitleri instruksioonidest, kus öeldi järgmist: "Meie peame hoidma Versailles' suurriigid oma lõa otsas, hirmutades neid bolševismichuga ja pannes neid uskuma, et Saksamaa on viimaseks kaitsevalliks punase veeuputuse eest. See on meil ainuke võimalus..."

^{12a} Ajaloo võttsjad (Ajalooline ülevaade), Tallinn 1948, lk. 13.

^{12ab} Дипломатический словарь, том II, lk. 467.

¹³ Хрестоматия по новейшей истории, том I, lk. 229.

¹⁴ Ритард Сэстоли, И.Ф. Фарбениндустри, Москва 1948, lk. 9.

¹⁵ Нюрнбергерский процесс над..., том I, lk. 104-105.

Versailles' süsteemiga lõpu tegemiseks ja taasrelvastamiseks."16

Kommunismivastase võitluse lipu all asusid maailma ümberjao-
tamist taotlema ka Jaapani militaristid ja Itaalia fašistid.
Nende fašistlike agressorite taktikaliseks võtteks oli kommu-
nismivastase sõjakäigu propageerimine, tegelikult nägid nende
strateegilised plaanid ette aga maailmavalitsemise kehtestamist

Kommunismi-vastase võitluse nimel tehti Inglismaa, Prant-
susmaa ja USA poolt fašistlikele agressoritele rida järeland-
misi ja soodustusi lootuses, et peatselt asuvad agressorid
Nõukogude Liitu ründama. Tegelikult soodustasid need järeland-
mised aga fašistlike agressorite ühise bloki formeerumist, mil-
line leidis oma väljenduse nn. antikominterni pakti sõlmimises
(Saksamaa ja Jaapan 25.XI 1936.a., Itaalia 5.XI 1937.a.)

Fašistlike agressorite "rahustamise" ja nende agressiiv-
sesse tegevusse "mittevahelesegamise" poliitikat teostasid
nn. läänedemokraadid järgmistel kaalutlustel: 1) Fašistid
olid avalikult kuulutanud ennast kommunismi ja Nõukogude
Liidu vaenlasteks, järelikult loodeti neid kasutada esimese
sotsialistliku riigi purustamisel peamise löögijõuna; 2) lää-
neriigid lootsid, et selles tulevases sõjas ei purustata üks-
nes Nõukogude Liit, vaid ka nende kõige ohtlikumad konkuren-
did võitluses maailmavalitsemise pärast, Saksamaa ja Jaapan
nõrgenevad suure sõja tulemusel niivõrd, et on sunnitud tun-
nistama lääneriikide ülemvalitsust. Inglismaa, Prantsusmaa
ja USA kahepaikne poliitika püüdis seega ühel hoobil likvidee-
rida nii sotsialismi kui allutada lääneriikidele ka sõjas
nõrgestatud imperialistlikud rivaalid.

16 ЯР. Кватек, В. Оливова, Политика германского империализма по от-
ношению к Чехословакии 1918 - 1938. "Славяно-германские
исследования", Москва, 1963, 1к. 116.

Imperialistlikud vandenõu-sepitsejad aga ei arvestanud neid suuri muutusi mis olid toimunud Nõukogude Liidus. Kui 1929-1933.aastal imperialistlikud suurriigid elasid üle vapustavat majanduskriisi, algas Nõukogude Liidus sotsialistliku suurtööstuse edukas rajamine. 1930-1934.a. jooksul kasvas Nõukogude Liidu tööstus kahekordseks ja andis juba 1933.aastal 41,9 miljardi rubla väärtuses toodangut.¹⁷ Nõukogude Liidu rahvatulu kasvas 1929.a. 29 miljardilt rublalt 50 miljardile rublale 1933.aastal.¹⁸ 1935.aasta tähistas uut hiiglaslikku kasvu NSV Liidu rahvamajanduses. Võrreldes 1929.a. moodustas tööstustoodangu maht 1935.a. 293,4%, samal ajal kui Inglismaal ulatus see vaid 105,8%-le.¹⁹ Ajal mil Inglismaa, Prantsusmaa elasid 1933-1937.a. perioodil läbi välispoliitilist kriisi, kasvas pidevalt Nõukogude Liidu rahuarmastava välispoliitika osatähtsus kogu maailmas. Juba 1933.aastal esitas Nõukogude Liit Genfis rahuarmastavate riikide kollektiivse julgeoleku süsteemi loomise projekti. Selle kollektiivse julgeoleku kontseptsiooni aluseks oli kindel veendumus rahu jagamatusest, s.t. et kõigil Euroopa riikidel oleks võrdselt kindlustatud nende julgeolek. Mitte "Lääne" julgeolek kõigepealt, vaid võrdne julgeolek kõigile rahvastele. Euroopa julgeolekut ei kindlustata nelikpaktiga, nagu seda püüti teha Roomas 1933.aastal, vaid kollektiivsete jõupin-

17 XVII съезд Всесоюзной Коммунистической партии (б) 26. окт. - Варя - 10. февраля 1934. Стенографический отчет, Москва 1934, lk. 17.

18 op. cit., lk. 15.

19 А. М. Некрич, Политика английского империализма в Европе (октябрь 1938 - сентябрь 1939), Москва 1955, lk. 97-98.

gutustega regionaalsete abistamispaktide loomisega.²⁰ Selle kollektiivse julgeoleku printsiibi ellurakendamisel kaasaaitamiseks astus Nõukogude Liit 1934.aastal Rahvasteliitu. Euroopas julgeoleku kindlustamiseks sõlmis Nõukogude Liit 1935.aastal vastastikkuse abistamise paktid Prantsusmaa ja Tšehhoslovakkia. 1936.a. märtsis sõlmiti Nõukogude Liidu ja Mongoolia vahel analoogiline pakt. Järjekindlalt võitles Nõukogude Liit agressorite taltsutamise eest nii Itaalia-Abessiinia sõjas kui ka fašistliku interventsiooni lõpetamise eest Hispaanias. Nõukogude Liit ei võidelnud üksnes diplomaatilisel rindel agressorite taltsutamise eest, vaid osutas samal ajal ka majanduslikku ja sõjalist abi agressiooni ohvritele (Hispaania). Nõukogude Liidu algatusel tuli 1937.aasta septembris Nyonis kokku rahvusvaheline konverents, mille tulemuseks oli fašistlike piraatide tegevuse lõppemine Vahemeres. Nõukogude Liit püüdis pidurdada relvastuse võidujooksu, sõlmides 1937.aastal Inglismaaga vastava mereväelase kokkuleppe. Nõukogude Liit seisis kõigi rahuarmastavate jõudude eesotsas, tema poliitika oli rahupoliitika, kõigi maadega sõbralike kaubandussidemete rajamise poliitika. Samal ajal kui imperialistlike suurriikide agressiivseid blokke lahutasid teravad majanduslikud vastuolud, ei olnud Nõukogude Liidul väliskaubanduse alal otseseid majanduslikke vastuolusid kapitalistlike riikidega. Nõukogude Liidule oli vaja rahu enda rahvamajanduse ülesehitamiseks.

Sel ajal kui Nõukogude Liidus toimus rahulik ülesehitustöö, kui kerkisid uued tehased ja vabrikud, sel ajal kui Nõukogude Liit võitles järjekindlalt rahu ja rahvusvahelise julgeoleku kindlustamise eest, sel ajal kui Nõukogude Liit teostas kõigi maadega rahulike majanduslike sidemete tugevdamise poliitikat, sepiitsesid imperialistlikud ringkonnad areneva ja tugevneva sotsialistliku ühiskonna hävitamise plaane.

Mitte üksnes diplomaatilisel rindel ei püütud lõhkuda rahuarmastavate riikide ühisrinnet, vaid nn. lääneriikide kaasabil asuti 1933-1937. aastate perioodil forseerima fašistliku Saksamaa sõjamajanduse arendamist. Saksamaa relvastusprogrammi finantseerimisele asusid nüüd lääneriigid uue hoo- ga, et kiiremini muuta Saksamaad imperialismileeri löögirussikaks. USA ja Inglismaa, kes juba varem finantseerisid Saksamaa sõjatööstuse taastamist, jätkasid ka pärast Hitleri võimuletulekut Saksamaa remilitariseerimise forseerimist. Nii andis Inglise Pank hitlerlastele 1934. a. detsembris 750 000 naelsterlingu ulatuses laenu strateegiliste toorainete ostmiseks.²¹ 1935. a. maiks ulatus aga Saksa Riigipanga võlgnevus Inglise Pangale 1 miljardile margale.²² Ka ameeriklased ei jäänud siin ingllastest maha. 1933. a. augustis külastasid Saksamaad ameerika pankurid W.W. Aldrich ja Mann, kes

²¹ Розанов, Германия 1933-1939 гг., к. 177.

²² А. В. Поздеева, Англия и ремилитаризация Германии 1933-1936, Москва 1956, к. 68.

pidasid Hitleriga läbirääkimisi Saksamaale vajalike krediitide andmiseks.²³ Ameerika monopolistid nõustusid hitlerlaste ettepanekuga, et ameeriklastele kuuluvatelt ettevõtetelt ja kapitalidelt saadavad kasumid kulutatakse ära Saksamaa majanduse finantseerimiseks. Näiteks sai firma "General Motors" oma ettevõtetest, millised asusid Saksamaal, 1933-1939. a. vahel kokku 36 miljonit dollarit kasumit, millest vähemalt 20 miljonit dollarit mahutati natside poolt kontrollitavatesse ettevõtetesse.²⁴ Ameerika ja inglise monopolistid lootes lähenevast sõjast saada hiiglakasumeid, mahutasid järjest suuremaid summasid saksa tööstusettevõtetesse. Nii ehitati Fordi poolt Kölni suur autotehas. "General Motors" laiendas aga ulatuslikult autotehast Rüsselsheimis.²⁵ "International Telephone and Telegraph Corporationi" käes oli $\frac{2}{5}$ Saksa telefonitööstusest ja "General Electricu" käes kuni 30% suurima Saksamaa elektrimootorite valmistaja AEG aktsiatest.²⁶ Telefoni kompaniile kuulus ka 30% Bremenis asuva Focke-Wulfi lennukitehase 8 miljoni marga suurusest põhikapitalist.²⁷ Saksamaa varustamine naftasaadustega oli 50% ulatuses "Saksamaa-Ameerika petrooleumi A/S" käes, millise aktsiaseltsi kapitalist 95% kuulus aga Rockenfellerite "Standart Oil" trustile.^{27a}

23 William E. Dodd, *Diplomat auf heißem Boden. Tagebuch des USA-Botschafters William E. Dodd in Berlin 1933-1938*, Berlin 1962, lk 46.

24 Ю. М. Мельников, *Роль американо-германских противоборствий в возникновении Второй мировой войны.* „Вопросы истории“ 1959 №3, lk. 83.

25 „История Великой Отечественной войны Советского Союза 1941-1945“ том I, lk. 34.

26 A. Norden, *Nii seipitsetakse sõdasid*, Tallinn 1954, lk. 54.

27 A. Norden, *Уроки германской истории*, Москва 1948, lk. 187.

27a A. Norden, *ор. cit.*, lk. 176.

Enamikus saabus see natsidele antav majanduslik abi maailma avalikkuse eest varjatuna. Mõnikord pääsesid siiski üksikud tehingud ka päevavalgele. Vastavalt hitlerlaste "neljajaaasta plaanile" oli "Herman Göring'i" kontsernis ette nähtud terase tootmist suurendada 6 miljonile tonnile. Saksa monopolistidel puudusid aga madala rauasisaldusega toormaagi töötlemise alal vastavad kogemused ja vastav tehniline dokumentatsioon. Hitlerlastele tulid siin appi ameeriklased. 1937.a. avaldati ajalehtedes teade H. Göring'i ja ameerika firma "H.A. Brassert'i" vahelisest kokkuleppes, mille kohaselt viimane võttis endale ülesandeks 3 gigantse metallurgiakombinaadi ehitamise ja tehnilise teenendamise.²⁸ Need tihedad majanduslikud sidemed ameerika ja inglise monopolid ning hitlerlaste vahel pidid lääneriikide arvates olema nõukogudevastase vandenõu majanduslikuks baasiks.

Tegelikult viis see kapitalistide klassihuvidest tingitud hitlerlaste majanduslik toetamine välja hoopiski majanduslike vastuolude teravnemisele nende kahe imperialistlike riikide grupeeringu vahel. Eriti teravalt ilmnisid need vastuolud ühenduses 1937.aasta keskel puhkenud uue majanduskriisiga, milline haaras kõigepealt USA-d ja levis sealt edasi Inglismaale ja Prantsusmaale.

Sellel majanduskriisil oli kolm iseloomulikku erinevust, võrreldes 1929-1933.a. majanduskriisiga. Esiteks, ilmnisid kriisi tunnused enne kui kapitalistlike riikide

28 Розанов, op. cit., lk. 180.

tööstus oleks saavutanud 1929.a. kriisieelse tootmistaseme, s.t., et kriis algas seega juba depressiooni perioodil ning vaatamata elanikonna arvulisele kasvule oli kapitalistliku maailmaturu maht piiratum kui eelmises tsüklis. Teiseks algas see uus majanduskriis II maailmasõja ettevalmistuse käigus, mille tõttu agressiivsete riikide majandus, milline oli viidud juba sõjalise tootmise rööbastele, (näit. Saksa maal ja Jaapanis), ei olnud esialgu kriisist haaratud. Kolmandaks iseloomulikuks jooneks oli asjaolu, et kriis haaras algul ainult majanduslikult kõige võimsamaid maid, Ameerika Ühendriike, Inglismaad ja Prantsusmaad.²⁹ Lisaks eelmainitud iseärasustele algas kriis tingimustes, kus ei eksisteerinud enam maailmaturgu selle klassikalises mõttes, vaid 1929-1933.a. majanduskriisi ning fašistlike agressorite majandusliku autarkia* poliitika tulemusena oli ta langenud rahvuslikeks turgudeks, valuutatsoonideks jne. See asjaolu raskendas omakorda majanduskriisist väljapääsu leidmist ja teravdas äärmuseni majanduslikku võitlust turgude pärast. 1937. aastal puhkenud majanduskriisi taustal paistsid nüüd teravalt silma hitlerliku Saksamaa majanduspoliitika tulemused, millised olid igati vaenulikud Inglismaa, Ameerika Ühendriikide ja Prantsusmaa majanduslikele huvidele.

29 E. Барта, Особенности нового экономического кризиса „Мировое хозяйство и мировая политика.“ 1939 №2, к. 30-41.

* autarkia - imperialistlike riikide majanduspoliitika, mis on suunatud rahvusliku majanduse eraldi oleku saavutamisele agressiivsete sõdade ettevalmistamise otstarbel

Asudes agressiooni ettevalmistamisele kuulutasid hitlerlased juba 1933.aastal välja nn. majandusliku autarkia poliitika, mis pidi kindlustama Saksamaa majandusliku sõltumatuse. Saksa monopolistide usaldusmehe Hjalmar Schachti juhtimisel asutigi seda poliitikat ellu rakendama. 1933.a. maikuus lõpetati Schachti korraldusel välisvõlgade tasumine. Edasi keelati väliskapitali poolt tehtud kapitaalvahetustelt saadava kasumi väljavedu ja organiseeriti selle suunamist Saksamaa tööstusesse. Valuuta üle kehtestati range kontroll ja püüti igati piirata importi ning teostada seda põhiliselt kliiringarvestuste korras. Samal ajal püüti Saksamaa tööstusele võita uusi turge ning haarata uusi maid ja rahvaid oma majanduslikku mõjusfääri.³⁰ Kõigi nende abinõude tulemusena suurenesid majanduslikud vastuolud Saksamaa ja teiste kapitalistlike suurriikide vahel. Iseloomulikuks näiteks oli siin Saksamaa majanduslik ekspansioon Balkani riikides. 1936.aasta esimesel poolel suurenes Saksamaa eksport Kagu-Euroopasse 4 korda võrreldes 1934.aasta esimese poolega ja ulatus 174,2 miljonile margale.³¹ Saksamaa tõrjus Itaalia ja teised kapitalistlikud riigid tagaplaanile ja asus Balkani maade väliskaubanduses kindlalt esikohale.³² Kui Kagu-Euroopa maa-

30 Ю. И. Мельников, - Роль американско-германских противоречий...
lk. 82.

31 В. К. Волков, Германско-югославские отношения в 1933-1938 годах и развал Малой Антанты, "Слав.-Яно-германские исследования", lk. 159.

32 Волков, op. cit. , lk. 159.

dest eksporteeriti Saksamaale 1933.aastal 154,3 miljoni marga väärtuses tooraineid, siis 1937.aastal oli see kasvanud 555,7 miljonile margale s.o. üle 3 korra. Üle poole kogu Bulgaaria ekspordist ja impordist kuulus Saksamaale. Peaaegu pool kogu Türgi impordist tuli samuti Saksamaalt.³³

1936.aastal oli Saksamaa esikohal ka Skandinaaviamaade, Hollandi, Belgia ja Portugaalia väliskaubanduses. 1935.aastal asus Saksamaa Lõuna-Ameerika maade väliskaubanduses USA järle teisele kohale, tõrjudes sealt välja Inglismaa. 1937.aasta eksporteeris Saksamaa Indiasse samapalju metalltooteid kui Inglismaa.³⁴ Kuid mitte üksnes välisturgude vallutamisega ei astunud Saksa monopolistid oma soosijatele valusalt varvastele, vaid lääneriikide ning hitlerlaste vahelisi majanduslikke vastuolusid teravdas ka Saksamaa siseturu sulgemine lääneriikide tarbekaupadele. Nii vähenes USA eksport Saksamaale ajavahemikul 1929-1938 peaaegu 4 korda.³⁵

Saksamaa majandusliku ekspansiooni aluseks oli tema majandusliku potentsiaali järsk suurenemine. 1933-1937.aastate jooksul suurenes selle tulemusena veelgi imperialistlike suurriikide majandusliku arengu ebaühtsus. Sellest kõnelesid kasvõi taolised faktid, et 1937.aasta lõpuks oli Saksamaa kaugemale ette jõudnud Inglismaast söe, terase ja

33 В.К.Вороб, - op. cit. , lk. 164.

34 И.Ф.Иванчик, Очерки истории внешней политики СССР, Москва 1958, lk. 318.

35 Ю.М. Мельников, Роль американо-германских противоречий... „Вопросы истории“, 1959 №23, lk. 83.

elektrienergia tootmisel.³⁶ Inglismaa majanduslikust nõrgenemisest kõneles ka maksebilansi puudujääk, milline 1937. aastal ulatus 56 miljonile naelsterlingule.³⁷ Parem polnud lugu ka Prantsusmaaga. Nii vähenes Prantsusmaa osa kapitalistliku maailmasüsteemi tööstustoodangus 6,9%-lt 1929. a. - 5,5%-le - 1937. aastal. Samal ajavahemikul kasvas Saksamaa osa maailma tööstustoodangus aga 12,1%-lt 13,1%-le.³⁸ 1938. aasta jaanuaris tootis Saksamaa juba 1 848 000 tonni terast USA 1 761 000 tonni vastu, samal ajal suutsid Inglismaa ja Prantsusmaa kokku toota vaid 1 722 000 tonni terast.³⁹

Seega ületas Saksamaa toodangu hulgalt juba 1937. aastal Inglismaad ja Prantsusmaad tähtsamates rasketööstuse harudes. Toetudes oma majandusliku võimsuse tõusule tõrjus ta Inglismaad ja Prantsusmaad ikka rohkem välja neile varem kuulunud turgudelt, seda soodustas omakorda 1937. aasta majanduskriis, mis nõrgestas lääneriikide majandust. Vastavalt uutele jõuvahekordadele püüdsid Saksa monopolistid taotleda maailma ümberjagamist, sest "... kapitalismi ajal ei ole mõeldav muu alus mõjusfääride, huvide, asumaade jne. jaotamiseks kui jaotamisest osavõtjate jõud. Üldmajanduslik, rahanduslik, sõjaline jne. jõud"⁴⁰ kirjutas Lenin. Maailma ümberjagamise püüdluse, õigemini maailma valitsemispüüdluse, rüütsid hitlerlased aga demagoogilisse "eluruumi" loosungisse.

36 Прухановский, Внешняя политика Англии, lk 235.

37 Прухановский, op. cit., lk. 229.

38 И. В. Остод-Обвятиный, Из истории франко-германских переговоров 1936-1937. "Вопросы истории" 1958 №1, lk. 105.

39 Конъюнктурный бюллетень журнала "Широкое хозяйство и мировая политика" 1939 №1, lk. 38.

40. V. I. Lenin, Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium, Teosed, 22. kd., Tallinn 1953, lk. 273.

Olgugi, et Hitler oli seda "eluruumi" lubanud hankida Ida-Euroopast ja esmajoones Nõukogude Liidust, jäeti siiski esialgselt eluruumi laiendamise suund kindlaks määramata.

Saksa monopolistidele ei andnud hingerahu, et Inglismaa, Prantsusmaa, USA, Jaapan ja Itaalia omasid kokku 50,2 miljonit ruutkilomeetrit koloniaalvaldusi, kus elas üle 600 miljoni inimese. Nendest kolooniatest tuli 64% vasemaa-
gist, 96% inglustinast, 54% seatinast, 95% niklist ja 97% kogu kautšukist, mida sel ajal kapitalistlikus maailmas kokku toodeti.⁴¹ Inglismaa, kes oli Saksamaast nii tööstuse arengu kui armeelavastuse poolest maha jäänud, omas üle 34 miljoni ruutkilomeetri asumaid ja sai sealt üle poole kogu maailmas toodetavast kautšukist jne.⁴² Need sügavad majanduslikud vastuolud teravdasid veelgi ka poliitilisi vastuolusid ja tingisid sõjaeelse poliitilise kriisi kujunemise Euroopas 1937. aasta lõpul.

Selle sõjaeelse poliitilise kriisi iseärasus seisnes selles, et ta toimus kapitalismi üldkriisi tingimustes. Majanduslikud ja poliitilised vastuolud, millised kujunesid 1933-1937. aastate jooksul, oleksid tõenäoliselt juba 1937. a. lõpul või hiljemalt 1938. a. põhjustanud imperialistlike suurriikide vahelise sõja puhkemise. Nõukogude Liidu, sotsialistliku süsteemi, olemasolu tõttu venis aga selle sõjaeelse poliitilise kriisi otsaseks relvastatud kokkupõrkeks

41 u. p. *Ubanuse*,
42 *idem*

op. cit.

lk. 317.

kujunemine.

Inglismaa, USA ja Prantsusmaa püüdsid neid kujunenud vastuolusid lahendada Nõukogude Liidu arvel. Nõrgendamata omavahelist võitlust maailma ümberjaotamise pärast, püüdsid lääneriigid ühendada kõiki kommunismivastaseid jõudusi ja moodustada Nõukogude Liidu vastu ühisrinnet.

Nendes sõjaseelse poliitilise kriisi tingimustes pidasid lääneriigid kommunismi-vastase ühisrinde loomise huvides oma senist "mittevaheselemise" ja "rahustamise" poliitikat ebaefektiivseks ja otsustasid hitlerlikule Saksamaale Ida-Euroopas anda tegevusvabaduse, lootes selle poliitika teostamisega suunata fašistlike agressorite ekspansiooni Itta. Kelle arvel ja kus tuli siis hitlerlikule Saksamaale anda vaba tegutsemise võimalus, kuidas Saksamaad paremini tõugata Nõukogude Liidu kallale? Selle küsimuse lahendamisele asusid esmajoonel Euroopa võimsama suurriigi Inglismaa diplomaadid. "Väärikate" partneritena abistasid neid nii Prantsusmaa kui ka USA poliitikud. Kes siis pidid olema nende "vabade käte" esimesteks ohvriteks? Hitlerlased olid juba varakult ise selle kohta märkusi teinud. Nii mainis Alfred Rosenberg juba 1933.a. oma Londoni külaskäigul Austria ja Tšehhoslovakkia nime. 1934.aastal teatas Saksa saadik Viinis von Papen USA saadikule Messersmith'ile: "... et kogu Ida-Euroopa kuni Türgi piirini on Saksamaa eluruum ja esimeseks sammuks selle eluruumi võitmisel on kontrolli kehtestamine Austria üle."⁴³

⁴³ Нюрнберский процесс над ... , том II, лк. 162.

1935.a. propageeris sama von Papen koos natsliku diplomaadi von Mackenzen'iga^x avalikult Tšehhoslovakkia anastamise ja jaotamise plaane.⁴⁴ 1934.aasta lõpul esitas Hitler saksa monopolistide ühe ninamehe Alfred Hugenbergi vahendusel Inglismaa valitsusele salajase memorandumi Nõukogude Liidu alistamiseks, Euroopa "vabastamiseks" kommunismiohust jne. See plaan nägi ette nii Viini sotsiaaldemokraatide kui ka Praha progressiivsete jõudude likvideerimise.⁴⁵ 6.mail 1935.a. kirjutas Londoni juhtivamaid ajalehti "Daily Mail": "Tšehhoslovakkia ei ole meil midagi pistmist. Kui Prantsusmaa leiab, et tal on kasulik seal oma näppusid kõrvetada, siis on see tema oma asi..."⁴⁶ Pärast sellist artiklit ei olnud muidugi midagi imestada, et 1935.aasta detsembris saabus Londonisse Sudeedisakslaste partei hitlerlasest ninamees Kondrad Henlein. Henleini ülesandeks oli Tšehhoslovakkia valitsuse diskrediteerimine maailma avalikkuse ees ja Tšehhoslovakkia iseseisvuse likvideerimise poliitikalale kaasosaliste värbamine.⁴⁷ 1936.aastal esitasid henleinlased Rahvasteliidule provokatsioonilise kaebuse Tšehhoslovakkia vastu, saksa elanikkonna jälitamise pärast.⁴⁸ Seda henleinlaste provokatsiooni toetasid Inglise diplomaadid. 1936.a. juulis soovitas Inglise välisminister Eden Tšehhoslovakkia saadikule Masaryk'ile, et

* Saksamaa saadik Ungaris 1935.a.

44 Нюрнберский процесс над... том II, лк. 172.

45 Геринг Мейер, Нейдберга и шведь Америки? Москва 1950, лк. 62.

46 vt. Розанов, - op. cit., лк. 62.

47 Р.Квазек, В.Оликова, - op. cit., лк. 122.

48 Уржицки Заек, Мюнхен, лк. 53.

Tšehhoslovakkia president Beneš parandaks saksa vähemusrahvuse olukorda Sudeedimaal.⁴⁹ Ka Prantsusmaa ei jäänud selles osas kõrvale. Prantsuse kodanluse klassihuvid lämmatasid kodanlike poliitikute patriotismitunde. Prantsusmaa kodanlus hellitas koos Inglismaa kapitalistidega ühist lootust, "et hitlerlik rusikas paiskab kauaks ajaks tagasi mässulised töötajad."⁵⁰ 1936.a. augustis kohtus hitlerliku Saksamaa peafinantsist Hjalmar Schacht oma külaskäigul Pariisi peaminister Léon Blum'iga. Sellel kohtumisel puudutati ka juba Tšehhoslovakkia küsimust.⁵¹ 1936.a. detsembris teatas USA saadik Bullit hitlerlaste saadikule Prantsusmaal, et Blumi valitsuse palavaks sooviks on "saavutada Saksamaa⁹⁹ vastastikune arusaamine".⁵² 1937.aasta detsembris pakkus L. Blum hitlerlastele uuesti abi Hispaania "tulekolde kustutamiseks".⁵³ Seega oli Saksamaa agressiooni suund ammugi lääneriikidele ja kogu maailma avalikkusele teada. Juba 1935.aastal paljastas Kominterni peasekretär G. Dimitrov hitlerliku Saksamaa anastusplaane, märkides: "Kui Hitler käesoleval ajal kõneleb "Saksamaa suveräänsusest," siis homme hakkab ta rääkima "kõigi sakslaste suveräänsusest". Selle loosungi all püüab ta teostada Austria annekteerimist, Tšehhoslovakkia kui iseseisva riigi purustamist, Elsass-Lothringi, Danzigi, Taani lõunaosa, Meemeli jne. hõivamist. Ja see on ka arusaadav: sak-

-
- 49 Цржек Ваек, op. cit., lk. 53-54.
50 Ч.Д. Оста - Обсянский, op. cit. lk. 105.
51 Ч.Д. Оста - Обсянский, op. cit. lk. 107.
52 Ч.Д. Оста - Обсянский, op. cit. lk. 109.
53 Документы и материалы..., том II, lk. 266.

sa fašismil on tunduvalt kergem läkitada oma armeed alguses naaberriigi territooriumi haaramiseks "kõigi sakslaste rahvusliku ühendamise" loosungi all ja alles pärast seda - sõtta võimsa Nõukogudemaaga.⁵⁴ Seega oli Austria annekteerimise ja Tšehhoslovakkia jaotamise plaan ammugi Euroopa poliitilistes kuluaarides avalikuks saladuseks muutunud. Kui nüüd fašistlik Itaalia ühines 6.novembril 1937.a. ametlikult anti-komiterni paktiga, siis oli selge, et fašistlike agressorite poliitilised ettevalmistused rünnaku alustamiseks Kesk-Euroopas on lõpule viidud. Hästi iseloomustas seda pakti Prantsusmaa saadik Berliinis oma telegrammis: "Nüüdsest peale on Prantsusmaa ja Inglismaa Kesk-Euroopast lahutatud kindla barjääriga. Nad ei ole nüüd suutelised osutama vahetut, otsustavat abi Austriale ja Tšehhoslovakkiale. See võib viia Hitleri mõttele, et on saabunud aeg oma programmi teise osa teostamisele - "suure reichi" loomisele."⁵⁵ Iseloomulik on muidugi selles telegrammis, et sõnakestki ei mainita Prantsusmaa ja Tšehhoslovakkia liitlasest Nõukogude Liidust. Seega olid fašistlikud agressorid asunud rünnak-positatsioonidele. Lääneriikide diplomaadid asusid aga agressorite vallutusplaanidele nüüd soodsat diplomaatilist pinda ette valmistama. Sellelt mustalt tehingult lootsid nad omakorda "ausa maaklerina" küllaltki prisket kasu saada.

54 З.Димитров, Единый фронт борьбы за мир. Избранные произведения, том I, Москва 1957, кн. 487.

55 Жектевба Стаүй, Двадцать лет дипломатической борьбы, Москва 1960, кн. 378.

Kuna Chamberlaini esimene katse hitlerlastega kokkulepet saavutada nurjus.⁵⁶ Ja tühja jooksid ka Mussoliniga alustatud läbirääkimiste katsed,⁵⁷ siis otsustasid Inglismaa diplomaadid ise Saksamaale sõita. Anglo-German Fellowshipi liikmete, nende Inglismaa kodanluse koorekihi esindajate õn- nistusel läkitati esimese mitteametliku pinnasondeerijana tee- le tuntud profasist lord Londonderry.⁵⁸ Lord Londonderry ülesandeks oli lähemalt välja uurida hitlerlaste kavatsused ning ühtlasi kindlaks teha, millist tasu natsid pakuksid inglise maakleritele kavatsetava tehingu teostamise eest. Sel ajal, kui Inglismaa suurkodanlus koostas kavalaid diplomaa- tilisi plaane, kuidas suurema vaheltkasuga Austriat ja Tšeh- hoslovakkiaat hitlerlastele maha müüa, tegutsesid natsid hoo- piski radikaalsemalt. 24.juunil 1937.a. andis hitlerliku Sak- samaa sõjavägede kõrgem ülemjuhataja von Blomberg välja sala- jase direktiivi, kus esitati nn. Otto plaani näol Austria vallutamise põhiseisukohad.⁵⁹ Sama direktiivi II osas nähti aga ette Tšehhoslovakkia vastu suunatud sõjaliste operatsioo- nide esialgne kava nn. Plan Grün. Selle plaani lõpus märgiti: "Lõppeesmärgiks on rahu tingimustes plaanipäraselt ette val- mistada strateegilist kallaletungi Tšehhoslovakkiale, kasuta- des sealjuures rahvuslikku killustatust, milline sunnib tema kindlusi ootamatult kapituleeruma ja purustab tema veel lahin- guvalmis seadmata sõjaväed, mille tulemusena Tšehhoslovakkia alistub lühikese ajaga."⁶⁰ Niisugused olid hitlerlaste plaa-

⁵⁶ 1937. a. suvel kütsut Chamberlaini poolt Londonisse külla Saksamaa välisminister Neurath. Hitlerlaste lükkasid selle küllakutsu tagasi.

⁵⁷ A. Ugen, Omprebku uz menyapob "Meleguapoguar Sengh", 1963 №4, lk. 104.

* Inglise-Saksa sõprusühing

⁵⁸ A. Teichova, 'Zur Außenpolitik...' Zeitschrift für Geschichtswissenschaft 1961 №7

⁵⁹ Нормативные акты... , том II, lk. 177.

lk. 1551.

⁶⁰ Der Nürnberger Prozess, Band II, Berlin 1957, lk. 132.

nid. Lord Londonderry'le, kes saabus Göringu juurde jahile, neid plaane muidugi ei tutvustatud. Göring teatas aga oma külalisele, et natsid on igati nõus Inglismaa ülevõimu säilitamisega merel. Inglismaa andku selle eest hitlerlastele aga vabad käed Austria ja Tšehhoslovakkia haaramiseks. Tasuks selle eest lubas ta Inglise-Saksa kokkuleppe ning bolševismiohu kõrvaldamise.⁶¹ Seega oli nüüd Inglismaa poliitikutele teada hitlerlaste plaanid kui ka meelitav tasu. See lubatav tasu meelitaski inglasi läbirääkimiste jätkamisele. Vastuseks Göringu mitteametlikele ettepanekutele teatas Inglise valitsus lord-pitsatihoidja Halifax'i eelseisvast sõidust Berliini. Ametlikult pidi ta külastama jahinäitust, diplomaatilisi kanaleid pidi lepiti aga kokku tema kohtumise üle Hitleriga. Hitlerlased olid juba ette veendunud, et Inglismaa ei osuta tõsist vastupanu nende agressiooniplaanidele. Palju rohkem muret valmistas neile aga Prantsusmaa seisukoht. Olid ju Prantsusmaa poliitikud otsinud küll Saksamaale lähenemist,⁶² kuid Prantsusmaal olid ju Tšehhoslovakkia ja Nõukogude Liiduga vastastikuse abistamise paktid. Prantsusmaa diplomaatilise olukorra täpsustamiseks läkitati Pariisi inkognito vana diplomaatiline rebane von Papen. 1937. aasta oktoobrikuu lõpul, novembrikuu algul,^x toimus von Papeni kohtumine Bonnet', Blum'i ja teiste Prantsusmaa juhtivate poliitikutega. Papen^{62a} esitas siin läbirääkimistel järgmised põhiseisukohad: Prant-

61 Утопия гитлеризма, мюл III, lk. 607.

62 vt. lk. 27

* Täpsat kuupäeva pole dokumentaalselt suudetud kindlaks teha, vt. Осма - Общакви - op.cit. vide 73, lk. 113.

62 a Д.Б. Юваров, Звезда и полярная звезда восточной республики, Москва 1961, lk. 88.

suse-Saksa piir on lõplik, Prantsusmaa ärgu tundku muret Saksa ekspansiooni pärast Doonau basseinis. Rahu läänes - vabad käed idas.⁶³ Nende seisukohtadega nõustusid nii Bonnet kui ka Blum, kellel ei olnud "midagi Saksa mõju märgatava suurendamise vastu Austrias",⁶⁴ nagu kirjutas Papen imestunult oma aruandes. Seega oli hitlerlastel nüüd ka Prantsusmaa nõusolek. Pole siis ka imestada, et 5.novembril 1937.a. võis Hitler riigikantseleisse kokkukutsutud natside ninamees-tele ja kõrgematele sõjaväelastele teatada, et sõda tuleb koheselt alustada, võimaluse korral juba 1938.aastal, aga igal juhul hiljemalt 1943-1945.aastatel.⁶⁵ Arvestades Nõukogude Liidu sõjalise ja majandusliku võimsuse kasvu ja lääneriikide mahajäämist, otsustasid fašistliku Saksamaa juhid alustada kõigepealt lääneriikide tugipunktide likvideerimisega Ida-Euroopas. Ühtlasi märkis Hitler, ja mitte alusetult, et "... Inglismaa ja võib-olla ka Prantsusmaa on vaikides loobunud Tšehhoslovakiast... Nad on juba harjunud selle mõttega, et ühel heal päeval lahendatakse see küsimus Saksamaa poolt."⁶⁶ Inglismaa ja Prantsusmaa kodanlus oli tõepoolest nõustunud Austria ja Tšehhoslovakkia likvideerimise plaaniga, kuid nad tahtsid selle nõusoleku eest saada tasu. Inglise ja Prantsuse diplomaadid tahtsid selles salasepitsuses, milline oli suunatud Austria ja Tšehhoslovakkia vastu, olla ise juhtivaks pooleks. Nad tahtsid vältida olukorda,

63 Остол - Обсянский, op. cit. , lk. 113.
64 Остол - Обсянский, op. cit. , lk. 114.
65 Нюрнбергенски процесс наг... , том I , lk. 611.
66 op. cit. , lk. 612.

kus natsidel õnnestuks uuesti neil poliitilisi trumpe käest haarata, nagu see oli juhtunud 1935. ja 1936. aastal. Nüüd ei tahtnud nad enam vana viga korrata ja selleks läkitatigi lord Halifax Saksamaale.

19. novembril 1937. aastal kohtus Halifax Hitleriga. Sellest kohtumisest võttis osa ka Saksa välisminister von Neurath. Läbirääkimiste algul tegi Halifax Hitlerile hulga komplimente, märkides: "... et fûhrer on saavutanud palju mitte ainult Saksamaal, vaid et ta kommunismi hävitamisega oma maal on tõkestanud viimasele tee Lääne-Euroopasse, ja sellepärast võib Saksamaad õigusega pidada lääne kindluseks bolševike vastu."⁶⁷ Edasises kõneluses tegi Halifax Hitlerile ettepaneku uue nelja riigi pakti sõlmimiseks. Hitler tahtis aga inglaseid saavutada suuremaid järelandmisi ja asus puudutama inglise kodanluse kõige hellemat kohta - kolooniaid. Hitler märkis: "Mis mõtet on positiivsele kaastööle kutsuda maad, kellel mõningates küsimustes on ära võetud kõige algelisemad õigused?"⁶⁸ Halifax püüdis nüüd otsesest vastusest kõrvale põigelda ja pakkus Hitlerile kolooniate asemele ekspansioonivõimalusi Euroopas. Halifax märkis ära ka pealetungi suunad: "... Danzig, Austria ja Tšehhoslovakkia. Inglismaa on huvitatud ainult sellest, et need muutused toimuksid rahuliku evolutsiooni teel."⁶⁹ Need Halifax'i ettepanekud ja tema märkus, et: "Inglaste poolt ei mõelda, et status quo /Euroopas V.L./ peaks igal tingimusel kehtima..."⁷⁰ andsid hitlerlaste selgesti mõista, et Inglismaa

67 Документы и материалы..., том I, lk. 16.

68 op. cit., lk. 27.

69 op. cit., lk. 35-36.

70 op. cit., lk. 23.

on nõus nii Versailles' süsteemi viimaste rudimentide likvi-
deerimise kui ka Austria, Tšehhoslovakkia ja Danzigi anasta-
misega, kui see tegevus toimub Inglismaa vahendusel. Edasises
vestluses avaldas Hitler kartusi Nõukogude Liidu, Prantsusmaa
ja Tšehhoslovakkia vaheliste paktide suhtes. Hitler märkis:
"... Venemaa on Euroopas mitte üksnes moraalne, vaid ka kül-
laltki kaalukas materiaalne faktor, eriti Tšehhoslovakkia
liidu loomise tulemusena."⁷¹ Seega anti Halifaxile mõista,
millises suunas tuleks teha diplomaatilisi jõupingutusi -
nimelt paktide annuleerimiseks ja Nõukogude Liidu isoleeri-
miseks. Hitler rõhutas ka, et "Tšehhoslovakkiaast endast sõl-
tub esinevate raskuste teelt kõrvaldamine."⁷² See oli märgu-
andeks, et Tšehhoslovakkia-Nõukogude Liidu vaheline pakt on
ebasoovitav nähtus ja jäetagu Tšehhoslovakkia silm silma vas-
tu Saksamaaga. Inglise rahustamiseks ja oma tegelike plaani-
de varjamiseks deklareeris aga Hitler, et "Ta on täiesti ra-
huldatud, kui nad /s.o. tšehhid V.L./ vaid käituksid hästi
nende piirides elavate sakslastega."⁷³ Samas asus Hitler aga
uesti koloniaalküsimuse kallale. Tegelikult ei olnudki hit-
lerlased kolooniate küsimuse lahendamisest huvitatud sellisel
kujul nagu seda pakkusid inglased. Nii märkis Hitler oma vest-
luses: "Saksamaa ei ole ühelgi juhul nõus vastu võtma koloo-
niana Sahaarat, mõnda territooriumi Vahemere piirkonnas...
samuti liiga kardetavaid punkte Tsindaos ja Kiao-Tšaos."⁷⁴

71 Документы и материалы ... , том I, lk. 38.
72 op. cit. , lk. 40.
73 op. cit. , lk. 40.
74 op. cit. , lk. 49.

See oli selge märguanne, et andku aga inglased hitlerlastele Austria, Tšehhoslovakkia jne. ja nad võivad olla muretud oma kolooniate pärast. Pärast lõunasööki jätkunud jutuajamisel asus Hitler Halifaxi hirmutama „kommunismitondiga“. „Ainsaks katastroofiks on bolševism.“ Kõike ülejäänud on võimalik reguleerida.“⁷⁵ Ja lõpetades vestluse, lisas ta: „Ainult üks maa - Nõukogude Venemaa - võib kasu saada üldisest konfliktist.“⁷⁶ Antikommunismi loosungit kasutades taotles Hitler lääneriikidelt nõusolekut kõigi ülejäänud küsimuste, s.o. kõigi Versailles' lepingust ülejäänud küsimuste, likvideerimist. Inglased olid taolise likvideerimisega põhimõtteliselt nõus, ühel tingimusel, „... et see toimuks rahuliku evolutsiooni teel ja, et saaks välditud meetodeid, millised võiksid põhjustada edaspidiseid vapustusi, mida ei soovi nii führer, kui ka teised maad.“⁷⁷ Lihtsas keeles tähendas see, et Inglismaa soovis ise olla vahendajaks Saksamaa ekspansiooniplaanide teostamisel ja selle vahendamise eest saada vastutasuks Inglise- Saksa liidulepingut. Nii nagu märgiti ajaloolises õiendis: „... ei kujutanud see jutuajamine endast lihtsat sondeerimist, kaasvestja suhtumise väljaselgitamist, ... vaid inglise valitsuse salajast kokkulepet Hitleriga viimase rööv-vallutusliku isu rahuldamise kohta kolmandate maade arvel.“⁷⁸

Jutuajamine Halifaxiga kinnitas seega Hitleri veendumust, et lääneriigid ei astu välja Austria ja Tšehhoslovakkia anastamise vastu. Nüüd oli veel Saksa valitsusel vaja

75 Документы и материалы ... , том I , lk.46.

76 op.cit. , lk.48.

77 op.cit. , lk.36.

78 Ajaloo võltsijad (Ajalooline ülevaade) , lk. 24-25.

välja selgitada USA valitsevate ringkondade seisukohad. Olid ju USA ärimehed ohtral käel küll finantseerinud Saksamaa militariseerimist, olid ju USA poliitikud alates 1935.a. kehtestatud neutraliteedi seaduse varjus abistanud fašistlikke agressoreid nii Abessiinias kui ka Hispaanias, kuidas aga suhtuvad nad Austria ja Tšehhoslovakkia annekteerimise küsimusse?

20.novembril 1937.aastal saabus Ameerika Ühendriikidesse visiidile Hitleri isiklik adjutant kapten Wiedemann. Tema ülesandeks oli veenda USA juhtivaid tegelasi, et "Saksamaa suurimaks eesmärgiks on võitlus kommunismiga kogu maailmas."⁷⁹ 23.novembril 1937.aastal toimus aga San Francisco hitlerlike diplomaatide von Tippelskirchi ja von Killingeri juhtimisel salajane nõupidamine. Sellest nõupidamisest võtsid osa seitse USA juhtivat majandus- ja poliitikategelast, eesotsas "General Motors'i" direktori A.Slone'i, senaator Wandenbergi ja võimsa Dupontide perekonna esindaja L.Dupont'iga. Tippelskirch kutsus nõupidajaid ülesse Saksa-Ameerika vahelise tiheda sõpruse loomisele, et ühiselt eksploateerida Hiina ja Nõukogude Liidu määratu suuri turgusid. Ameeriklaste nimel võttis esimesena sõna A.Slone, kes arendas mõtet USA ja Saksamaa jõudude ühendamise võitluseks Nõukogude Liidu vastu.⁸⁰ L.Dupont aga märkis, et ameerika poliitika- ja majandustegelaste põhiliseks ülesandeks Euroopas on fašistide

⁷⁹ vt. М. Батурин, США и Мюнхен, „Международная жизнь“, 1959 №4, lk. 100.

⁸⁰ М. Лус, Американские империалисты - вдохновители мюнхенской политики, Москва 1951, lk. 50-51.

igakülgne abistamine.^{80a} Nii kinnitasid ka USA juhtivad tegelased oma truudust hitlerlastele ja nende agressiivsetele plaanidele. Seega oli nüüd hitlerlastele läänerindel julgeolek kindlustatud. Halifax'i, Bonnet' ja Dupont'i kinnitused andsid hitlerlastele uut hoogu tegutsemiseks.

Novembri lõpul (29.-30.XI 1937) toimus Londonis Inglise-Prantsuse valitsusjuhtide nõupidamine, kus arutati Halifax'i ja Hitleri vahel toimunud jutuajamise resultaate. Ka siin nõupidamisel kinnitasid Prantsusmaa esindajad, et nad ei võta midagi ette, kui Hitler annekteerib Austria.⁸¹ Üheskoos töötati sel nõupidamisel välja nn. "õiglased alused" hitlerlastega läbirääkimiste pidamiseks. Need alused olid järgmised:

1) Teatada sakslastele, et Inglismaa ja Prantsusmaa ei kasuta jõudu, et takistada hitlerlastel oma eesmärkide saavutamist Austrias ja Tšehhoslovakkias, tingimusel, et see eesmärkide saavutamine toimuks rahulikult teel /s.o. Inglismaa ja Prantsusmaa vahendusel V.L./; 2) Pakkuda hitlerlastele Euroopa küsimuse reguleerimise kergendamiseks, /s.o. Nõukogude Liidule kallaletungimiseks V.L./ Togot ja Kamerumi ning mõnda Tanganjiikaga võrdväärset territooriumi Belgia Kongo või Angoola arvel.⁸² Inglaste poolt tehti need nõupidamise otsused ametliku avalduse kaudu Ribbentropile teatavaks. Selles ametlikus avalduses märgiti, et Austria küsimuse lahendamisel jäävad inglased kõrvale, kuna see pakub "suurt huvi Itaaliale".

80a М. Гус, op. cit., lk. 51.

81 Триухановский, Внешняя политика Англии, lk. 306.

82 Леопольд Димери, Моя политическая жизнь, Москва 1960, lk. 467 jj.

Tšehhoslovakkia küsimuses teatati aga Ribbentropile, et Delbos /Prantsuse välisminister V.L./ on võtnud endale kohustuseks mõjutada Prahat sudeedisakslastele järelandmiste tegemisele ja Praha ning Berliini vahelise otsese kokkuleppe sõlmimisele.⁸³ Seega anti avalduses selgesti mõista, et Austria küsimuses konsulteerigu Hitler oma „südamesõbra“ Benito Mussoliniga, Tšehhoslovakkia jäetakse aga Saksamaaga kahekesi. Avalduses ei olnud ju sõnakestki mainitud Tšehhoslovakkia rahvusliku sõltumatuse ja territoriaalse terviklikkuse garanteerimisest.

1937.a. detsembrikuu algul sõitiski Delbos oma lubadust täitma. Teel Warsavisse oli tal Berliinis lühiajaline jutuaamine Saksa välisministri von Neurathiga. Ka siin kimistas Delbos, et Inglismaa ja Prantsusmaa ei kavatse „uuesti takistada Saksamaa arengut.“⁸⁴ Annud sellise lubaduse von Neurathile suundus Delbos edasi Warssavi, Prahasse ja teistesse Väike-Entente'i riikide pealinnadesse. Delbos ei mõelnudki agressorile kollektiivse vastupanu organiseerimisest, ei ka Väikese-Entente'i poliitilisest ja moraalsest kindlustamisest, vaid ta katsus üksikutes Ida-Euroopa maades kuidagi moodi Prantsusmaa poliitilisi positsioone tugevdada. Ühtlasi valmistas Delbos, vastavalt Londoni kokkuleppele, neid Ida-Euroopa maid ette rahumeelselt suhtuma Saksamaa

83 Осмоа - Обсаяный, op.cit. , lk. 116-117.
84 vt. Осмоа - Обсаяный, op.cit. , lk. 119.

poolt kavatsetavasse agressiooni. Jõudes 1937.a. detsembri lõpul Prahasse, toimus Delbosi ja Beneši kohtumine. Murelikult esitas Beneš siin Delbosile küsimuse: "Pärast Austriat on meie kord... Mida kavatseb Prantsusmaa sellega seoses ette võtta?" "Teie peate Hitlerilt võtma ära igasuguse ettekäände väljaastumiseks." vastas Delbos.⁸⁵ Lääneriikide 1937.aasta diplomaatilisi mahhinatsioonide kokku võttes kirjutab Saksa saadik Pariisis Welcbeck Neurathile: "... kui meie kohandame oma tegevuse euroopalikele mängureeglitele, siis võime alustada kõige lähemas tulevikus läbirääkimisi ja saavutada küllalt suure tõenäosusega paljude meie soovide rahuldamise."⁸⁶

Esimeseks uue poliitilise kursi ohvriks Kesk-Euroopas oli Austria. Austria iseseisvuse likvideerimiseks olid kõik diplomaatilised ettevalmistused lõpetatud. Nüüd oli aeg tegutsemiseks. Austria anastamine ei tohtinud nüüd enam luhtaminna, nagu see oli juhtunud hitlerlastel 1934.a. ebaõnnestunud puts'i tulemusena. Mussoliniga olid hitlerlased Austria annekteerimise suhtes juba 1936.aastal kokkuleppele jõudnud, lääneriigid olid andnud samuti oma õnnistuse anchlussiks. Evolutsioon, nagu seda diplomaatilises keeles väljendas Halifax, pidi näiliselt toimuma rahulikult teel. 12.veebruaril 1938.a. kutsuti Austria kantsler Schuschnigg Olbezsaltzbergi Hitleri juurde "külla". Siin esitati talle ultimaatum, võt-

85 История дипломатии, том III, стр. 604.

86 Документы и материалы..., том II, стр. 257.

ta 3 päeva jooksul oma valitsusse ministriteks natsid. Hir-
mutamise ja meelitamisega kirjutas Schuschnigg 13. veebruaril
ultimaatumile alla.⁸⁷ Samal ajal koondati aga hitlerlaste
sõjavägesid Austria piirile, et luua lähenevate lahingute
muljet.⁸⁸ Need abinõud võeti tarvitusele Austria presidendi
Micklase mõjutamiseks. 16. veebruaril 1938. a. ratifitseerisgi
Micklas Schuschnigg'u poolt allakirjutatud ultimaatumi ja
natsid asusidki Austria valitsusse, eesotsas oma ninamehe
Seyss-Inquart'iga, kes nimetati koguni siseministriks.⁸⁹
Nüüd oli tulnud natsidel aeg kõnelda täiel häälel "kõigi
sakslaste suveräänsusest." 20. veebruaril 1938. a. esines Hit-
ler riigipäeval ulatusliku kõnega. Hitler deklareeris siin
avalikult Saksamaa "õigusest" segada vahele Austria ja Tšeh-
hoslovakkia siseasjadesse: "Ainuiksi meie kahes naaberrii-
gis elavad üle 10 miljoni sakslase /6,5 miljonit auster-
last, 3,5 miljonit sudeedi-sakslast V.L./... Vastu nende
tahtmist on neid rahulepingute alusel takistatud ühinemast
Reichiga."⁹⁰

Kuidas reageerisid sellele avalikule väljakutsele lää-
neriigid? 21. veebruaril 1937. a. teatas Inglise rahandusni-
nister John Simon parlamendis, et Inglismaa ei ole Austria-
le kunagi andnud mingit garantiid. Sama mõtet kordas par-
lamendis 23. ja 28. veebruaril 1938. a. ka peaminister Cham-
berlain. Inglased soovisid selle Austria "anschlussiga"

87 Нюрнберский процесс над... , том II , lk. 178.

88 op. cit. , lk. 179.

89 op. cit. , lk. 178.

90 Позанов, Германия 1933-1939 гг. , lk. 379.

nõustumise eest saada tasu. 3.märtsil 1938.a. ilmuski Inglismaa saadik Neville Henderson Hitleri juurde ja märkis oma vestluse algul jõeselt ära ka loodetava tasu, öeldes: "... et tegemist pole äritehinguga, vaid püüdega rajada alus tõelisele ja südamlikule sõprusele Saksamaaga..."⁹¹ Ühtlasi täpsustas Henderson Halifax'i poolt formuleeritud "evolutsiooniliste muudatuste" teesi, lausudes: "Inglise ettepaneku eesmärgiks on võtta osa sellest arukast reguleerimisest"⁹² Henderson märkis uuesti ära ka "reguleerimise" kohad - Austria ja Tšehhoslovakkia. Selleks, et Hitler kergemini nõustuks Inglismaa osavõtuga eelseisvast Kesk-Euroopa küsimuse reguleerimisest, pakkus Henderson natsidele uuesti kolooniaid. Lõpuks esitas ta Hitlerile küsimused: 1) Kas Saksamaa on printsipiaalselt nõus osa võtma uuest koloniaalrežimist... 2) millist panust on ta valmis andma Euroopa üldise rahu ja julgeoleku kindlustamiseks.⁹³ Hitler vastas Hendersonile üsnagi teravalt, et nemad (s.o. hitlerlased V.L.) ei vaja sakslaste küsimuse lahendamisel kolmandate jõudude vahelesegamist.⁹⁴ Austrias otsustagu rahvas ise oma küsimuse. Tšehhoslovakkias antagu aga sakslastele igakülgne autonoomia. Siin apelleeris Hitler, rahvastele vaenuliku rassiteooria ideoloog, silmakirjalikult rahvaste enesemääramise õigusele ja Wilsoni 14 punktile.⁹⁵ Ühtlasi hoiatas Hitler, et: "Kui Austrias või Tšehhoslovakkias toimub s i s e m i n e p l a h v a t u s (sõrendus minu V.L.), siis Saksamaa ei

91 Документна и материјална... , том I, lk. 55.
92 op. cit. , lk. 55-56.
93 op. cit. , lk. 61.
94 op. cit. , lk. 62.
95 op. cit. , lk. 63.

või jääda erapooletuks, vaid tegutseb välgukiirusel."⁹⁶

Nende seisukohtadega nõustus ka Henderson, kes märkis, et tema on sagedasti astunud välja "anschluss'i" poolt.⁹⁷ Kogu vestluse käigus astus Hitler pidevalt Nõukogude Liidu ja eriti Tšehhoslovakkia ja Nõukogude Liidu vahelist vastastikuse abistamise pakti vastu välja.⁹⁸ "Ei oleks olnud vaja lasta Nõukogude Liitu Euroopasse. Tema, fűhrer, omal ajal pidas enda ettepanekutes silmas Euroopa űhendamist ilma Venemaata."⁹⁹

Seega formuleeriti siin jutuajamisel pűhiliselt juba tulevases Műncheni kokkulűppes fikseeritud seisukohti: Nõukogude Liidu isoleerimine, abistamispaktide annulleerimine, Saksamaale vabade kűte andmine Tšehhoslovakkias. Iseloomulik oli kogu sellele vestlusele ka asjaolu, et kui Hitler pidevalt puudutas Austria ja Tšehhoslovakkia kűsimusi, siis Henderson ei esitanud nende Hitleri poolt pűstitatud nõudmiste suhtes űhtegi vastuvűidet.

Kuidas siis Prantsusmaa suhtus eelseisvasse agressiooni? Oli ju tema andnud allkirjad Versailles' ja Saint-Germain'i lepingutele, millega garanteeriti Austria ja Tšehhoslovakkia iseseisvus. Kuidas suhtuti Prantsusmaal tema tűhtsaima poliitilise tugipunkti, Tšehhoslovakkia kaitsmise kűsimusse? Prantsuse kodanlus oli minetanud patriotismitunde ja ta kartis, et Prantsusmaa jűb tulevase Inglise-Saksa-Itűalia kokkulűppe sűlmimise korral "vaeslapse" ossa.

96 Dokumentatsi ja materjali ..., muu I, lk. 70.

97 idem

98 op. cit.

, lk. 64, 65, 72.

99 op. cit.

, lk. 65.

Prantsuse reaktsoonilised poliitikud eesotsas endise peaministri ja välisministri P.E.Flandin'iga asusid võitlema selle eest, et ka Prantsusmaa võtaks aktiivselt osa fašistlike agressoritega kokkuleppe sõlmimisest ja kindlustaksid sellega Prantsusmaale õiguse osa võtta loodetava saagi jagamisest. Prantsuse diplomaatidel oli oma reetmistööd aga veelgi keerukam korraldada kui inglastel. Rahvarinne oli ju 1936.a. valimistel võitnud, prantslaste vaen fašistide vastu oli ju tuntud. Seega tuli Prantsusmaa kodanlusel leida õigustusi ja veeretada oma reetliku tegevuse eest süü teiste kaela. 17.veebruaril 1938.a. pöördus Prantsuse välisminister Delbos Inglise valitsuse poole palvega konkretiseerida enda positsioone Austria ja Tšehhoslovakkia küsimuses.¹⁰⁰ Vastust sellele küsimusele aga ei tulnud. 25.veebruaril 1938.a. toimus Pariisis senati välisasjade komisjoni istung, kus arutati kahte küsimust: 1) Kas on Prantsusmaal kindel juriidiline kohustus Tšehhoslovakkia suhtes. 2) Kas on Prantsusmaal võimalus appi tulla Tšehhoslovakkiale.¹⁰¹ Siin istungil jõuti otsusele, et kuna Locarno pakt on lõpetanud oma kehtivuse, siis selle tulemusena ei oma Prantsuse-Tšehhoslovakkia leping enam kohustuslikku jõudu.¹⁰² Tšehhoslovakkia saadik Pariisis Osusky teatas omakorda välisasjade komisjoni esimehe senaator A. Beranger'ile: "Kui Prantsusmaa ei soovi ennast Tšehhoslovakkiale kallaletungi korral Euroopas kaitsta, siis ei suuda Tšehhoslovakkia ise, ega ka Kesk-Euroopa, ennast kaitsta hitlerliku Saksamaa eest."¹⁰³ Prantsuse diplomaatide mahhinatsioonide varjamiseks märgiti senati

100 Документи и материалы ... , том I , lk. 82.

101 op. cit. lk. 84.

102 op. cit. lk. 85.

103 op. cit. lk. 86.

välisasjade komisjoni poolt avaldatud kommuniquees, et Prantsusmaal tuleb tihendada koostööd Inglismaaga. Avalduse lõpul oli nagu moka-otsast juurde lisatud mitte millekski kohustuv märkus, et "Prantsuse valitsus jääb ustavaks tema poolt allakirjutatud kohustustele."¹⁰⁴ Kogu vaidluste käigus, nii senati välisasjade komisjonis, kui ka Tšehhoslovakkia saadiku Osusky aruandes välisminister Kroftale, ei puudutatud üldse Nõukogude Liidu-Tšehhoslovakkia ja Nõukogude Liidu-Prantsusmaa vahel sõlmitud pakke.¹⁰⁵ Seega oli Prantsusmaa kui ka tema liitlase Tšehhoslovakkia juhtivad tegelased valmis loobuma abistamispaktidest, et saavutada hitlerlastega kokkulepet.

Samal ajal asusid hitlerlased aga Austrias organiseerima seda "sisemist plahvatust", mis pidi Hitlerile andma loa Austria annekteerimiseks. Olgugi et Hitler oli 3.märtsil 1938.a. Hendersonile silmakirjalikult kinnitanud, et Austrias otsustagu rahvas ise oma saatuse üle, ei võinud ta seda demagoogilist deklaratsiooni tõsiselt võtta. Kuid nüüd kantsler Schuschnigg 9. märtsil 1938.a. teatas, et Saksamaaga liitumise küsimuses toimub 13.märtsil 1938.a. rahvahääletus, siis tuli natsidel asuda kiiresti tegutsema. Hitler oli teadlik, et plebitsiit oleks kujunenud natsidele poliitiliseks pankrotiks, kuna 80% austerlasi oli "anschlussi" vastu.¹⁰⁶ 11.märtsil 1938.aastal andiski Hitler salajase direk-

104 Документы и материалы..., том I, лк. 88.

105 оп. cit. лк. 76-91.

106 И. Ленин, Проблемы второго империалистической войны, "Мировое хозяйство и мировая политика", 1939 № 1, лк. 32.

tiivi "operatsioon Otto" teostamiseks. Selles direktiivis määrati kindlaks, et saksa vägede sissetung Austriasse peab algama hiljemalt kell 12⁰⁰, 12.märtsil 1938.a. ja sellele sissetungile peab andma "küllatuleku" ilme.¹⁰⁷ 12.märtsil 1938.a. alustasidki Saksa väed sissetungi Austriasse. SS-lastesõjaväed koos ühildustega sunniti president Micklas eruma minema ja Seyss-Inquart astus korrigeeritud kantsleri ja presidendi kohale. 13.märtsil 1938.a. kirjutas ta alla konstitutsioonilisele seadusele Austria ühendamiseks Saksa impeeriumiga.¹⁰⁸ Seega talitati Austrias väliselt küll Halifax'i "evolutsioonilise" printsibi kohaselt, kuid sellest tehingust, sellest reguleerimisest, nagu 3.märtsil oli meelde tuletanud Henderson, ei võtnud vahetalitajana osa Inglismaa. Inglased olid oma lootustes pettunud ja neil ei jäänud muud üle, kui teha sõbralikku nägu selle diplomaatilise lüüasaamise juures ja igati püüda avalikkuse eest oma eelnevat sakslastega sahkerdamist varjata. 14.märtsil 1938.aastal astus peaminister Chamberlain ise parlamendi kõnepuldi, et otseselt valega varjata Inglismaa välispoliitilist lüüasaamist. Ta teatas, et Inglismaa ei olevat natsidele mingisuguseid lubadusi Austria annekteerimiseks andnud.¹⁰⁹ Tegelikult iseloomustab aga Ribbentrop oma telefonikõnes Göring'ile järgmiselt: "Minu muljed mõlemast - Halifax'ist ja Chamberlain'ist on suurepärased. Kui ma viimane kord vestlesin Halifax'iga /s.o. siis kui Saksa väed tungisid juba Austriasse/, ta teatas mulle, et ma võin

107 Нюрнберский процесс над..., том II, лк. 182.

108 op. cit. lk. 192.

109 Прухановский, Внешняя политика Англии, lk. 310.

uskuda tema sümpaatiat Inglise-Saksa kokkuleppe suhtes.¹¹⁰ Inglasi toetas ka USA riigisekretär Cordell Hull, teatades, et USA valitsus ei käsitle "anschlussi". Kellogi pak-tiga vastuolus oleva sündmusena.¹¹¹ Prantsusmaa parlamendis algasid 11.märtsil 1938.a. tormilised vaidlused. Prantsuse kodanluse poliitilist lühinägelikkust iseloomustas endise ministrite nõukogu esimehe Flandini sõnavõtt parlamendis. 12.märtsil 1938.a. s.o. ajal mil hitlerlased marssisid ju-ba Viinis, Fladin hüüdis, et on olemas vaid üks oht - kom-munistlik, ja deputaat Lametrie kinnitas: "Tõeline sõja-oht Euroopas - see on Nõukogude Liit."¹¹²

Lääneriikide suhtumisest Austria anschlussi küsimusse tegi kokkuvõtte Inglise valitsuse 14.märtsi 1938.a. avaldus, kus teatati, et "pidades oma Rahvasteliidu sõpradega nõu kujunenud olukorra suhtes tuldi üksmeelsele järeldusele, et Austria situatsiooni arutamine Genfis ei too mingisuguseid tulemusi, millised aitaksid kaasa rahu kindlustami-sele."¹¹³ Lihtsalt, ei maksa Saksamaad hukka mõista, vaid on vaja temaga kokku leppida, et välja rabelda kujunenud poliitilisest ja majanduslikust ummikust. Uut kokkulepet loodeti nüüd saavutada Tšehhoslovakkia arvel. Seda kavat-sust iseloomustab fakt, et Inglismaa ajakirjandus ei maini-nud Austria anschlussiga seoses mitte sõnakestki Tšehhos-lovakkiast.¹¹⁴

Austria annekteerimisel olid aga ulatuslikud polii-

110 Документы и материалы ..., том I, лк. 97-98.

111 Розанов, Германия 1933-1939 гг., лк. 387.

112 Игладуй, op.cit. лк. 386.

113 Прухановский, op.cit. , лк. 311.

114 idem

tilised ja majanduslikud tagajärjed. Saksamaa territoorium suurenes 17% võrra, elanikkond 10% võrra, tööstuslik võimsus 4-5 % võrra.¹¹⁵ Saksamaa majandus, milline oli militariseerimise tulemusena sattunud raskesse olukorda, eriti välisvaluuta osas, sai nüüd anschlussi tulemusena oma käsutusse 230 miljoni marga suuruse kullatagavara.¹¹⁶

Austria loovutamine kiirendas ka Väikese-Entent'i täielikku lagunemist. Ungari, Jugoslaavia ja Rumeenia asusid hitlerlaste poliitilisse sõiduvette, lootes sellega vältida, et nendega ei juhtuks sama, mis Austriaga. Austria annekteerimise ja Väikese-Entente'e lagunemise tulemusena halvenes tunduvalt Tšehhoslovakkia poliitiline ja strateegiline positsioon.

Ainsaks riigiks, kes astus välja hitlerlaste agressiooni vastu oli Nõukogude Liit. 17.märtsil 1938.aastal teigi välisasjade rahvakomissar M. Litvinov ajakirjanikele avalduse, kus ta rõhutas, et esmajoones ähvardab nüüd oht Tšehhoslovakkia. M. Litvinov rõhutas, et Nõukogude Liidu valitsus on koheselt nõus osa võtma küsimuste arutamisest, millised on uute agressiooniaktide tulemusena Euroopas kujunenud, et võtta kasutusele praktilised abinõud agressiooni pidurdamiseks. "Homme on võibolla juba hilja, kuid täna pole veel õige aeg möödunud. Kui kõik riigid, eriti suurriigid asuvad kollektiivselt rahu päästmise probleemi suh-

115 Илпыхатовичи, op. cit. , lk 312.
116 Позанов, op. cit. , lk 388.

tes kindlale, mitte aga kahemõttelisele positsioonile."¹¹⁷
Lääneriigid lükkasid selle ettepaneku muidugi tagasi, põhjendusega, et Nõukogude Liidu ettepanekud on suunatud: "... tegevuse kooskõlastamisele sellise situatsiooni korral, milline ei ole veel tekkinud."¹¹⁸

Saksamaale vabade käte andmise poliitika esimene round oli seega lõppenud hitlerlaste võiduga. Fašistid olid järjekordselt inglasi ja prantslasi üle trumpanud. Austria oli vallutatud, Inglise-Saksa liidulepingut aga ei olnud sõlmitud. Hitlerlased ei kavatsenudki oma tegevusvabadust mingisuguste lepingutega piirata, kuna ees seisis nüüd Tšehhoslovakkia haaramine. Lääneriikide kodanluse seisukohti väljendas Tšehhoslovakkia küsimuses ilmekalt "The Times'i" Viini korrespondent G.E.R. Gedye, kirjutades: "Tõenäoliselt, loodavad Chamberlain ja tema sõbrad, et kui Saksamaa purustab Tšehhoslovakkia, siis ta veereb üle Balkani ja liigub itta, valmistudes Nõukogude Liidule kallaletungiks. Selleks ajaks, kui ta on aga valmis kallaletungi alustamiseks, arvasid nad, /s.o. Inglise poliitikud V.L./ oleme meie /s.o. inglased V.L./ ja Prantsusmaa juba nii tugevad, et võime talle /s.o. sakslastele/ öelda: "Kui te meie kallale tungite, kohtute tugeva vastasega ja te teate, et Venemaa ründab teid tagalast, kuid samal ajal, kui te tungite Venemaale kallale, me võime teile lubada, et me teid ei ründa ja soovime teile edu."¹¹⁹ Gedye muidugi on jätnud mainimata,

117 Внешняя политика СССР. Сборник документов, том IV, лк. 344.

118 vt. F. Rothstein, Мюнхенский договор, лк. 67.

119 Прухановский, Внешняя политика Англии, лк. 316.

et Inglise ja Prantsuse diplomaadid soovisid Tšehhoslovak-
kia mahasõkerdamisega kinnitada liidulepingut hitlerlas-
tega ja suunata siis fašistliku Saksamaa jõud Nõukogude
Liidu vastu. Austria anschlussiga algas peale tulevasele
Müncheni kokkuleppele sobiva diplomaatilise vormi otsimi-
ne.

II Müncheni kokkuleppe eelmäng. Maikriis ja septembrisündmused Tšehhoslovakkias

12.märtsil 1938.a., päeval mil Austria annekteeriti Saksamaa poolt, läkitas Tšehhoslovakkia välisminister Krofta kõigile välismaal asuvatele saatkondadele telegrammi, kus tunnistati sündinud fakti ning märgiti Londoni ja Pariisi passiivsust, mille tõttu ka Tšehhoslovakkia vahelesegamine toimunud "anschlussi" oleks mõttetud, kuna "... see meid otsest ei puuduta, sest see on kas Berliini ja Viini vaheline küsimus, vastavalt 1936.a. kokkuleppele,^x või kogu Euroopa, s.o. esmajoones suurriikide asi."¹ Edasi rahustati välisesindajaid, et neil ei maksa muretseda hitlerlaste abinõude pärast, kuna viimased on kolmel korral kinnitanud tšehhidele puutumatus ja alustatud poliitilise kursi jätkamist.²

Milline oli siis see Tšehhoslovakkia poolt hitlerlaste suhtes alustatud poliitiline kurss? 1933.aastal, pärast Hitleri võimuhääramist, andis tolleaegne Tšehhoslovakkia

1 *Нобеле гонимостемъ изъ устроения Мюнхена*, lk. 14.

2 *idem*

* 11.vii 1936.a. sõlmiti Saksamaa ja Austria vahel kokkulepe, mille alusel mõlemad pooled kohustusid oma poliitilist tegevust vastastiku kooskõlastama

president Masaryk inglise ajakirjanikele intervjuu, kus ta muuseas märkis: "Fašismis on kahtlemata demokraatia elemente... Mussolini heitis monarhia kõrvale. Ta lõi nagu uue vabariigi... Kahtlemata püüab ta kehtestada mõningal määral rahvavalitsust."³ See märkus oli kaudselt ka natsliku režiimi õigeksmõistmine. Tšehhoslovakkia kodanlus teadis hitlerlaste agressiivsetest plaanidest. Ta teadis ka seda, et Inglismaa ja Prantsusmaa püüavad hitlerlastega saavutada kokkulepet ühise kommunismivastase rinde moodustamiseks. Tšehhi kodanlus, kelle iseseisva kodanliku vabariigi tunnustamine suurriikide poolt oli suures osas seotud tšehhi legionääride kontrrevolutsioonilise mässu organiseerimisega noore Nõukogudema vastu 1918.a. suvel,⁴ ei tahtnud ka nüüd sellest uuest kommunismi-vastasest ühisrindest kõrvale jääda. Oma sisepoliitilise ja ka välispoliitilise positsiooni kindlustamiseks oli ta sõlminud Nõukogude Liiduga vastastikuse abistamise pakti. Seda pakti vajab kodanlus rahvahulkade petmiseks ja oma majanduskriisist kõikumalöönud jalgealuse kindlustamiseks. Teiselt poolt ei mõelnudki Tšehhoslovakkia diplomaadid sellest lepingust kunagi tõsiselt kinni pidada. Seda näitas ka Nõukogude Liiduga sõlmitud lepingu allakirjutamise protokolli 2. punkt, milles Nõukogude Liidu poolt Tšehhoslovakkiale antav abi seati sõltuvusse Prantsusmaast.⁵ Tšehhoslovakkia kodanlus kasutas Nõukogude Lii-

³ vt. В. Крауз, *О контрреволюционной и антисоветской политике Масарика и Бенеша, Москва 1955, lk. 188.*

⁴ В. Крауз, *op. cit.*, lk. 100.

⁵ *Хрестоматия по новейшей истории, том I, lk. 240.*

duga sõlmitud lepingut selleks, et diplomaatilisest tehingutes oma hinda tõsta. Ta ei tahtnud kõrvale jääda "rahusutamise" ja "mittevahelesegamise" poliitika algatajate Inglismaa ja Prantsusmaa poolt organiseeritavast kokkuleppes hitlerlastega. Vastutasuks selle eest, et saada luba tulevases kokkuleppes saadava kasumi jaotamisest^{osavõtmiseks} oli Tšehhoslovakkia kodanlus nõus loobuma Nõukogude Liiduga sõlmitud paktist. Selline klassihuvidest kantud diplomaatiline mäng oli aga täielik mõttetus. Ainus tee Tšehhoslovakkia iseseisvuse tõeliseks kindlustamiseks oleks olnud ausa ja püsiva liidu loomine NSV Liiduga. Tšehhi kodanlus tundis kommunismi vastu aga samasuurt antipaatiat nagu nende Lääne-Euroopa klassikaaslasedki ja sellepärast püüdis ta samuti läheneda hitlerlikule Saksamaale. Juba 13. novembril 1936.a. kohtus Tšehhoslovakkia president Beneš hitlerlaste emissaaride von Trautmannsdorffi ja von Haushoferiga. Beneš teatas siin hitlerlastele, et Tšehhoslovakkia kodanlus on valmis koostööks Saksamaaga ja on nõus selleks koguni vastavat lepingut sõlmima.⁶ Kuu aega hiljem kohtus Beneš uuesti samade tegelastega. Beneš avaldas ka seekord uuesti soovi Saksamaa ja Tšehhoslovakkia vahelise lepingu sõlmimiseks ja lubas sel juhul koos gestapoga alustada ühist võitlust kominterni vastu. Samuti andis Beneš hitlerlastele korduvalt mõista, et Tšehhoslovakkia

⁶ Успоминия чехословакии, том III, Москва 1960, lk. 294.

valitsus on teatud kindlail tingimusil meeeldi nõus loobuma Nõukogude Liiduga sõlmitud vastastikkuse abistamise paktist.⁷ Läbirääkimised Benešiga näitasid hitlerlastele kujukalt, et tšehhi kodanlus on nõus lähenema Saksamaale tingimusel, kui teda tunnustatakse võrdväärse partnerina Inglismaa, Prantsusmaa ja Saksamaa vahel sõlmitavas Nõukogude Liidu vastases kokkuleppes. Sakslased, kes planeerisid aga Tšehhoslovakkia anastamist, ei mõelnudki nüüd oma tegevusvabadust mingisuguse lepinguga piirata. Läbirääkimised tšehhidega lõpetati sõbralikus õhkkonnas. Tšehhoslovakkia kodanluse soove tagasi ei lükatud, kuid samal ajal ei tehtud sakslaste poolt ka mingisuguseid konkreetseid ettepanekuid. Nii jätsid hitlerlased Tšehhoslovakkia kodanlusele "õndsas" lootuse, et tulevikus õnnestub neil ehk hitlerlastega saavutada kokkulepet. Tšehhi kodanluse taolise lootuse selgeks väljenduseks oli 1937.a. algul peaminister Hodža poolt avaldatud teadaanne Tšehhoslovakkia valitsuse kavatsusest loobuda kollektiivse julgeoleku printsiipidest.⁸ Tšehhi kodanlus püüdis saada hitlerliku Saksamaa "nooremaks partneriks" Kagu-Euroopa maade ekspuateerimisel. Koostöös saksa kartellidega lootsid tšehhi monopolistid saada osa tulevase okupeeritud Kagu-Euroopa rikkustest. Hitlerlastega kokkuleppe sõlmimise poliitika eestvedajateks olid kõigepealt tšehhi agraar-

7 Уставная Декларация, том III, лк. 294.

8 Позароб, Германия 1933-1939 гг., лк. 392.

kapitali esindajad, kes lootsid Saksamaa kaasabiga laiendada vilja, suhkru ja teiste põllumajandussaaduste turustamist. Tšehhoslovakkia kodanlus hellitas ka 1938. aastal ikka samu lootusi, et Saksamaa eelistab Tšehhoslovakkiale kal-
laletungimise asemele kokkuleppe sõlmimist. 1. jaanuaril 1938. a. avaldas agraarpartei liider Beran koos hitlerlaste kohaliku käsilase Henleiniga, oma ajalehes "Venkov" artikleid, milles kutsuti ühisel jõul muutma Tšehhoslovakkia välispoliitilist kurssi. Tšehhi kodanlusel soovitati arvestada rahvusvahelises elus toimunud muudatusi ja saavutada Saksamaaga kokkulepe. "Meid ei pea rõhuma see teadmine, et me oleme iseendale kõige paremateks liitlasteks"⁹ kirjutas Beran. Veelgi selgemalt väljendas Beran seda mõtet 9. jaanuaril 1938. a., kus ta kinnitas, et Nõukogude Liit on Tšehhoslovakkiale ohtlikum vaenlane kui hitlerlik Saksamaa.¹⁰ Tšehhoslovakkia valitsus läks nendest pro-fašistlikest avaldustest vaikides mööda ja keelas samal ajal ära igasugused fašismivaenulikud demonstratsioonid.¹¹ Pole siis ka imestada, et hitlerlaste saadik Prahas Eisenlohr võis 1938. a. jaanuaris Berliini teatada, et "Liiduleping NSV Liiduga ei arene vaid kiduneb... Tšehhoslovakkias ilmneb soov loobuda koostööst sellise laiduväärse liitlasega."¹² Seda Eisenlohri arvamust kinnitas president Beneš ise 16. veebruaril 1938. a., s.o. päeval mil hitlerlased asusid Austrias ministritoolitele, teatades: "... meil tuleb te-

9 vt. Upršeu Raek, Mrouxer , lk. 70.
10 idem

11 Upršeu Raek, op. cit. , lk. 71.

12 vt. Upršeu Raek, op. cit. , lk. 72.

gutseda selles suunas, et läheneda samm-sammult üksteisele, ... selleks et neid häid suhteid... võiks kord ka avalikult teatavaks teha... Minu pakt Venemaaga - see on möödunud epohhi produkt, kuid siiski ei ole teda nii lihtne paberikorvi visata."¹³ Samal ajal teatas ka Beran, et ta peab Berliiniga kokkuleppe saavutamist Tšehhoslovakkia välispoliitika peamiseks küsimuseks. Kui selline kokkuleppe saavutatakse siis võib mõelda ka Nõukogude Liiduga sõlmitud pakti tühistamisele.¹⁴ Siin paljastus uuesti tšehhi kodanluse klassipositsioon. Kodanlus ei olnud huvitatud mitte rahva ja riigi suveräänsuse kaitsmisest, vaid oma kasumite suurendamisest. Rahvale muidugi sellest ei räägitud, kuid omavahel kõneldi sellest valju häälega. Kaks nädalat pärast Austria "anschlussi" avaldati Tšehhoslovakkia Põllumajanduspangas järgmisi seisukohti: "Kallaletung meile on hullumeelsus. Arukus võidab ja me lepime kokku. Järelandmised on võimalikud, tõenäoliselt orienteerume Saksamaale. Mis on siin vahet, kas Prantsusmaa või Saksamaa? Seal on parem kus valitseb k o r d."¹⁵ (minu sõrendus V.L) Tšehhi kodanlus ei aimanudki, et juba 1937.a. juunis oli hitlerlaste poolt vastu võetud otsus Tšehhoslovakkia sõjaliseks purustamiseks "kasutades sealjuures rahvuslikku killustatust".¹⁶

Koheselt peale Austria an^Schlussi asusidki hitlerlased seda rahvuslikku killustatust kasutama. Hitlerlased

-
- 13 Pozanob, *Земанова 1933-1939 г.* lk. 393.
14 Pozanob, *op. cit.* lk. 394.
15 Pozanob, *op. cit.* lk. 393.
16 Nürnbergger Prozess, Band II, Berlin 1957, lk. 132.

plaanitsetid uue sisemise plahvatuse organiseerimist, et Tšehhoslovakkiaiga toimida samuti nagu see sündis Austria-ga. Selle sisemise plahvatuse organiseerimine anti Konrad Henleini^X kätte. Koheselt pärast Austria anslussu saabus K. Henlein Berliini, et suure saladuskatte all arutada koos hitlerlaste ninameestega eelseisvat Tšehhoslovakkia kodanliku vabariigi likvideerimise taktikat ja strateegiat. 29.märtsil 1938.a. toimus Ribbentropi juhtimisel salajane nõupidamine Sudeedimaa küsimuses. K. Henleinile tehti siin ülesandeks asuda Tšehhoslovakkia valitsuselt nõudma autonoomiat ja teha seda nii, et henleinlased alati rohkem nõuaksid kui Tšehhoslovakkia valitsus jõuaks järele anda. Hitlerlased lubasid omakorda esineda sudeedi-sakslaste nõudmistele toetajatena nii Prahas, Londonis kui ka Pariisis. Henleini kohustati kogu oma õõnestustegevust kooskõlastama Saksa saadiku Eisenlohr'iga. Nõupidamise lõpul kinnitati ka henleinlaste esialgsed nõudmised, millised hiljem said tuntuks nn. Karlsbadi programmina.¹⁷ Saabunud tagasi Tšehhoslovakkiasse ja püüdes igati varjata oma sidemeid hitlerlastega, asuski Henlein nüüd saadud juhtnõore ellu rakendama. Oma kahepaikse mängu kohta lausus Henlein hiljem järgmist: "Olgugi, et me avalikkuse ees pidime teisiti käituma, olime me iseendastmõistetavalt salaja sidemetes natsionaalsotsialistliku revolutsiooniga, et sellest osa võtta."¹⁸ Nii asusid siis henleinlased nõutama sudeedisakslastele au-

* Konrad Henlein - võimlemisõpetaja. Organiseeris hitlerlaste toetusel 1934. a nn. Deutsche Heimatfronti, milline 1935. a. kevadel reorganiseeriti Sudeedi-saksa parteiks. Väliselt püüdis Henlein varjata oma sidemeid hitlerlastega ja näida lojaalsena Tšehhoslovakkia valitsuse suhtes. Faktiliselt oli sudeedi-saksa partei Hitleri agentuuriks.

¹⁷ Dokumenter u materijali ..., mosu I, lk. 108 - 111.

¹⁸ R. Kraus, Zur Entstehung der Sudetendeutschen Partei ..., "Der deutsche Imperialismus ...", Band 2, Berlin 1961, lk. 407.

tonoomiat. Henleinlased teadsid president Beneši seisukoh-
ti,¹⁹ peaminister Hodža vabandusi Tšehhoslovakkia suverään-
suse kaitmise pärast jne.²⁰ Hitlerlased teadsid ka Tšehhoslo-
vakkia saadiku Mastny ettepanekut Ribbentropile 31.märtsist
1938.a., milles paluti Saksamaa valitsuse nõusolekut Saksa-
-Tšehhi sõpruslepingu sõlmimiseks vajalike läbirääkimiste
alustamiseks.²¹ Kõik need faktid kõnelesid selget keelt sel-
lest, et tšehhi kodanlus seadis klassihuvide kõrgemale rah-
vuse huvidest ning ei kavatsenud hitlerlastele takistusi teha.
Tšehhoslovakkia siseasjadesse vahelesegamisel. Kuna läänerii-
gid olid 1937.a. novembris juba loobunud Tšehhoslovakkia
terviklikkuse kaitsmise ideest, siis asuti nüüd hitlerlaste
poolt kiires korras "sisemise plahvatuse" organiseerimisele.
Mastny poolt esitatud palve lükati tagasi. Henleinlased alus-
tasid marulist demagoogilist kampaaniat. Tšehhoslovakkia
valitsus talitades aga inglaste näpunäidete kohaselt, oli
valmis Konrad Henleiniga läbirääkimistesse astuma.²² Läbi-
rääkimiste kergendamiseks vabastati vanglatest hulk henlein-
lastest kisakõrisid ning anti lubadus kohalike omavalitsuste
valimiste läbiviimiseks hiljemalt juunikuu alguseks.²³ Vas-
tuseks nendele tšehhi kodanluse järelandmistele, esitas Hen-
lein Sudeedi-saksa partei kongressil 24.aprillil 1938.a. nn.
Karlsbadi ehk Karlovy Vary nõudmised. Need nõudmised ei piir-
dunud enam senise kultuurautonoomia taotlustega, vaid nüüd

19 vt. lk. 51-52

20 *Внешняя политика Чехословакии, 1918-1939*, lk. 473.

21 *op. cit.*, lk. 480.

22 *Документы и материалы...*, том I, lk. 116.

23 *Внешняя политика Чехословакии*, lk. 484.

nõuti sudeedi-sakslastele omaette riigi loomist Tšehhoslovakkia riigis. Need Karlsbadi 8 põhinõudmist kordasid täpselt Ribbentropi poolt antud korraldusi: 1) Sakslastele täielik võrdõiguslus tšehhidega; 2) Saksa rahvusgrupi kui juriidilise isiku tunnustamine; 3) Saksa territooriumi täpne kindlaksmääramine; 4) Täielik rahvuslik omavalitsus sellel territooriumil; 5) Kõigile väljaspool seda autonoomset ala elavatele sakslastele kaitse tagamine; 6) Majandusliku ja rahvuspoliitilise ebaõigluse tulemusena sakslastele tekitatud kahju hüvitamine alates 1918.aastast; 7) Ainult saksa ametnike määramine autonoomsesse piirkonda; 8) Täielik vabadus saksa maailmavaatele /s.o. natsismile V.L./²⁴ Peale selle nõudis Henlein, et Tšehhoslovakkia valitsus revideeriks oma välispoliitikat, annulleeriks vastastikkuse abistamise paktid ja orienteeruks Saksamaale.²⁵ Formaalselt ei puudutanud see programm Tšehhoslovakkia suveräniteeti, kuid selle programmi täitmine oleks tähendatud tšehhi rahva fašistide meelevaldalla andmist. Inglismaa ja Prantsusmaa asusid aga seda Berliini poolt inspireeritud henleinlaste programmi toetama. 28. aprillil 1938.aastal toimus Londonis Chamberlain'i ja Prantsusmaa peaministri Daladier kohtumine. Siin tuletas esimene viimasele meelde "... militlistest huvidest /Nõukogude Liidu vastu suunatud bloki loomise huvidest V.L./ on siin juttu"²⁶ ja lohutas Daladier'd

24 Документы и материалы..., том I, к. 112-113.

25 Упркев Заек, Мюнхен, к. 89.

26 Документы и материалы..., том I, к. 193.

sellega, et Henlein polevat sõnakestki „anschlussist“ maininud. "Näib, et tegemist on lihtsalt sooviga, mille täitmine hilineb ja mille realiseerimise juurde veel tagasi pöörduakse, kuid Beneš peab omama võimalust sellise ettepaneku esitamiseks, milline muutes Tšehhoslovakkia riigi iseloomu, väldiks selle hävitamise."²⁷ Seega tuli siis Tšehhoslovakkial loobuda oma iseseisvusest nii, et petetud rahvas ei kukutaks kodanlikku valitsust. Tšehhi kodanlusele tuli anda võimalus oma riigi Hitlerile üleandmist teostada ilma suuremate raskusteta ja vapustusteta, see oli kogu Chamberlaini seisukoha tegelik mõte. Chamberlaini seisukoht leidis ka tšehhi kodanluse poolt heakskiitmist. Tšehhi kodanlus tegi kõik selleks, et rahvahulkade viha ei kõigutaks kapitalistliku ühiskonna aluseid. Tšehhi kodanlus teadis ka Chamberlaini seisukohta, et "Kui Saksamaa soovib seda hävitamist /Tšehhoslovakkia iseseisvuse hävitamist V.L/ siis avameelselt öeldes ei näe ta võimalust, kuidas teda /s.o. Hitlerit V.L/ sellest takistada..."²⁸ Seda argumenti kasutati nüüd Tšehhoslovakkia kodanlusele surve avaldamiseks. 2.mail 1938.a. informeeris Halifax Tšehhoslovakkia saadikut sellest, et kui tšehhid ei tee henleinlastele järelandmisi, siis puudub Inglismaal ja Prantsusmaal moraalne alus Tšehhoslovakkia toetamiseks hitlerlaste kallaletungi korral.²⁹ Sama mõtet kordasid 7.mail 1938.a. ka Inglise ja Prantsuse saadikute poolt välisminister Kroftale esitatud noodid.³⁰ Nii leid-

27 Документы и материалы ..., том I, № 124-125.

28 op. cit, № 125.

29 Внешняя политика Тешословакии, № 486.

30 Новые документы..., № 36.

sid henleinlased oma provokatsioonidele mõjukad kaitsjad. Tänu sellele toetusele tugevdasid henleinlased terrorit, organiseerisid uusi provokatsioonilisi kokkupõrkeid ja vaenulikke intsidente. Kõik need operatsioonid pidid välja viima "sisemisele plahvatusesele", mis oleks hitlerlastele Tšehhoslovakkiasse sissetungimisel ettekäändeks. Neid sissetungimise plaane oli juba varakult hakatud koostama.³¹ Kui nüüd Tšehhoslovakkias õhkkond muutus järjest pingelisemaks, toimus 21. aprillil 1938. a. Hitleri juures nõupidamine maavägede staabiülema kindral Keiteliga. Läbirääkimiste käigus arutati Tšehhoslovakkiale kallaletungimise plaani. Kuna maailma avaliku arvamus tõttu ei olnud strateegilist välklööki võimalik korraldada, siis otsustati kasutada sissetungi õigustamiseks provokatsiooni, nagu Saksa saadiku tapmist Prahas.³² 1938. a. mais otsustati hitlerlaste poolt saata Tšehhoslovakkia piirile sõjavägesid sondeerima Tšehhoslovakkia armee kaitsevõimet. Ühtlasi oli nende sõjavägede ülesandeks koheselt vahele segada henleinlaste poolt organiseeritavate kokkupõrgete korral Tšehhoslovakkia siseasjadesse "saksa vähemuse huvide kaitseks."³³ Hitlerlased arvestasid, et nende plaanide kordaminekule aitavad kaasa nii lääneriikide sõbralikkus, kui ka Tšehhoslovakkia kodanliku valitsuse tegevusetus: oma plaanides ei arvestanud nad aga Tšehhoslovakkia rahvaga, kes ei olnud

31 vt. lk .54

32 Nürnberger Prozess, Band II, lk. 132.

33 P. Kbárek, B. Oumboba, op. cit., lk. 126.

fašistliku ikke alla sattumisega sugugi nõus. Juba 1.mail 1938.a. kõnelesid võimsad demonstratsioonid selget keelt tšehhi töötajate üksmeelsest soovist kaitsta Tšehhoslovakkia sõltumatust. Prahast võttis maidemonstratsioonidest osa 120 tuhat inimest, Brnos 50 tuhat jne. Kõik need demonstratsioonid toimusid antifašistliku ühisrinde loosungi all.³⁴ Mai keskel 1938.a. avaldasid silmapaistvad Tšehhoslovakkia teaduse- ja kultuuritegelased üleskutse, Selles manifestis kutsuti kõiki ustavaid Tšehhoslovakkia kodanikke ühinema vabaduse, riikliku iseseisvuse, riigi terviklikkuse ja suverääniteedi kaitseks.³⁵

Kui nüüd päev-päevalt henleinlaste ohjeldamatu terror kasvas ja 19.mail 1938.a. sai teatavaks hitlerlike vägede koondumine Tšehhoslovakkia piirile, kui henleinlased olid demonstratiivselt katkestanud läbirääkimised valitsusega, siis 20.mai õhtul kasvas rahva ärevus selliseks, et tšehhi kodanluse juhid mõistsid igasuguste hitlerlastele järelandmiste hädaohtlikkust. Kui nüüd ei astuta välja hitlerlaste vastu, siis kaotatakse täielikult rahva usaldus. Peale selle lootis Beneš lääneriike veenda Tšehhoslovakkia suures strateegilises tähtsuses ja nii säilitada ka hitlerlaste ja lääneriikide kokkuleppe korral Tšehhoslovakkia kodanlusele sellest tehingust osasaamist võimalus. Rahva spon-

34 Успоминя Тешословакия, том III, лк. 306.

35 idem

taanse meelepahatormi tõus oli aga nii ootamatu ja ähvardav, et tšehhi kodanlusel ei jätkunud enam aega Inglismaa ja Prantsusmaaga konsulteerimiseks, vaid tal tuli 20. ja 21. mail 1938.a. omapead välja kuulutada osaline mobilisatsioon.³⁶ Tšehhi kodanlusel õnnestus selle manöövriga rahvast petta. Prantsusmaa ja Inglismaa poliitilistes ringkondades kutsus see mobilisatsioon aga esile pahameele puhangu. Tšehhoslovakkia valitsuse ootamatu samm sundis hitlerlasi taganema. Kindral Brauchitsch'il tuli teatada hitlerlikule juhtkonnale, et Saksa armee ei suuda Tšehhoslovakkia purustada, kuna viimane omab kõigis relvaliikides ülekaalu.³⁷ Seepärast tuli hitlerlastel taganeda ning asuda uut plaani välja töötama ja ootama soodsamat momenti, millal "poliitiliste olukordade paratamatu areng Tšehhoslovakkias endas selleks sunnib /s.o. sissetungiks V.L./ või kui Euroopa poliitiliste sündmuste areng selleks eriti soodsad ja võibolla kordumatud võimalused loob."³⁸ Tšehhoslovakkia likvideerimiseks ei olnud veel loodud kõiki sobivaid tingimusi.

Tšehhoslovakkia valitsus, kes oli rahvahulkade nõudel ja enda naha päästmise huvides sunnitud välja kuulutama mobilisatsiooni, asetab Inglismaa ja Prantsusmaa poliitilised ringkonnad keerulisse olukorda. Imperialistide diplomaatilised tehingud olid seni toimunud ikka rahvast arves-

³⁶ Heinz König, "Über die Mairrise von 1938 und ihre Behandlung in der west-deutschen geschichtsschreibung." "Zeitschrift für geschichtswissenschaft", 1959 heft 1, lk. 63.

³⁷ Upsker Laer, Мюнхен, lk. 100.

³⁸ Nürnberger Prozess, Band II, lk. 134.

tamata. Nüüd löi aga tšehhi rahva vaheleastumine kogu nende "peene" diplomaatilise mängu segi. Kujunenud olukorras võis iga uus hitlerlaste provokatsioon olla sõja põhjuseks. See oleks aga olnud sõda, kus Inglismaal ja Prantsusmaal oleks tulnud avaliku arvamusel s.t. rahvahulkade nõudel astuda hitlerlaste vastu. Veel hirksamaks oli aga see, et taolises sõjas oleks neil tulnud võidelda koos Nõukogude Liiduga. Ometi kavatseti Londonis ja Pariisis just vastupidist, hitlerlaste abiga purustada Nõukogude Liitu. Rahvas aga nõudis, et momendil ei tehtaks hitlerlastele mingisuguseid järelandmisi. Nüüd seisnes Inglise ja Prantsuse diplomaatide ees nende endi poolt väljakutsutud tormi vaigistamise ülesanne. Iga hinna eest tulid peatada hitlerlaste provokatsioonid, et kindlustada sellega võimalus tulevikus nendega üksmeeles sõlmida kommunistivastane kokkulepe. Rahvaste petmiseks tehti hitlerlastele hoiatus, samal ajal hakati aga tšehhi kodanluselt nõudma uusi järelandmisi.

21.mail 1938.a. hoiatas Inglise saadik Henderson kõige kategoorilisemalt Ribbentrop'i, et Saksamaa kallalitungi korral Tšehhoslovakkiale on nii Prantsusmaa kui ka Inglismaa sunnitud välja astuma Tšehhoslovakkia kaitseks.³⁹ 22.mail kutsus aga Prantsusmaa välisminister Bonnet' enda juurde Tšehhoslovakkia saadiku Osusky ja tegi talle Ing-

³⁹ Позанов, Германия 1933-1939гг., лк. 401.

lismaa saadiku juuresolekul teatavaks, et "loodetavasti Tšehhoslovakkia ei jätka mobilisatsiooni"⁴⁰ ja Tšehhoslovakkia enda huvides tuleb kiires korras vaigistada ärevat meeleolu.⁴¹

Hitlerlased tegid maikriisist järelduse, et senisest suuremat rõhku tuleb osutada läänepiiri kindlustamisele ja sõjavägede sellisele ettevalmistamisele, et see tagaks Tšehhoslovakkia purustamise 4 päevaga. Ühtlasi otsustati alustada kallaletungi Tšehhoslovakkiale hiljemalt 1. oktoobril 1938. aastal.⁴² Henleinlastele tehti aga ülesandeks jätkata läbirääkimisi ja ajada need järjest uute nõudmiste esitamisega ummikusse. See oli vajalik Tšehhoslovakkia kui "põikpäise ja iseka" riigi diskrediteerimiseks maailma avalikkuse ees. Ühtlasi pidid henleinlased igati ründama Nõukogude Liiduga sõlmitud abistamispakti ja nõudma selle annuleerimist.⁴³

Maikriisi tulemusena suurendasid inglased oma survet Tšehhoslovakkia valitsusele, et ta kiiremini kapituleeruks hitlerlaste ees. Teiselt poolt otsustati kasutusele võtta abinõud, et vältida tšehhide iseseisvat tegutsemist, nagu see juhtus maikriisi päevil. Inglismaa seisukohtadega ühines ka Prantsusmaa, kelle välispoliitika, eriti pärast 29. IV 1938. a. sõlmitud Inglise-Prantsuse kokkulepet, alus ikka rohkem tugevama partneri mõjule.⁴⁴ Maikriisi päe-

40 Новые документы ... , lk. 38.

41 op. cit. , lk. 39.

42 Нюрнберский процесс ... , том II , lk. 261-262.

43 idem

44 Л. А. Бендрикова, Франция 1929-1939 годах, Москва 1957, lk. 71.

vil muutusid Prantsusmaa diplomaatidele kõige suuremateks murelasteks NSV Liidu ja Tšehhoslovakkiaiga sõlmitud paktid. Nii märkis Bonnet oma vestluses Poola saadikuga 27. mail 1938.a., et antud olukorras tuleb Nõukogude Liidust lahus tegutseda. "Prantsuse-Nõukogude pakt on väga "tinglik" ja Prantsuse valitsus ei püüa nüüdsest peale sellele toetuda"⁴⁵ kinnitas Bonnet. Ühtlasi püüdis ta selgitada poolakale, et Inglise ja Prantsuse valitsus teevad kõike Saksamaa ja Tšehhoslovakkia vahel kujunenud konflikti rahulikuks lahendamiseks.⁴⁶ Seega olid nii Inglismaa kui Prantsusmaa diplomaadid ühel nõul selles, et fašistliku agressoriga kokkuleppe loomise võimalus ei tohi uuesti sattuda maikriisi-taolisse olukorda.

Inglise-Prantsuse seisukohtadega ühines ka USA. Juba maikriisi päevil telegrafeeris USA saadik Pariisis Bullit Washingtoni, et Tšehhoslovakkia kaitsmine "... võib viia ainult ühele võimalikule tulemusele: Lääne-Euroopa... ja kogu kontinendi bolševiseerumisele." Ühtlasi nõutas Bullit ka Prantsusmaa kodanlusele mingit väljapääsu moraalsetest kohustustest.⁴⁷ /s.o. kohustustest Tšehhoslovakkia ja NSV Liidu vastu V.L./. Samas telegrammis tegi Bullit USA presidendile ettepaneku olla lääneriikide ja Saksamaa vahel vahendajaks. Vaatamata 1935.a. vastuvõetud neutraliteedi seadusele olid USA diplomaatilised ringkonnad alati suurt huvi tundnud igasuguste Nõukogude Liidu

45 Документы и материалы, том I, лк. 130.

46 op. cit , лк. 132.

47 Внешняя политика Чехословакии, лк. 497.

vastaste mahhinatsioonide vastu. Juba 1938.a. algul läkitas USA riigidepartemang Londonisse kirja, milles tehti ettepanek Euroopa olukorra reguleerimiseks USA, Inglismaa, Prantsusmaa, Saksamaa ja Itaalia esindajate osavõtul.⁴⁸ Inglismaa vastuseisu tõttu ei realiseeritud seda plaani. 1938.a. jaanuaris-veebruaries viibis Euroopas USA monopolistlike ringkondade usaldusmees Herbert Hoover. Ta kohtus Hitleri ja Göringuga. Ameerikasse saabudes teatas ta, et lääneriikidel pole vaja karta saksa agressiooni, kuna "Kõige soodsamad võimalused ekspansiooniks diktaatorlikele maa- dele avanevad üksnes idas. Saksamaa ja ei ükski teine fa- šistlik riik ei taha sõda, kui neid ei segata nende ekspan- sioonis Itta."⁴⁹ Samale seisukohale asus maikriisi päevil ka USA riigisekretär Cordell Hull teatades, et USA ei tohi Hitleri vastu midagi ette võtta.⁵⁰

USA oli hitlerlaste toetamisest huvitatud kahest seisukohast. USA monopolid unistasid Saksamaaga soodsama kaubanduslepingu sõlmimisest juba 1937.aasta sügisel.⁵¹ Lähenemine hitlerlastele pidi soodustama uue kaubalepingu sõlmimist. Teiselt poolt pidi Saksamaale lähenemine nõrgestama Jaapanit, USA kõige ohtlikumat konkurenti.

Sellepärast püüdis USA endale kindlustada Inglise- -Saksa läbirääkimistes kõrgema arbiitri osa, ja ühtlasi sundida Inglismaad endale alluma. Kokkuvõttes püüdsid 1938.aastal kõik kolm lääneriiki saavutada kokkulepet

48 М. Батурин, США и Мюнхен. "Международная жизнь" 1959, №4, к. 100.

49 idem

50 Ю.В. Арутюнян, Роль американской дипломатии в организа- ции Мюнхенской конференции 1938 г. "Вопросы истории", 1958 №2, к. 79.

51 vt. lk. 35.

Saksamaaga selleks, et suunata tema agressiooni NSV Liidu vastu. Kokkuleppe tasuks oli ettenähtud Tšehhoslovakkia. Selles kauplemistuhinas püüdis Inglismaa alistada Prantsusmaad oma mõjule, USA aga omakorda püüdis Inglismaad sundida kuulekusele.

Maikriisi sündmused viisid paanikasse ka Tšehhoslovakkia reaktsioonilised ringkonnad. Demonstratsioonid, miitingud, lendlehed kõnelesid selget keelt antifašistliku rahvarinde pidevast kasvust. Tööraha ühisrinne! Üksnes mõte sellest, ajas kodanlusel juba hirmu nahka. Peaministe Hodža ja siseminister Černý olid tõesti hirmul, mõeldes 21.mai sündmustele.⁵² Tšehhi kodanlus oli sattunud väljapääsmatusse olukorda. Nii Hitleri kaitse all Tšehhoslovakkia töötajate ekspluateerimise jätkamisest unistavad agraarlased, kui ka Inglise-Prantsuse imperialistidele orienteeruvad kodanlikud parteid, mõistsid, et pärast 21.maid 1938.a. on igasugune otsene taandumine võimatu. Seda mõistsid ka Inglismaa ja Prantsusmaa poliitikud ja asusid tšehhi kodanlusele looma sellist taandumise võimalust. Nimelt asuti suurendama diplomaatiliselt survet Tšehhoslovakkiale. Tšehhoslovakkia valitsus ei protesteerinudki sellise surve üle, vastupidi ta kasutas seda survet edukalt oma taganemise õigustamiseks.

Sel ajal kui Lääne-Euroopa diplomaadid, USA õnnistusel ja toetusel ning tšehhi kodanluse kaasabil, otsisid Tšehhos-

52 Урфеу Заек, Мюнхен, lk. 101.

lovakkia mahasahkerdamiseks paremat moodust, oli Nõukogude Liit ainus riik kes jäi ausalt truuks oma liitlaskohustustele. Juba Austria „anschlussi“ päeval oli Nõukogude Liidu valitsus teatanud Tšehhoslovakkiale, et NSV Liit täidab täpselt kõiki oma rahvusvahelisi kohustusi.⁵³ Ameerika ajakirjanike küsimusele: mida kavatseb NSV Liit ette võtta sel juhul, kui tungitakse Tšehhoslovakkia kallale?, vastas M. Litvinov, et endastmõistetavalt täidab NSV Liit oma kohustust ja leiab selleks ka vastavaid võimalusi.⁵⁴ 17.märtsil 1938.a. tegi M. Litvinov ajakirjanduse esindajatele avalduse, kus ta astus välja Tšehhoslovakkia kaitseks ning kutsus suurriike ülesse kogunema nõupidamisele, et kollektiivselt takistada agressori tegevust.⁵⁵ Nimetatud avaldus läkitati ka Inglismaa, Prantsusmaa ja USA valitsusele, kuid lükati nende poolt tagasi, kuna: „Kooskõlastatud tegevus agressiooni vastu ei tarvitse Tema Kõrguse valitsuse arvates avaldada soodsat mõju Euroopa rahu perspektiividele“.⁵⁶ Nõukogude Liit ei piirdunud üksnes suuliste deklaratsioonidega, vaid läkitas 28.märtsil 1938.a. Prahasse ka sõjaväelise delegatsiooni, eesotsas marsall Kulikuga. Nõukogude sõjaväelased kinnitasid omakorda, et hitlerlaste kallal tungi korral osutatakse Tšehhoslovakkiale igakülgset abi.⁵⁷ Seoses Tšehhoslovakkia olukorra teravnemisega toi-

53	Нобеле гонимост...	lk. 17.
54	op. cit.	lk. 18.
55	op. cit.	lk. 21.
56	op. cit.	lk. 19.
57	op. cit.	lk. 24.

mus 23. aprillil 1938. a. Moskvas partei ja valitsusjuhtide nõupidamine, kus otsustati, et juhul, kui Tšehhoslovakkia valitsus palub abi, siis osutatakse seda talle kõigi olemasolevate vahenditega.⁵⁸ Sama mõtet rõhutas oma kõnes ka NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi esimees M. I. Kalinin 26. aprillil 1938. a. Sama kordas M. Kalinin ka tšehhi töölisdelegatsioonile 8. mail 1938. a.⁵⁹ Maikuu andis Tšehhoslovakkia Kommunistliku Partei esimene sekretär Klement Gottwald president Benešile üle I. V. Stalini isikliku läkituse, kus teatati, et NSV Liit abistab Tšehhoslovakkia isegi sel juhul, kui Prantsusmaa keeldub oma liitlaskohustuse täitmisest. Nõukogude valitsuse ain-saks tingimuseks seejuures oli, et Tšehhoslovakkia vabariik ennast sõja korral algul ise kaitseks ja pöörduks NSV Liidu poole abisaamiseks.⁶⁰ Kui Tšehhoslovakkia mobilisatsioon kutsus lääneriikides esile meelepaha-tormi ja hiljem süüdistati tšehhe koguni sõjaõhutamises, siis NSV Liidu valitsus kiitis mobilisatsiooni heaks.⁶¹ Nõukogude Liidu seisukohad olid selged: kasutada kõiki võimalusi selleks, et takistada fašistliku agressiooni laienemist Euroopas. Seda seisukohta kaitses ka M. Litvinov nii Rahvasteliidus kui ka hiljem 25. mail 1938. a. vestluses Tšehhoslovakkia saadikuga.⁶²

Maikriisi päevil astus diplomaatilisele lavale ka rahvas. Rahvas oli see, kes sundis Tšehhoslovakkia kodan-

58 Новые документы ... , lk. 26.

59 op. cit. , lk. 28.

60 Индржих Веселы, Причины возникновения и победы буржуазной Чехословакии, "Вопросы истории", 1958 № 11, lk. 123.

61 Новые документы ... , lk. 41.

62 op. cit. , lk. 43.

lust välja kuulutama osalist mobilisatsiooni. Rahvas oli see, kes asus Tšehhoslovakkia piiride kaitsele. Rahvas oli see, kes sundis Inglise ja Prantsuse valitsusi tegema Hitlerile avaliku hoiatuse. Antifasistide jõudude kasvust kõnelesid selget keelt ka Tšehhoslovakkias toimunud kohalike omavalitsuste valimised. Nii said kommunistid Prahas 100 000 häält, ehk 40% rohkem kui eelmisel valimisel.⁶³ Inglise kodanlusele oli ju teada, et söetöölise, masinaehitajate ning raudteelaste ametiühingud olid nõudnud Trade-Union'i erakorralise kongressi kokkukutsumist rahu kaitsmise küsimuste läbiarutamiseks. Inglise kodanlusele oli ka teada kommunistide poolt leiboristidele 1938.a. märtsis tehtud ettepanek tööliklassi jõudude ühendamiseks.⁶⁴ Prantsusmaal olid hästi teada rahvarinde lihtliikmete antifasistlikud meeleolud, mida toetas Prantsusmaa Kommunistlik partei, mille peasekretär M. Thorez oli 1938.a. kevadel kutsunud kõiki töötajaid Euroopas rahvarinde organiseerimisele ja nõudnud, et Prantsusmaa oleks siin initsiaatoriks.⁶⁵

Kodanlus pidi rahva rahupüüdlusi arvestama ja asuma manööverdama. Hitlerlastega sõlmitavat kokkulepet tuli paremini ette valmistada. Selleks asuti looma 1) sõjahüsteeriat; 2) levitama nõukogude-vastast laimu; 3) tembeldama Tšehhoslovakkiaat kogu sõjaachu tekitamise süüdlaseks, kuna tšehhid oma kangekaelsuse tõttu kiusavat

⁶³ История Чехословакии, том III, lk. 308.

⁶⁴ Н.Н. Николаев, Внешняя политика правых лейбористов Англии в период подготовки и начала второй мировой войны (1935-1940 гг.), lk. 111.

⁶⁵ Maurice Thorez, Rahva poeg, Tallinn 1953, lk. 111.

väikest sudeedi-saksa rahvakillukest; 4) laialdaselt jutlustama patsifistlikke lepitamise ja kokkuleppimise ideid; 5) kõigile lisaks asuti igati Saksamaa sõjalist võimsust üles puhuma, et õigustada oma reetmist.

Rahvahulkade otsustav vahelesegamine kodanliku diplomaatia salasepitsustesse, lõi segi nii hitlerlaste kui ka lääneriikide esialgsed kavad. Kogu 1938. aasta suvi kulus nüüd mõlemale poolele ära selleks, et valmistada ette nii diplomaatiliselt kui ka ideoloogiliselt uut vandenõu.

Juhtivaks jõuks kogu selles suures salasepitsuses oli Inglismaa; temaga sekundeeris Prantsusmaa ja neid mõlemaid toetas USA. Inglaste esimeseks diplomaatiliseks püüduks oli likvideerida 21. mail 1938. a. hitlerlastele tehtud hoiatuse kaineistavat mõju ja taastada hitlerlaste usaldus. Sel eesmärgil asusid inglased Tšehhoslovakkiale järjest kasvavat diplomaatilist survet avaldama. Inglaste nõudmised ja ähvardused kordasid "Daily Maili" sõnu 6. mail 1938. a., kus ähvardati Tšehhoslovakkia-
le "süsteemilise vähemusrahva rõhumise kui ka relvastuse vähendamisest keeldumise tõttu võib ta ühe ööga lõpetada oma eksisteerimise."⁶⁶ Inglaste nõudmised lähtusid 7. mail 1938. a. "Times'is" avaldatud artiklist, kus märgiti, et ainus võimalus Tšehhoslovakkia iseseisvuse säilitamiseks on sudeedisakslastele "enesemääramise

66 Документы и материалы..., том II, к. 12, видел 4.

õiguse" andmine.⁶⁷ Samal ajal kui tšehhe hirmutati, kutsus Halifax enda juurde Hitleri isikliku sõbra lord Londonderry ja palus teda kirjutada oma Saksamaal asuvatele sõpradele, et Inglismaa "... ei tahtnud ühelgi juhul Hitlerit solvata ega tšehhide eest välja astuda, et ta /s.o. Halifax V.L/ usaldab sakslasi..."⁶⁸ Ka prantsuse kodanlus asus järjest valjemini kõnelema sellest, et "ühe prantsuse sõduri kon- did on rohkem väärt kui kogu Tšehhoslovakkia tervikuna".⁶⁹ Prantsuse valitsus oli Inglismaaga ühel nõul ja juba 23. mail 1938.a. teatas Bonnet Inglise saadikule, et Prantsus- maa on nõus Tšehhoslovakkiale ükskõik millist survet avaldama, et sundida **teda** järelandmisele. Kui aga tšehhid keelduvad allumast, siis on Prantsusmaa valmis loobuma oma liitlaskohustustest.⁷⁰ Inglise-Prantsuse sepitsusi toetas USA valitsus, teatades 29.mail 1939.a., et USA toetab kõiki ettepanekuid mis püüavad Euroopa küsimusi lahendada rahulikul teel.⁷¹

Tšehhi kodanlus tegi kõik nüüd selleks, et pahandatud peremehi rahustada. Maikuu lõpul teatati, et peatselt algavad uuesti läbirääkimised henleinlastega. Inglise valitsus saanud teada henleinlaste poolt koostatud uutest nõudmistest, saatis 31.mail 1938.a. Prahasse nõudmise, et Tšehhoslovakkia valitsus võtaks need nõudmised uute läbi- rääkimiste aluseks.⁷² Selleks et kindlustada ennast iga-

67 Толяков, Аннули и исторический обзор, lk. 125.

68 Краус, op.cit., lk. 201.

69 Документы и материалы..., том II, lk. 12.

70 Урсул Заек, op.cit., lk. 103.

71 A.W. Berjoskin, Über den Charakter der deutsch-amerikanischen Beziehungen am Vorabend des zweiten Weltkrieges. "Der deutsche Imperialismus und der zweite Weltkrieg", Band 2, Berlin 1961, lk. 447.

72 Толяков, op.cit., lk. 154.

suguste ootamatuste vastu, läkitati maikuu lõpul Prahasse Inglise välisministeeriumi mõjukas ametnik Streng. Tema ülesandeks jäi Sudeedi-alal korraldatava plebitsiidi küsimuse läbiarutamine tšehhi reaksionääridega ja Tšehhoslovakkia "neutraliseerimise" propageerimine. Inglise poolt pakutav neutraliseerimine tähendas aga vastastikustest abistamispaktidest loobumist ja nende asendamist üldise garantii-ga.⁷³ Inglismaa avaliku arvamuse petmiseks ja Tšehhoslovakkia valitsusringkondadele "aru pähepanemiseks" avaldati 3.juunil 1938.a. "Times'is" artikkel, kus räägiti saksa, poola ja ungari rahvusgruppidele vabade käte andmise vajadusest ja lohutati Praha valitsust sellega, et "lõppude-lõpuks võivad ka nemad, kuna nende kontrolli alla jääb ühtlane ja üksmeelne elanikkond. See radikaalne abinõu likvideeriks ole-⁷⁴ masoleva ebakindla olukorra ning on sellepärast hädavajalik."

7.juunil esitasid henleinlased oma uue memorandumi. Selles memorandumis nõuti saksa elanikkonnale autonoomse esindusasutuse nn. Volkstag'i loomist, natsionaalsotsialismi propageerimise vabadust, poolsõjaväeliste organisatsioonide loomist jne.⁷⁵ Samaks ajaks oli ka Tšehhoslovakkia valitsusel valminud laialdase rahvusliku autonoomia andmise projekt. 15.juunil algasid siis valitsuse ja henleinlaste vahelised läbirääkimised. Need läbirääkimised kujunesid vaid asjatuks ajaviitmiseks, kuna 18.juunil 1938.a. oli Hitler otsustanud Tšehhoslovakkia küsimust lahendada

73 Уржан Гаек, Мюнхен, к. 104.

74. vt. Толджоб, Англия и мюнхенский договор, к. 155.

75. Э. Ротштейн, Мюнхенский договор, к. 94.

1. oktoobriks ning selle eesmärgi teostamiseks kasutada igat soodsat poliitilist juhust.⁷⁶ Läbirääkimiste algus juba näitas, et Tšehhoslovakkia valitsus on nõus uuteks järelandmisteks. Mida rohkem aga tšehhid järele andsid, seda rohkem henleinlased nõudsid. Nii oli ju eelnevalt juba Ribbentropiga kokku lepitud.

Tšehhoslovakkia kodanlus, kes maikriisi päevil oli sunnitud välja kuulutama mobilisatsiooni ja niimoodi looma endale "isamaakaitsja" orecoli, toibus saadu šokist kiiresti ning asus uuesti propageerima kapituleerumist. Juba 14. juunil 1938. a. deklareeris tšehhi finantskapitali suurimaid tuusasiid pangadirektor Preiss, et Tšehhoslovakkia kapitalistid soovivad eriti südamlikke ja sõbralikke suhteid Saksamaa ja Itaaliaga. Ühtlasi kõneles ta "härra Adolf Hitleri geniaalsusest" ja hitlerliku "Saksamaa taassünnist."⁷⁷ Preissi sõnavõtt ei arusaadav, kuna juba 1938. a. juunikuu alguses algasid majanduslikud ettevalmistused tulevaseks Müncheni kokkuleppeks. Inglise ja prantsuse kapitalistid asusid üksteise järele loovutama oma majanduslikke positsioone Tšehhoslovakkias saksa monopolistidele. 1937. aastal oli juba IG Farbenindustrie hakanud huvi tundma Tšehhoslovakkia keemiatööstuse vastu. 1938. a. juunis realiseeriti inglaste poolt neile Põhja-Tšehhoslovakkias kuulunud söetööstuste aktsiad, need läksid sakslaste kätte. Londonis asuv Rotschild'i pank

76 Nürnberger Prozess, Band II, lk. 136.

77 Урденев Валерий, Мюнхен, lk. 105.

alustas sakslastega läbirääkimisi Vitkovitši kontserni aktsiate müümisest. Prantsuse kapitalistid kauplesid Herman Göring'ule aga Skoda relvavabriku aktsiaid.⁷⁸

Tšehhi kodanluse järelandmised henleinlastele, saksa kapitali kasvav sissetung Tšehhoslovakkia majandusse, lääneriikide diplomaatide kasvav surve Tšehhoslovakkia valitsusele olid hitlerlastele muidugi paljutootavaks alguseks. Lähtudes kõigist nendest asjaoludest, võis Ribbentrop teha järelduse, et tšehhi probleemi viivitamatuks lahendamiseks ei ole veel poliitilised tingimused küllalt küpsed ja liigne kiirustamine võiks siin esile kutsuda uue kriisi.⁷⁹

Poliitiliste tingimuste küpsemise kiirendamiseks asus nüüd hitlerlaste propaganda-aparatuur igati Tšehhoslovakkia valitsust diskrediteerima. Igat Tšehhoslovakkia valitsuse poolt tehtud järelandmist tembeldati „kangekaelsuseks“. Tšehhe süüdistati „väikese vaese“ saksa rahvusgrupi tagakiusamises ja nendele autonoomia andmise keeldumises. Maailmale püüti selgeks teha, et ainuüksi Tšehhoslovakkia põikpäisus viis maailma maikriisi ajal sõjakuristiku äärele. Pasundati sellest, et Saksa valitsusel pole midagi tegemist tšehhidega. Saksamaa kaitseb ainuüksi oma tagakiusatud rahvuskaaslaste huvisid. Tšehhoslovakkia tunnistati bolševiseerunud riigiks jne.⁸⁰ Kogu see kampaania oli täis alatut laimu, väljamõeldisi ja valet, ning lähtus gøebbelsliku propaganda põhimõttest - mida suurem vale,

78 Уртек Чаек, Мюнхен, к. 106, viide 1.

79 Э. Ротштейн, Мюнхенские сговор, к. 95-96.

80 И. Ленин, Проблемы второй империалистической войны.
„Мировое хозяйство и мировая политика“, 1939 №1, к. 30-33.

seda rohkem leiab ta uskumist. Bolševismiga hirmutamine oli vajalik selleks, et lääneriike teha veelgi järelandlikumaks. Teiselt poolt pidi see bolševismiga hirmutamine õigustama Saksamaa vahelesegamist Tšehhoslovakkia siseasjadesse. Bolševismivastane propaganda pidi aitama kaasa ka Nõukogude Liidu diplomaatilisele isoleerimisele.

Fašistliku ajakirjanduse alatu laimu vastu ei astunud välja Inglismaa, Prantsusmaa ja isegi Tšehhoslovakkia ametlikud ringkonnad. Vastupidi, kogu 1938. a. suve jooksul korrutati ka seal varjatud kujul fašistide seisukohti. Sellesse propagandasse lülitusid isegi kodanlikud pat-sifistid, kelle üks juhte B. Russel kirjutas: "Rahu sõber Prantsusmaal peab välja astuma Prantsusmaa-NSV Liidu pak-ti vastu. Rahu sõber Inglismaal peab välja astuma iga-suguste kohustuste vastu mida võiks anda Venemaale ja Prantsusmaale... Sakslased soovivad, et neid jäetaks rahule kui nad ründavad Venemaad. Võibolla pärast edukat sõda Venemaa vastu tunnevad sakslased endid rahuldatusena ja nende sõjakus väheneb."⁸¹

Analüüsides kujunenud olukorda tuli Saksa saadik Londonis Dirksen 10. VII 1938. a. järgmisele järeldusele: Inglased on mõistnud, et maikriisi ajal tehti viga ja on asunud kiiresti seda viga parandama. Inglased on osutanud lojaalsust Saksamaaga, inglise ajakirjandus vaikib sakslaste vihaste kallaletungide puhul, Halifax kui ka Cham-

81. Прухановский, Внешняя политика Англии, к. 300.

berlain on esinenud pärast maikriisi Saksamaa suhtes sõbralike sõnavõttudega.⁸² Ühtlasi märkis Dirksen, et sudeedi-sakslaste küsimuses täpse kokkuleppe saavutamine on Saksa-Inglise liidu eeltingimuseks. Resümeeerides ettekande lõpus Inglise-Saksa suhete arengut, märkis Dirksen: "Esimese sõjajärgse kabinetina on käesolev Inglismaa valitsus teinud oma programmi üheks põhiliseks punktiks Saksamaaga kompromissi saavutamise; sellepärast on nimetatud valitsus osutanud Saksamaa suhtes maksimum arusaamist, millist võiks ilmutada vaevalt ükski teine võimalikest inglise poliitilistest kombinatsioonidest."⁸³ Edasi märkis Dirksen, et Chamberlaini valitsus on lähenenud Saksamaa poolt esitatud nõudmiste mõistmisele. Milles siis seisnes see arusaamine ja mõistmine? Kõigepealt selles, et Nõukogude Liit tuleb Euroopa asjade otsustamisest kõrvale tõrjuda, samuti pole Rahvasteliidul Euroopa probleemidega midagi tegemist, küsimused tuleb lahendada kahepoolsete lepingute sõlmimisega.⁸⁴ Dirksen märkis ka seda, "Sudeedi-sakslaste küsimuses leiavad Saksamaa nõudmised selle /s.o. Chamberlaini V.L./ valitsuse poolt järjest suuremat arusaamist. Ta /Chamberlain V.L./ on nõus suuri ohvreid tooma ka teiste Saksa õiglaste nõudmiste rahuldamiseks ainult ühel tingimusel, et need eesmärgid saavutatakse rahulikul teel."⁸⁵ See tingimus tähendas, et Inglismaa tahab sellest reguleeri-

82 Доклад члена и членкини... , том I, lk. 151-152.

83 op. cit., lk. 155.

84 idem

85 idem

misest tulenevast kasust osa saada.

Inglise kodanluse sümpaatiat hitlerlaste vastu suurendas ka 1. juulil 1938. a. Saksamaaga sõlmitud Austria võlgade tasumise kokkulepe ja lubadus teha Inglismaale majandusküsimustes järelandmisi.⁸⁶ Sellises "südamlikus" õhkkonnas, hellitades lootusi üksteise arvel kasu saamisest, saabus 18. juulil 1938. a. Londonisse Hitleri isiklik adjutant Wiedemann. Tema pidi ametlikult sondeerima pinda Göringü eelseisvaks visiidiks Inglismaale. Tegelikult tõi ta aga Halifaxile Hitleri isikliku läkituse, milles teatati Saksamaa kavatsusest loobuda käesoleval momendil jõe kasutamisest. Läkituses rõhutati samuti, et sellise kohustuse igavest kestmist ei või aga Saksamaa garanteerida.⁸⁷ Halifax oli läkitusest niivõrd vaimustatud, et kuulutas oma elu ilusamaks silmapiguks seda momenti kui führer koos Inglise kuningaga sõidaks mööda Mall-street'i.⁸⁸ Hitleri läkitus oli Inglismaale märguandeks, kiirustada Tšehhoslovakkia küsimuse lahendamiseks, sest muidu võib ta loodetavast tasust ilma jääda.

Tšehhoslovakkia kapituleerumise kiirendamiseks otsustaski Inglismaa valitsus läkitada Prahasse "sõltumatu ja erapooletu" vahendaja lord Runciman'i. 18. juulil tehtigi Inglise saadikule Prahas korraldus, esitada Benešile nõudmine Inglismaa poolt läkitatava vahendaja vastuvõtmiseks.⁸⁹

86 Документы и материалы..., том II, lk. 178.

87 Э. Рунимейн, Мюнхенский договор, lk. 96.

88 Документы и материалы..., том II, lk. 179.

* Mall-street - tänav, millele viib Inglise kuninga residentsi

89 Внешняя политика ТЧХословаккии, lk. 504.

Nimelt nõudis Halifax, et Tšehhoslovakkia valitsus koos henleinlastega avaldaksid ühise kommünikee, milles teata- taks inglise sõltumatu vahendaja vajalikkusest.⁹⁰ Inglasi sundis seda sammu astuma ka kartus, et Tšehhoslovakkia va- litsuse poolt väljatöötatud vähemusrahvuste statuut leiaks vastuvõtmist ja kindel fašismivastane sise- ja välispoliiti- line kurss muudaksid Tšehhoslovakkia valitsuse poliitilise positsiooni niivõrd kindlaks, et igasugune kokkulepe Tšeh- hoslovakkia jaotamiseks kukuks läbi. Seda aga ei võinud Inglismaa lubada, kuna hitlerlastele oli see vastuvõtmatu. Inglise kodanlusele tuli siin aga appi tšehhi kodanlus, kes kartis rahvarinde kujunemist, kartis kindlatele fašis- mivastastele positsioonidele asumist. Algul tundus tšehhi kodanlusele nõuandja läkitamine rahvusliku uhkuse solvamisena, kuid juba järgmisel päeval pöördus Tšehhoslovakkia valit- sus palvega Prantsusmaa poole selgitada neile enda seis- kohta vahendaja küsimuses.⁹¹ 26.juulil 1938.a. teataski Tšehhoslovakkia Pariisi saadik Osusky välisminister Krof- tale, et Prantsusmaa toetab igati Inglismaa ettepanekut.⁹² 28.juulil 1938.a. teatas Osusky uuesti, et Prantsusmaa toe- tab Runciman'i missiooni kuna viimane võib Tšehhoslovakkia valitsusele head nõu anda ja "Tšehhoslovakkia valitsusel endal saavad vastuvõetavamad olema mõningad abinõud, mida lord Runciman saab esitada."⁹³ Tšehhi kodanlusele oligi vaja sellist nõuandjat, kelle varjus saaks edukalt jätkata

90 *Внешняя политика Тешословакии*, lk. 505.

91 *Новые документы...*, lk. 61.

92 *op. cit.*, lk. 62.

93 *op. cit.*, lk. 64.

rahvavaenulikke mahhinatsioone. Sellepärast paluski peaminister Hodža Inglise saadikut Newton'i, et Inglismaal kiirustataks Runciman'i Prahasse saatmist.⁹⁴

3.augustil 1938.a. saabuski Runciman, see Inglise valitsusest "sõltumatu ja erapooletu" nõuandja, peaminister Chamberlaini südamesõber, endine India provintsi kubener, Inglise suurkodanluse esindaja, Prahasse. Inglise valitsusest "sõltumatu" lordiga koos saabus aga siia ka välisministeeriumi ametnik Ashton-Gwatkin. Inglise missioon asus koheselt kontakti henleinlastega. 19.augustil võeti aga Runciman'i nõudel mitmetele valitsuse vastutavatele ametkohtadele henleinlased. Seega kordas Runciman Prahassa, mis 1938.a. veebruaris toimus Viinis.

Järgmiseks Runciman'i samnuks oli korraldada henleinlaste Karlsbadi programmi vastuvõtmist Tšehhoslovakkia valitsuse poolt. Oma aktsioone kooskõlastas Runciman kõigepealt henleinlastega. Kujukaks näiteks oli 22.augustil 1938.a. toimunud nõupidamine, kus Ashton-Gwatkin ja Henlein arutasid omavahel Tšehhoslovakkia valitsuse tulevast plaani ja inglase ei häbenenud Henleinilt nõusolekut paluda Hitleriga kohtumise organiseerimiseks.⁹⁵ 23.augustil esitas Beneš henleinlastele nn. kolmanda plaani mille kohaselt oli ette nähtud sudeedisakslastele territoriaalse autonoomia andmine.⁹⁶ Beneš apelleeris tšehhi ja saksa kodanluse ühistele bolševismivastastele huvidele. Ta teatas, et kõige suuremaks ohuks mõlemale

94 *Внешняя политика Чехословакии*, lk. 504.

95 *Документы и материалы...*, том I, lk. 187-188.

96 *Уржи Ваек*, Мюнхен, lk. 120.

poolele võib kujuneda sõda, mille tagajärjeks oleks bolševistlik revolutsioon. Beneši uued järelandmised ja antibolševismiga apeleerimine ei liigutanud aga henleinlasi põrmugi. Vastavalt Berliinist saadud instruksioonidele lükkasid nad ka selle kolmanda ettepaneku, kui mitte küllaladase, tagasi. Henleinlased teadsid, et nende taga ei seisaks üksnes hitlerlased, vaid neid toetavad ka Inglismaa, Prantsusmaa ja USA mõjukad poliitilised ringkonnad. Oli ju alles hiljuti Kesk-Euroopa probleemidega "tutvunud" USA Berliini saadik N. Wilson. Ta oli Benešile soovitanud rahuldada kõiki hitlerlaste nõudmisi.⁹⁸

Henleinlaste "argumendid" Beneši kolmanda plaani puudulikusest võeti Runciman'i poolt pikema jututa omaks ja 2. septembril teatas ta Benešile, et kui tal tuleb valida henleinlaste programmi vastuvõtmise ja sõja vahel, siis ei hellita ta selles suhtes mingeid illusioone, millise valiku siin teeks Inglismaa valitsus. Vaatamata Beneši vastuväidetele, et taolise plaani rakendamine tähendaks Tšehhoslovakkia lõhestamist, jäi Runciman oma endisele seisukohale ja teatas lühidalt: "Kui Saksamaa ja Tšehhoslovakkia vahel puhkeb sõda, siis Inglismaa ei toeta Tšehhoslovakkiaat."⁹⁹

5. septembril 1938. a. koostaski Tšehhoslovakkia valitsus uue, neljanda plaani, milline sisuliselt vastas

97 Урбан Заек, Мюнхен, lk. 121.

98 Ю. В. Арутюнян, Роль американской дипломатии...
"Вопросы истории" 1958 №2, lk. 82.

99 вт. Трухановский, Внешняя политика Англии, lk. 321.

Karlsbadis esitatud nõudmistele.¹⁰⁰ Nüüd olid henleinlased surutud vastu seina. Uue projekti vastuvõtmine, milline ometi rahuldab kõiki nende poolt püstitatud nõudmisi, oleks nurja ajanud Hitleri plaanid Sudeedi-~~alade~~ ja kogu Tšehhoslovakkia annekteerimiseks. Projekti tagasi lükkamine oleks aga henleinlasi kogu maailma avalikkuse ees paljastanud kui fašistlikke tülinorijaid, kui Tšehhoslovakkia suveräänsuse vaenlasi, kui kogu Sudeedi-probleemi lahendamise takistajaid. Projekti tagasilükkamine oleks paljastanud selliste väidete nagu "Bolševiseerunud Tšehhoslovakkia kangakaelsus! Tšehhoslovakkia, Euroopa rahu häirija ja väikerahvaste rõhuja!" paikapidamatust. Ometi oli sellest just Ribbentrop ise Halifaxile kirjutanud.¹⁰¹ Projektist keeldumine oleks õõnestanud ka lihtsate sudeedisaksa elanike usaldust henleinlaste vastu. Soovisid ju lihtsad Sudeedimaa käsitöölised ja talupojad ainuüksi oma majandusliku ja kultuurilise olukorra parandamist, mitte aga Sudeedimaa liitmist hitlerliku Saksamaaga. Uus projekt lõi segi ka Inglismaa poliitilised plaanid, kasutada Tšehhoslovakkia hitlerlastega eelseisvas tehingus vahetusrahana.

Nüüd tuli kiiresti ja otsustavalt tegutseda nii henleinlastel kui inglastel. 7.septembril 1938.a. avaldati "Times'is" Chamberlain'i ja Halifax'i isikliku sõbra

100 Э. Ротштейн, Мюнхенский сбор, лк. 101.

101 Внешняя политика Чехословакии, к. 506.

Geoffrey Dawson'i juhtkiri. Selles, ametlikku seisukohta väljendavas juhtkirjas, tehti esimest korda avalikult ettepanek Sudeedimaa üleandmiseks Saksamaale, kuna tšehhid ja sudeedi-sakslased ei suutvat ühe riigi raamides kokkulepet saavutada.¹⁰² Samal õhtul kasutasid henleinlased väljamõeldud ettekääned, nagu oleks tšehhi politseinik solvanud nende parlamendisaadikut, ja katkestasid igasugused läbirääkimised Tšehhoslovakkia valitsusega. Puhkes uus kriis - nn. septembrikriis.

Selle kriisi puhkemist ootasid lääneriigid. Veel rohkem ootas aga uut kriisi Hitler. Nimelt oli 1. septembril 1938. a. Saksamaa rahandusminister Schwering-Krossig esitanud Hitlerile memorandumi, milles juhiti tähelepanu asjaolule, et septembrikuus ettenähtud sõjalised kulutused tühjendavad täielikult "reichi" finantsressursid. Saksamaad ähvardas inflatsioon ja majanduslik krahh.¹⁰³ Saksamaa rahvamajandus, mida 1933. a. alates halastamatult piitsutati relvastumisvõidujooksul, oli oma jõuvarud ammendanud. Järjest teravamalt hakkasid kõikjal ilmnema algava majanduskriisi tunnused. Saksamaa riigivõlg oli 1932. a. - 1938. a. 30. juunini kasvanud ligi kolmekordseks ja ulatus 35,8 miljardile margale.¹⁰⁴ Vaatamata Austria "anschlussile" ei tõusnud Saksamaal söe-ega terasetootmine, vaid jäi 1937. a. tasemele.¹⁰⁵ 1937. a. võrreldes vähenes ka eksport

102 Ротштейн, Мюнхенский собор, lk. 102.

103 Розанов, Германия 1933-1939 гг., lk. 403-404.

104 Нюрнбергский процесс, том II, Москва 1954, lk. 294.

105 Конституционный бюллетень журнала "Мировое хозяйство и мировая политика" 1939 №1, lk. 11.

umbes 20%, samuti vähenes import.¹⁰⁶ Saksamaal langesid tööstusaktiivsed kursid. 1938.a. augusti lõpuks olid ära raisatud kõik Austriast saadud kullavarud ning strateegilised materialid. Saksa marga kurss Londoni börsil langes ühe nädala jooksul 35%. Rahanduskriisist ei päästnud hitlerlasi ka Schachti kavalad finantstriigid. Juba 1938.a. aprillis tuli asuda siselaenu väljalaskmisele, milline aga oma eesmärgi ei täitnud. ~~Juba~~ 1938.a. suvel asusid finantsringkonnad läheneva kriisi kartusel siselaenu obligatsioonide massiliselt maha müüma. Obligatsioonide ametliku kursi säilitamiseks tuli valitsusel 465 miljoni marga eest neid tagasi osta. Septembri algul oli ette nähtud uue siselaenu väljalaskmine, kuid see tuli nüüd edasi lükata.¹⁰⁷ Majanduslik ummik kuhu oli satunud, ähvardas kogu hitlerlikku režiimi katastroofiga.

Seoses majandusliku kriisi lähenemisega, teravnes ka Saksamaa sisepoliitiline olukord. Laiad rahvahulgad olid sõjavastaselt häälestatud. Vanem põlvkond mäletas veel hästi I maailmasõja kaotusi, kaotusi, mida tuli vastu võtta vaatamata sõja kõige eeskujulikumale ettevalmistusele 1914. aastal.¹⁰⁸ Kui nüüd 1938.a. augustis hakkasid peale demonstratiivsed suurmanöövrid, kui alustati nn. Siegfried liini rajamist läänerindel, kui töönädala pikkus kasvas 60 tunnile,¹⁰⁹ siis polnud imestada, et saksa rah-

106 Конъюнктуры бюллетень... 1939 №1, lk. 44.

107 Позанов, Германия 1933-1939 гг., lk. 403.

108 vt. Poola saadik Berliinis J. Lipsky ettekanne 11. VIII 1938, Документы и материалы..., том I, lk. 179.

109 Позанов, op. cit., lk. 404.

vas tundis kõige suuremat muret uue läheneva sõja pärast.

Ka hitlerliku riigi ladvikut ennast haaras kriis.

1938.a. veebruaris reorganiseeris Hitler valitsuse ja võttis sõjavägede ülemjuhtimise oma kätte. Maikriisi päevil hoia-
tas osa sõjaväelasi /Beck jt./ Hitlerit, et Saksamaa ei ole
sõjaliselt ega majanduslikult veel valmis suureks sõjaks.¹¹⁰
Kui nüüd 1938.a. augustis alustati Saksamaal uuesti hoogsaid
sõjalisi ettevalmistusi, moodustasid kodanlik-militaristli-
kud opositsionäärid vandenõu Hitleri kõrvaldamiseks. Augusti-
kuu lõpul 1938.a. läkitati üks vandenõulastest, kindral
Kleist-Schmentzin Londonisse pinda sondeerima.¹¹¹ Majandus-
lik ja poliitiline kriis, mis seega haaras hitlerliku Sak-
samaa, seadis Hitleri ette ainsaks väljapääsu-võimaluseks
Tšehhoslovakkia purustamise. Majandus vajab uusi ressursse,
poliitiliste käärimiste rahustamiseks oli vaja uut diplo-
maatilist võitu. Kujunenud olukord ei lasknud enam viivita-
da. Kui 12.augustil 1938.a. Berliini börsil veel aktsiate
kurss langes korraga üle 20%-di,¹¹² siis tuli rutata.
15.augustil 1938.a. kutsutigi 1 miljon tagavaraväelast
Saksa armeesse. Saksa diplomaadid alustasid aga sõjakat
mõõgatärinat. Goebbelsi propaganda-aparaat jooksis täite
tuuridega ja pasundas sõjast, milline võib puhkeda "talu-
matute tšehhi provokatsioonide" tulemusena.¹¹³

110 Позаноб, февруария 1933 - 1939 гг., lk. 405.
111 Позаноб, op. cit., lk. 406.
112 Позаноб, op. cit., lk. 410.
113 idem

Inglismaa ja Prantsusmaa diplomaadid olid teadlikud nii Saksamaa majanduslikest kui ka sisepoliitilistest raskustest. Saksamaa sõjaline väljaastumine aga ei tulnud kõne alla, sest värskest olid lääneriikide diplomaatidel meeles maikriisi päevad. Saksamaa sõjaline väljaastumine oleks tähendanud võimsa antifašistliku koalitsiooni kujunemist ja selle tulemusena oleks kõigi kapitalistide lemmik Hitler armetult purustatud. Seda aga ei tohtinud mingil juhul lasta sündida. Saksamaale tuli Sudeedi¹alad ja kas või kogu Tšehhoslovakkia anda ning seda tuli teha ilma sõjata, kokkuleppe teel. See kavatsetav kokkulepe pidi paralüseerima Nõukogude-Tšehhoslovakkia vahelise abistamisepakti ja kõrvaldama NSV Liidu hoopiski Euroopa probleemide lahendamisest. Sudeedi¹alade loovutamine pidi aitama kaasa uue antikommunistliku "Püha Liidu" sünnile. Kogu see tehing tuli teostada kiiresti, enne kui rahvad suudavad veel taibata kogu kavatsetava tehingu tõelist olemust. Sellised olid siis Inglismaa ja Prantsusmaa plaanid 1938.a. septembrikuu algul.

Sel ajal kui Inglismaa ja Prantsusmaa diplomaadid otsisid sobivamat moodust Tšehhoslovakkia mahasahkerdamiseks, oli Nõukogude Liit ainsaks riigiks, kes võitles Tšehhoslovakkia suveräänsuse säilitamise eest. Nii nagu maikriisi päevil, nii ka 1938.aasta suvel toetas Nõukogude

Liit kõiki neid püüdlusi, mis olid suunatud Tšehhoslovakkia iseseisvuse säilitamiseks. 25. juunil 1938.a. esines NSV Liidu välisasjade rahvakomissar Litvinov kõnega, kus ta rõhutas, et Tšehhoslovakkia sôlmitud abistamispaktist peetakse täpselt kinni. Ühtlasi teatas Litvinov, et Nôukogude Liit ei kasuta seda pakti Tšehhoslovakkia valitsusele surve avaldamiseks, kuna viimane leiab ise "... järelandmiseks arukad piirid, mis on kooskôlas suveräänse ja sõltumatu riigi prestiižiga."¹¹⁴ 22.augustil 1938.a. hoiatas M. Litvinov Saksa saadikut, kes püüdis välja uurida NSV Liidu seisukohta Tšehhoslovakkia küsimuses, "... et meie täidame Tšehhoslovakkia suhtes oma kohustusi."¹¹⁵ 2.septembril 1938.a. s.o. vahetult enne septembrikriisi teket, tegi NSV Liidu valitsus Prantsusmaale ettepaneku kolme liitlasriigi sõjavägede esindajate nõupidamise organiseerimiseks.¹¹⁶ Ühtlasi tehti samal ajal ka ettepanek Inglismaa, Prantsusmaa ja Nôukogude Liidu ühise nõupidamise kokkukutsumiseks ning sõjaliste avantüüride-vastase kooskôlastatud deklaratsiooni avaldamiseks.¹¹⁷ Analoogiline ettepanek saadeti ka Inglismaa valitsusele. 5.septembril 1938.a. teatas välisasjade rahvakomissari asetäitja V. Potjomkin Prantsusmaa diplomaatilisele esindajale, et Nôukogude Liit täidab igal juhul oma liitlaskohustusi. Konkreetse abi osutamiseks tehti NSV Liidu valitsuse poolt ettepanek NSV Liidu, Prantsusmaa ja Tšehhoslovakkia kindralstaapide nõupida-

-
114	Нобле гокümetи ...	, lk. 60.
115	op. cit.	, lk. 66.
116	op. cit.	, lk. 71.
117	op. cit	, lk. 70-72.

mise kokkukutsumiseks. Nõukogude Liidu välispoliitiline kurss oli selge: püüda Hitleri agressiooniplaane takistada NSV Liidu, Prantsusmaa ja Tšehhoslovakkia kollektiivse tegutsemisega. Inglismaa ja Prantsusmaa diplomaatide püüded olid aga sellele just vastupidised: loovutada Tšehhoslovakkia hitlerlastele, isoleerida Nõukogude Liit ja luua viimaks ühisrinne Nõukogude Liidu purustamiseks. "Times'i" 7.septembri 1938.a. juhtkiri oligi nende Inglise ja Prantsuse diplomaatide plaanide väljendajaks. See juhtkiri oli ka hitlerlastele päästerõngaks ja väljapääsuks ummikust, kuhu nad olid sattunud. Inglased ise lubasid nüüd Sudeedi alade liitmist täie avalikkusega ja kõnelesid sellest valjusti, millest hitlerlased seni olid vaikides mõelnud. 26.augustil 1938.a. oli Ribbentropi poolt koostatud välispoliitilises aruandes märgitud: "Prantsusmaa ega Inglismaa ei taha Tšehhoslovakkia pärast tülitseda... Vahetuks sissetungiks, mida Entente tegevusetult pealt vaataks, ei ole tšehhi probleem poliitiliselt veel küps ja seda isegi siis kui kallaletung toimuks ootamatult ja kiiresti."¹¹⁸ Tšehhoslovakkia anastamise ettevalmistamiseks pidas Ribbentrop kõige paremaks vahendiks Inglismaa poolt lendulastud märkusõna "sudeedi-sakslaste enesemääramise õigus" kasutamist. Ühtlasi märkis Ribbentrop, et seni ei olnud hitlerlased seda loosungit veel teadlikult omaks võtnud, kuid nüüd tuleb

seda kasutada Tšehhoslovakkia riikliku suveräänsuse „lahustamiseks“ ja sellega kogu Tšehhoslovakkia likvideerimiseks. Ribbentrop rõhutas ettekandes, et „enesemääramise õiguse“ ja rahvusliku ühenduse“ loosungeid tuleb edaspidi laialdaselt kasutada, kuna kõik muu võiks hitlerlasi kui „puhtaid imperialiste paljastada ja sellega taolise vastuseisu esile kutsuda, millest Saksamaa ei suudaks jagu saada.“¹¹⁹

Nüüd tuli siis inglise kodanluse peahäälekandja „Times“ ise hitlerlastele appi ja püstitas Sudeedimaa Saksamaaga liitmise nõude. 12. septembril 1938. a. esitaski Hitler ametlikult Sudeedimaa Saksamaale üleandmise nõude.¹²⁰ Hitler õigustas oma nõudmisi sellega, et tšehhid terroriseerivad ja rõhuvad sudeedi-sakslasi, et Tšehhoslovakkia koos Nõukogude Liiduga plaanitsevat agressiooni ja on seega kogu Euroopa rahu ohustajateks.¹²¹

Vastuseks sellele Hitleri demagoogilisele kõnele, algasid Sudeedimaal henleinlaste provokatsioonilised kallal tungid Tšehhoslovakkia ametiasutustele, politseile jne.¹²² Rahvahulkade nõudel oli Tšehhoslovakkia valitsus sunnitud kehtestama piiritsoonides erakorralise olukorra. Nüüd asusid henleinlased täitma Hitlerilt saadud ülesannet. 14. septembril 1938. a. kutsus Henlein sudeedi-sakslasi avalikule relvastatud ülestõusule.¹²³ See ülestõus pidi olemagi „sisemiseks plahvatuseks“, mis õigustaks hitlerlaste sisemarssimist. Henleini üleskutse aga ei leidnud sudeedi-

119 Nürnbergger Prozess, Band II, lk. 139.

120 Розанов, Германия 1933 - 1939 гг., lk. 411.

121 Внешняя политика Гитлеровской Германии, lk. 517.

122 Толяков, Англии и германский союз, lk. 199.

123 Розанов, op. cit., lk. 411.

sakslaste hulgas laialdast vastukaja. Henleini plaan läks luhta. Kiiresti taastasid Tšehhoslovakkia sõjaväe- ja poliitsei-üksused Sudeedimaal rahu ja korra. Henlein, kes seni oli esinenud sakslaste huvide rahumeelse kaitsja maski all, paljastas nüüd oma tegeliku saagiahne hitlerlase lõusta. Tal ei jäänud nüüd muud üle kui putkata oma peremeeste juurde Saksamaale. Terve rida endisi henleinlasi aga teatasid, et nad on lojaalsed seadusliku Tšehhoslovakkia valitsusega.¹²⁴ Tšehhoslovakkias kujunes soodus olukord kõigi demokraatlike jõudude ühendamiseks ja Tšehhoslovakkia iseseisvuse kaitsmiseks. Seda demokraatlikku rahvaliidumist toetasid ka Inglismaa ja Prantsusmaa töötajate ulatuslikud solidaarsusaktsioonid. Seega kujunesid taas objektiivsed võimalused Hitleri agresi^sooniplaanide nurjamiseks analoogiliselt 1938.a. maipäevadele. Ka Inglismaa ja Prantsusmaa valitsevad ringkonnad teadsid ja kartsid seda nurjumist. Juba 5.augustil 1938.a. oli Inglise saadik Berliinis Newille Henderson Halifax'ile kirjutanud: "Kui me kord näitaksime Hitlerile õigesti hambaid, siis ei julgeks ta nüüd alustada sõda" - samas lisas aga juurde, et see hammaste näitamine "oleks suur tragöödia."¹²⁵ Palju konsekvantsemalt väljendasid oma seisukohta prantsuse esindajad, lastes lendu loosungi: "Parem olla võidetud Hitleri poolt, kui võita koos Staliniga!"¹²⁶

124 U. Zaen, Мюнхен, lk. 132-133.

125 vt. В. А. Магбеев. Проблемы мюнхенской политики... lk. 72.

126 И. С. Павлов, Двадцать лет дипломатической борьбы, lk. 394.

Inglismaa ja Prantsusmaa olid teadlikud, et nende elanikkond koos kolooniatega ületab agressorite bloki elanikkonna enam kui 3 kordselt, et Inglismaal, Prantsusmaal ja USA-s toodeti 14 korda rohkem autosid, 15 korda rohkem vedelkütust jne. kui agressorite blokis.¹²⁷ Neile oli arusaadav, et sõja korral purustatakse hitlerlik Saksamaa. Hitlerliku Saksamaa purustamist nad aga ei soovinud, see oleks inglaste arvates olnud kohutav tragöödia. Inglismaa kodanlus kartis oma lemmiku Hitleri kõige vähematki kõigutamist ja lükkas sellepärast tagasi ka Beck'i, Goerdeler'i jt. kodanlik-militaristlike opositsionääride plaanid Hitleri kõrvaldamiseks. Igasugune kokkupõrge Inglismaa ja Saksamaa vahel oleks tähendanud hitlerliku režiimi kõigutamist, oleks tähendanud demokraatlike jõudude tugevnemist. Seda aga ei soovinud inglise ega prantsuse kodanluse juhtivad tegelased. Kodanluse klassihuvid määrasid siin ära diplomaatia põhisuuna - Saksamaa fašistliku režiimi kindlustamise. Miljardilised laenud Saksa- maale, hitlerliku sõjatööstuse aktsiatelt saadav kasum, strateegiliste toorainete müügilt saadav vaheltkasu, kõik need tegurid sundisid lääneriikide kodanlust hitlerlasi toetama.

Fašistlike agressorite jultumus kutsus aga esile kõigi demokraatlike antifašistlike jõudude järjest kasvava tugevnemise. Rahvahulkade antifašistlik liikumine hak-

¹²⁷ В.М. Хвостов, А.М. Нерсис, Как возникла Вторая мировая война, Москва 1959, к. 33.

kas ikka resoluutsemalt nõudma agressorite taltsutamist. Samal ajal teravnes Saksamaal endal sisepoliitiline ja majanduslik olukord ja ähvardas kogu fašistlikku režiimi katastroofiga. Hitlerlaste avaliku agressiooni lubamine ei tulnud aga selle kasvava antifašistliku ja sõjavastase rahvaliidumise tõttu kõne alla. Selles poliitilise kriisi olukorras tuli nüüd kiiremas korras paralüseerida rahvaste antifašistlik ühisrinne ja päästa hitlerlik Saksamaa teda ähvardavast katastroofist. Iga hinna eest tuli Hitler päästa kohutavast dilemmast: kas hitlerismi majanduslik krahh või sõda, milline antud tingimustes oleks samuti lõppenud krahhiga.

Sisepoliitiline olukord teravnes Saksamaal aga pidevalt. 12.septembri 1938.a. kõnes, ja sellele järgnenud sõjatrummide põrinas, oli paljastunud Hitleri tõeline pale. Seni oli Hitler esinenud kui „rahuapostel“ ja Saksamaa võrdõigusluse eest võitleja, nüüd aga paljastus ta sõjajärgne line šovinistilõust. Kohkunud saksa töötajad mõistsid esimest korda, et Hitler on nad viinud sõjakuristiku äärele. Berliinis puhkesid spontaansed sõjavastased demonstratsioonid.¹²⁸ Kodanliku opositsiooni ringkonnad tugevdasid uuesti oma püüdeid palee-pöörde teostamiseks. Opositsionääride usaldusmees Saksa saatkonna nõunik Londonis Kordt kohtus 7.septembril 1938.a. uuesti Halifax'iga ja te-

gi ettepaneku Hitleri, kui ummikusse sattunud tegelase, kõrvaldamiseks.¹²⁹ Inglise kodanlus kartis aga kõige väiksematki hitlerliku režiimi kõigutamist ja oli sellest ettepanekust kokkunud ning lükkas selle uuesti tagasi. Mida silmnähtavamaks muutus hitlerliku režiimi ebakindlus, seda suurema järjekindlusega otsisid inglise suurkodanluse esindajad võimalusi hitlerliku süsteemi päästmiseks.

Mitte Tšehhoslovakkia, vaid hitlerliku süsteemi päästmise eesmärgil istus Inglismaa peaminister Chamberlain esimest korda elus lennukisse ja sõitis 15. septembril 1938. a. Hitleriga kohtuma. Ameerika publitsisti H. Meier'i¹³⁰ ja Nõukogude Liidu ajaloolase Poljakovi¹³¹ arvates olevat seda Chamberlain'i sõitu kiirendanud Berliini saadiku Hendersoni telegramm, kus teatati opositsionääride kavatsusest 15. septembril 1938. a. Hitlerit arreteerida. Sellepärast teataski Inglismaa valitsus 14. septembril 1938. a. Chamberlaini sõidust Hitleri juurde, ja sundis seega kindralleid-opositsionääre loobuma oma kavatsusest.

15. septembril 1938. a. toimus siis Brehtesgadenis Hitleri ja Chamberlain'i esimene kohtumine. Hitler kartis, et Inglismaa peaminister teatab talle oma nõudmised: lõpetada provokatsioonid või muidu on Inglismaa sunnitud haarama relvad.¹³² Hitleri hämmeldus oli muidugi suur kui Chamberlain teatas, et tal ei ole printsiipiaalselt

129 Розанов, Германия 1933-1939 гг., lk. 415.

130 Герман Мейер, Мензбержна или шель Америки? Москва 1950, lk. 73.

131 Поляков, Англия и молчаливый разговор, lk. 296.

132 Документы и материалы..., том I, lk. 209.

midagi Sudeedi¹alade eraldamise vastu Tšehhoslovakkia-
Ainsaks tingimuseks oli siin praktiliste raskuste rahumeel-
ne ületamine.¹³³ Hitler toibus kiiresti hämmeldusest ja nõu-
dis nüüd Sudeedimaa kohest üleandmist, sest henleinlaste
läbikukkunud puts oli ju nurja ajanud hitlerlaste plaanid
"sisemise plahvatuse" kasutamisest sõjaväelise sissemarssi
õigustamiseks. Nähes Chamberlaini järelandlikkust, hirmutas
Hitler teda sõjaga. Chamberlain püüdis nüüd Hitlerit rahus-
tada ja teatas veelkordselt, et ta astub vajalikke samme
Sudeedimaa üleandmiseks hitlerlastele.¹³⁴ Seega ei aruta-
tud Brehtesgadenis mitte Tšehhoslovakkia suveräänsuse kaits-
mise küsimust, sest sellest olid inglased juba 19. novemb-
ril 1937. a. loobunud, vaid kõne all olid "praktilised
raskused" s. o. Sudeedi¹alade sõjata mahasahkerdamise ja
Inglise-Saksa kokkuleppe sõlmimise küsimused. Hitler, olles
teadlik selles, et Inglismaa ja Prantsusmaa ei kavatse
Tšehhoslovakkia suveräänsust kaitsta, ei pidanud sel ju-
tuajamisel vajalikuks Sudeedimaa annekteerimist seostada
mingisuguste tingimustega.¹³⁵ Kogu Sudeedi küsimuse ras-
kus seisnes nüüd selles, kuidas korraldada seda tehingut
nii, et ta oleks väliselt vastuvõetavas vormis.

Chamberlain pakkus küsimuse lahendamiseks rahvahääle-
tuse korraldamist.¹³⁶ Hitlerlased ei võinud aga sellega
nõustuda, kuna ebaõnnestunud henleinlaste puts kõneles
selget keelt ka tulevase plebitsiidi läbikukkumisest.

133 Прухановский, Внешняя политика Англии, lk. 323.

134 Розанов, Германия 1933-1939 гг., lk. 416.

135 Матвеев, Провал Мюнхенской политики, lk. 81.

136 Розанов, op. cit., lk. 416.

Plebetsiidiküsimus oli vastuvõtmatu ka tšehhi kodanlusele just tema sisepoliitilise olukorra järjest ebakindlamaks muutmise tõttu. Nii teatati välisminister Krofta poolt juuba 11. septembril 1938. a., et plebitsiidi vastu astuvad välja mitte üksnes tšehhid vaid kogu Tšehhoslovakkia vabariigi kodanike enamus.¹³⁷ Sama seisukohta rõhutas ka Beneš oma vestluses Runciman'iga 16. septembril 1938. a. Beneš märkis: See viiks maa lõppude-lõpuks siiski sõjale.¹³⁸ Oma poliitilise positsiooni õigustamiseks palus Beneš Chamberlain'ile teatada "... et isegi sõja korral ei ole Tšehhoslovakkial mingisuguseid erilisi kokkuleppeid Venemaaga ja ilma Prantsusmaata ei ole ta enne ega ka nüüd kunagi midagi ettevõtnud."¹³⁹ Seega teatas Beneš siin, et Tšehhoslovakkia kodanlus ei kavatse kunagi kasutada NSV Liidu abi ja teeb kõik selleks, et koos Prantsusmaa ja Inglismaaga leida tulevasele Sudeedimaa mahasahkerdamisele selline vorm, mis kindlustaks ühelt poolt hitlerliku režiimi tugevnemise ja teiselt poolt garanteeriks tšehhi kodanlusele oma kaasmaalaste edasise ekspuaterimise võimaluse.

Euroopas kujunenud poliitiline kriis ei jätnud ka USA "neutraalseid" imperialistlikke ringkondi ükskõikseks. 1938. a. septembrikuu algul saadeti Euroopasse riigisekretäri abi Sumner Welles, kelle ülesandeks oli kaasa aidata kujunenud kriisi kiiremale lahendamisele. Kui nüüd Chamberlain'i Brehtesgaden'isse sõidu tagajärjel kerkis eriti

137	Новые документы ...	, lk. 84.
138	op. cit.	, lk. 87.
139	op. cit.	, lk. 88.

teravalt ülesse Prantsusmaa positsiooni tähtsus Tšehhoslovakkia küsimuse lahendamisel, siis kohtus S.Walles 16. septembril 1938.a. Daladier' ja Bonnet'ga. S. Welles hoiatas prantslasi, et kui Euroopas puhkeb nende "süü" tõttu sõda, siis ei saa nad USA-st, "... ei ainustki sõdurit ega soud'ki krediiti."¹⁴⁰ Samal päeval toimus ka USA valitsuse eriistung kus hinnati Brehtesgadeni kohtumist positiivse sündmusena ja C. Hull teatas, et see kohtumine oli "ajalooliseks konverentsiks."¹⁴¹

17.septembril 1938.a. saabusid Prantsusmaa valitsuse esindajad Londonisse, et siin 18.septembril ühiselt arutada inglastega, Chamberlaini sõidu resultaate. Peamiseks arutluse objektiks sellel 18.IX 1938.a. toimunud nõupidamisel oli jällegi Tšehhima jaotamise küsimus. Daladier'd rõhus kõige rohkem mure sellepärast, kuidas korraldada Tšehhoslovakkia tükeldamist nii, et Prantsusmaal ei tuleks täita oma liitlas-kohustusi. Hitleri plaanide parimaks propagandeerijaks oli sel nõupidamisel Chamberlain, temaga sekundeeris edukalt Bonnet. Viimane püüdis kõigiti näidata, et Inglismaa ja Prantsusmaa ei ole sõjaliselt küllalt tugevad fašistliku agressiooni takistamiseks. Oma sõnavõttus laimas ta Nõukogude Liitu, võltsis Prantsusmaa kindralstaabilt saadud andmeid jne.¹⁴² Daladier mõjutamiseks ja talle ummikust väljapääsu võimaldamiseks, lubasid inglased uuele, tükeldamisest järeljäänud Tšehhoslovakkiale anda piiride puutumatus kohta garantii.¹⁴³ Ometi olid

140 И. Ю. В. Арутюнян, *Роль американской дипломатии...*, "Вопросы истории", 1958 №2, к. 85.

141 И. Ю. В. Арутюнян, *op. cit.*, к. 84.

142 *Внешняя политика Чехословакии*, к. 524.

143 *Трухановский*, *Внешняя политика Англии*, к. 324.

inglased taolist garantiid keeldunud andmast 1925.a. kui Tšehhoslovakkia oli veel terviklik suveräänne riik ja kui saksa militarismi toetamiseks astuti alles esimesi samme. See lubatud garantii oli vaid bluff, milline pidi reeturlikku salasepitsust varjama avalikkuse eest. Tulevasele viigastatud ja purustatud Tšehhoslovakkiale garantii pakkumine pidi seda "demokraatlike riikide" ja hitlerlaste vahelist räpast tehingut väliselt kaunistama ja tegema ta maailma avalikkusele vastuvõetavamaks. Just hirm rahva kasvavate rahupüüdluste eest oli teguriks, mis põhjustas nüüd Chamberlaini poolt garantii pakkumist.

Londoni nõupidamisel arutati nüüd võimalusi, kuidas rahvahulkasid nii ette valmistada, et nad võtaksid kodanliku diplomaatia musta tehingu vastu rahulikult. Ühtlasi tuli ka Tšehhoslovakkia kodanlusele luua sellised tingimused, mis võimaldaksid tal edukalt oma kodumaa reetmist teostada. Rahvahulkade võitlusvalmiduse paralüüsimiseks otsustati kasutada ära tema rahuarmastust, õigemini küll rahvahulkade vastikust sõja suhtes, kartust uue sõja puhkemise pärast. Nüüd kus kodanlikud diplomaadid olid omavahel juba kindlalt kokkuleppinud Tšehhoslovakkia hitlerlastele rahuliku teel üleandmisest, asuti kiiremas korras looma sõjapsühhoosi. Hüsteeriline sõjakartuse hirmukisa pidi lämmatama agressori taltsutamist nõudjate järjest valjemaks muutuva hääle. Selle sõjapsühhoosi loomisel osutasid USA monopolistid

Inglismaa ja Prantsusmaa riigitegelastele igakülgset toetust. Juba 1938.a. septembrikuu algusest peale rändas mööda Euroopat ringi lendur Charles Lindbergh^x - USA monopoli "General Motors'i" aktsionäär. Lennuasjaduse spetsialistina hirmutas ta nii Prahas (3.IX 1938) kui ka Pariisis (9.IX 1938) "... et Saksamaa võib kerge vaevaga purustada kõigi ülejäänud Euroopa riikide ühendatud õhujõud."¹⁴⁴ Rahu ja inimelude säilitamiseks on vaja sakslastega saavutada kokkulepe, s.o. Lindbergh'i deviis. Sõjapsühhoosi loomisele aitasid kaasa ka USA saatkonnad ja konsulaadid. Juba 14.septembril 1938.a. soovitasid nad kõigil USA kodanikel Euroopast kiiremas korras lahkuda, kuna siin puhkevat koheselt sõda.¹⁴⁵ Pariisis alustati laste evakueerimist maale ja samal ajal kutsuti tagavaraväelasi sõjaväkke.¹⁴⁶ Saksa saadik Londonis Dirksen märkis aga 1938.a. suve kohta: "Laiad massid hakkasid mõtlema, et sõda on vältimatu ja neid haaras hüsteeriline paanika. Teenijad keeldusid lõunarannikul elavate perekondade juures teenimisest, kuna kardeti saksa pomme... Saksa pommitamiste pärast ei leita Londonis enam majadele ostjaid."¹⁴⁷ Septembrikuu keskel asuti nii Londonis kui Pariisis demonstratiivselt varjendite ja kaitsekraavide rajamisele ning gaasimaskide jaotamisele.¹⁴⁸ Kodanlusel oli seda hüsteerilist õhkkonda vaja selleks, et serveerida Hitleriga saavutatavat kokkulepet kui ainsat abinõu, mis suudab vältida kohutavat sõda. Samal ajal alustati ka uues-

^x Ch. Lindbergh ületas esimese lendurina Atlandi ookeani

144 Ю.В. Арутюнянц, *op.cit.* "Вопросы истории", 1958 № 2, lk. 86.

145 Ю.В. Арутюнянц, *op.cit.* lk. 87.

146 Ротштейн Мюнхенский договор, lk. 189.

147 Документы и материалы..., том II, lk. 177.

148 В.А. Матвеев, Проблемы мюнхенской политики, lk. 81.

ti rünnakuid Tšehhoslovakkia vastu. Teda süüdistati Euroopa sõtta tõukamises. Tegelikult oli Tšehhoslovakkia kodanlik valitsus juba ammu kõrvale heitnud oma riikliku suveräänsuse kaitsmise mõtte. Tšehhi kodanlus teadis väga hästi, et tema käsutuses on 35 eeskujulikult relvastatud ja võitlusvalmit diviisi,¹⁴⁹ ta teadis et Tšehhoslovakkia piiride kaitseks on rajatud üle 9500 mitmesuguse kindlustusehituse,¹⁵⁰ ta teadis, et Nõukogude Liit on on igal ajal valmis Tšehhoslovakkiale abi osutama. Seda kõike teadis tšehhi kodanlus hästi, kuid ta ei teinud tegelikult mitte midagi oma riigi kaitsmiseks ka siis, kui oli teada, et hitlerlased kavatsevad alustada 20. septembril Tšehhoslovakkiale kallaletungi.¹⁵¹ Oma telegrammis Pariisi saadikule Osusky'le, teatas välisminister Krofta: "Meie lükkasime siiski edasi mobilisatsiooni, kuna arvestame sellega, et pole vaja segada Pariisi ja Londoni vahel toimuva läbirääkimise käiku, ja meie ei tahaks teha midagi sellist, mis Pariisi ja Londoni arvates võiks takistada nende rahu säilitamise püüdlusi."¹⁵²

Millised olid siis need Pariisi ja Londoni "rahu säilitamise püüdlused", sellest teatati Tšehhoslovakkia valitsusele 19. septembril 1938. a. Inglismaa ja Prantsusmaa poolt tehtud avalduses nõuti Tšehhoslovakkia valitsuselt, et ta Euroopa rahu, julgeoleku ja enda eluliste huvide säilitamise eesmärgil annaks Sudeedjalad koheselt.

149 Потемкин, Мюнхенский договор, lk. 278.

150 Гаек, Мюнхен, lk. 100, viide 2.

151 Советские и западные ..., том I, lk. 199.

152 op. cit., lk. 199-200.

üle Saksamaale.¹⁵³ Vastutasuks selle Euroopa rahustamiseks tehtud "panuse" eest lubati Tšehhoslovakkia uutele piiridele anda rahvusvaheline garantii. Selle garantii andmise üheks põhiliseks tingimuseks oli aga senikehtivate "vastastikuseid sõjalisi kohustusi sisaldavate lepingute asendamine..."¹⁵⁴ Sellele avaldusele paluti kiiremas korras saata nõusolev vastus. Nüüd asusid kiiremas korras tegutsema tšehhi reaktioonäärid. Suurkapitalist Preiss'i juhtimisel tuli kokku finantsmagnaatide ja parempoolsete parteide esindajate nõupidamine. Nõupidamisel otsustati, et Sudeedilalade üleandmine on hädavajalik ja sellega tuleb kiirustada, sest muidu võivad kommunistid rahva "üles ässitada."¹⁵⁵ Kiiresti tuli leida hitlerlaste ja lääneriikide vahelisele tehingule selline vorm, et tšehhi kodanluse positsioonid oleksid päästetud. Tšehhoslovakkia pidi surema, selleks et kodanlus võiks oma kurnaja-positsiooni säilitada.

Nõustuda e t t e p a n e k u g a, millele p a l u -
t i vastust, tšehhi kodanlus ei saanud. Oma klassiposit-
siooni säilitamise huvides teostatava reetmise õigusta-
miseks oli vaja talle u l t i m a a t u m i t, n ô u d -
m i s t. Siin tuli kiirustada. Just nendest seisukohta-
dest lähtudes lükkaski Tšehhoslovakkia valitsus 20. sep-
tembril 1938.a. lääneriikide ettepanekud tagasi. Ühtlasi
tehti aga selles vastuses märkus, et Tšehhoslovakkiale

153 Документы и материалы..., том I, лк. 202-203.

154 op. cit., лк. 204.

155 Внешняя политика Чехословакии, лк. 527.

garantii andmine "avaks tee kõigile asjast huvitatud pool-tele kokkuleppe saavutamiseks."¹⁵⁶ Samuti tehti ettepanek Saksa-Tšehhoslovakkia tüliküsimuse lahendamiseks arbitraaži teel vastavalt Locarno kokkuleppele.¹⁵⁷ Kogu see eitav vastus oli vaid diplomaatiline manööver. Peaminister Hodža informeeris Prantsuse saadikut juba enne eitava vastuse üleandmist, et see vastus ei ole veel Tšehhoslovakkia valitsuse viimane sõna. Ta juhtis tähelepanu sellele, et kui president Beneš ja Tšehhoslovakkia valitsus saavad "midagi ultimaatumi taolist", selleks et õigustada oma taganemist "ülekaalukate jõudude ees", siis on lõppudelõpuks võimalik ka rahvale teatada et valitsus oli "paratamatuse surve" sunnitud taganema.¹⁵⁸

See Hodža märguanne ei jäänud tähele panemata. 21. septembril 1938. a. esitasidki Inglismaa ja Prantsusmaa saadikud Tšehhoslovakkia valitsusele uue noodi. Selles noodis nõuti ultimatiivses vormis 20. septembril saadetud eitava vastuse tagasivõtmist, sest muidu võib "kujuneda situatsioon, mille eest Tema Kõrguse valitsus ei või endale vastutust võtta..."¹⁵⁹

Kui aga Tšehhoslovakkia valitsus: "...uuesti läbi vaadanud küsimuse, leiab ennast ka sel korral olevat sunnitud uut nõuannet tagasi lükkama, siis ta muidugi peab omama täieliku vabaduse tegutsemiseks, mida ta hiljem kujunenud olukorrale peab vastavaks."¹⁶⁰ See diplomaatilise

¹⁵⁶ Документы и материалы ... , том I , lk. 221.

¹⁵⁷ op.cit. , lk. 222.

¹⁵⁸ Внешняя политика Чехословакии , lk. 528-529.

¹⁵⁹ Документы и материалы ... , том I , lk. 225.

¹⁶⁰ idem

keerdkõne pärl tähendas lihtsalt seda, et Saksamaa ja Tšehhoslovakkia vahel puhkeda võiva sõja korral asub Inglismaa Saksamaa poolele.

21.septembril 1938.a. kell 17 teatatigi Tšehhoslovakkia valitsuse poolt, et "... Prantsusmaa ja Inglismaa valitsuste erakorralise surve tõttu võtab Tšehhoslovakkia vabariigi valitsus kibedusega vastu Prantsuse-Inglise ettepanekud."¹⁶¹ Inglismaale ja Prantsusmaale läkitatud nõusoleku lõpus paluti aga praktiliste üksikasjade suhtes Tšehhoslovakkia valitsusega kokku leppida.¹⁶² Oma kapituulerumisest teatas valitsus ka Tšehhoslovakkia rahvale. Valitsuse teadaandes rõhutati Inglismaa ja Prantsusmaa surve ultimatiivset iseloomu, ühtlasi aga valetati avalikult, et Nõukogude Liidu abi polevat efektiivne, kuna viimane seostavat abi osutamise Prantsusmaa liitlaskohustuste täitmise või Rahvasteliidu resolutsiooniga.¹⁶³ See oli aga jäme vale. 10.septembril 1938.a. teatas Tšehhoslovakkia saadik Fierlinger välisminister Kroftale, et Moskvast arutatakse võimalust Tšehhoslovakkia abistamiseks isegi siis, kui Prantsusmaa ei täida oma liitlaskohustusi.¹⁶⁴ 17.septembril 1938.a. oli välisminister Krofta sunnitud ajakirjanikele tunnistama: "..., et NSV Liit teeb Tšehhoslovakkia heaks rohkem, kui seda võiks temalt vastavalt lepingule nõuda ja ta otsib ise oma vägedele Tšehhoslovakkiasse pääsemise teed."¹⁶⁵

161 Документы и материалы..., том I, lk. 239.

162 Новые документы..., lk. 119.

163 Внешняя политика Чехословакии, lk. 530.

164 Новые документы..., lk. 78.

165 op. cit., lk. 91.

Kõik need NSV Liidu ettepanekud ja avaldused jäid aga vastuseeta. Inglismaa ega ka Prantsusmaa valitsus ei suvatse-
nud ennast siduda sellise kodanluse silmis "vääritud" liit-
lasega. Ka Tšehhoslovakkia valitsus vaikis ja alles 19.
septembril 1938.a. pärast Inglise-Prantsuse avalduse saamist,
esitas president Beneš NSV Liidu saadikule Aleksandrovskile
järgmised kavalad küsimused: 1) Kas NSV Liit osutab Tšeh-
hoslovakkiale abi, kui seda teeb ka Prantsusmaa? 2) Kas
NSV Liit osutab Tšehhoslovakkiale abi, kui Rahvasteliidu
liige, vastavalt Rahvasteliidu põhikirja 16. ja 17. para-
¹⁶⁶grahvile? Sõnakestki aga ei lausunud president Beneš sel-
lest, kas Nõukogude Liit osutab Tšehhoslovakkiale abi ka
siis, kui Prantsusmaa keeldub liitlaskohustuse täitmisest
või Rahvasteliit saboteerib Tšehhoslovakkia palvet. Neid ka-
valalt seatud küsimusi oli Benešil vaja oma kavatsitava
reetmise õigustamiseks ja NSV Liidu süüdistamiseks selles,
nagu seaks viimane Tšehhoslovakkiale abiandmise sõltuvusse
Prantsusmaa tegevusest ja Rahvasteliidu otsusest. 19.septemb-
ri õhtul oli Benešil jutuajamine Klement Gottwald'iga. K.
Gottwald kinnitas veelkordselt, et pole mingit alust kahel-
da NSV Liidu ustavuses liitlaskohustustele.¹⁶⁷ 20.septembril
1938.aastal sai president Beneš NSV Liidu valitsuselt oma
mõlemale küsimusele jaatava vastuse. Kõigile selle vaatamata
asus Beneš Tšehhoslovakkia iseseisvuse reetmise teele. Olid
ju Inglise ja Prantsuse saadikud Benešit hoiatanud, et ju-

166 *Нобле гонимости...*, lk.99.

167 *op. cit.*, lk.102.

hul kui Tšehhoslovakkia valitsus pöördub abisaamise palvega Nõukogude Liidu poole, võib "... sõda võtta bolševismivastase ristisõja iseloomu. Inglismaa ja Prantsusmaa valitsusel on aga sel juhul väga raske sellisest sõjast eemale jääda."¹⁶⁸ See oli muidugi asjatu hoiatus, kuna Beneš oli ise juba ammu tegelikult loobunud Tšehhoslovakkia terviklikkuse kaitsmisest. Kasutades nüüd tema enda pool koostatud kavalaid küsimusi kattevarjana ja tema enda poolt palutud ultimaatumit põhjusena, teatas ta, et Tšehhoslovakkia on sunnitud taganema ja nõustuma Englise-Prantsuse ettepanekutega.

Inglastel oli nüüd käes Tšehhoslovakkia valitsuse nõustumine. 22.septembril 1938.a. lendas Chamberlain teistkordselt Hitleri juurde. Enne Londonist lahkumist tehtud avalduses rõhutas Chamberlain uuesti, et tema läbirääkimised Hitleriga peavad avama tee Englise-Saksa kokkuleppe saavutamiseks, mis omakorda toob kaasa kogu Euroopa rahustamise.¹⁶⁹ Seega lendas Chamberlain Godesbergi suurte lootustega, saavutada nüüd viimaks ometi Saksa-Englise kokkulepe. Saksamaal tabas teda aga kurb üllatus. Loodetava Englise-Saksa kokkuleppe projekti asemele esitati Hitleri poolt talle Godesbergis hoopiski uued nõudmised. Vaatamata Chamberlaini kinnitustele, et Tšehhoslovakkia loobub sõjalisest liidulepingutest ja tulevase Tšehhoslovakkia piire on edaspidigi võimalik reguleerida läbirääkimiste teel,¹⁷⁰

168 История дипломатии, том III, лк. 635.

169 В.В.Поляков, Англия и мюнхенский договор, лк. 237-238.

170 Поляков, op.cit., лк. 238.

ei mõelnudki Hitler nende ettepanekutega nõustuda. Vastavalt Poola ja Ungari riigitegelastega saavutatud salajasele kokkuleppele, esitas Hitler nüüd nõudmised, et Tšehhoslovakkia arvel rahuldataks ka Poola ja Ungari vähemusrahvaste saatus. Ühtlasi esitas Hitler Chamberlainile nõudmise, et Saksamaale antakse Sudeedialad üle 1.oktoobriks 1938.a. Täpsustamist vajavates saksa elanikkonnaga piirkondades tuleb aga hiljemalt 25.novembriks läbi viia plebitsiit.¹⁷¹ Sõnakestki ei lausunud garantiidest ega mittekallaletungi lepingust, vaid Hitler ähvardas alustada isegi sõda, kui ei nõustutu tema ettepanekutega.¹⁷² Hitler oli võtnud õppust Brehtesgadeni kohtumisest ja asus otsese santaaži teele. 23.septembril esitas Hitler Chamberlainile oma nõudmised kirjalikult. Need nõudmised olid: Sudeedialade evakueerimist alustatagu 26.septembril ja lõpetatagu 28.septembril 1938.a.; Kõik Sudeedialal asuvad tehased, seadmed, materialid jne. tuleb tervelt üle anda Saksamaale; Demobiliseerida Tšehhoslovakkia sõjaväes teenivad sudeedisakslased; Vabastada kõik saksa poliitvangid; Teistes Tšehhi piirkondades millised kuuluvad üleandmisel, teostada rahvusvahelise komisjoni järelevalve all plebitsiit; Muud küsimused jätta Saksa-Tšehhi segakomisjoni otsustada.¹⁷³ Öösel vastu 24.septembrit 1938.a. toimus Chamberlaini ja Hitleri uus kohtumine. Hitler tuli siin välja jälle vana ja kasuliku peibutus-

171 Внешняя политика Чехословакии, №.609-610.

172 Трухановский, Внешняя политика Англии, №.324.

173 Поляков, Англия и мюнхенский договор, №.241-242.

Syrov^lju juhtimisel, kes samal ööl kuulutas rahva nõudel välja üldmobilisatsiooni.¹⁷⁷ Kõik need abinõud; valitsuse vahetus, üldmobilisatsioon, võeti kodanluse poolt kasutusse selleks, et petta tšehhi rahvast ja võimaldada kodanlusel rahulikult lõpetada eelmise valitsuse poolt alustatud reetmist.

24.septembril 1938.a. esitati Inglise saadiku Newton'i poolt Tšehhoslovakkia valitsusele Hitleri memorandum ja hoiatati, et isegi sel juhul kui tulevases sõjas peaksid võitma Tšehhoslovakkia liitlased "... ei taastata Tšehhoslovakkiaat tema endistes piirides."¹⁷⁸ 25.-26.septembril kohtusid Inglismaa ja Prantsusmaa valitsuse esindajad Londonis. Siin otsustasid prantslased järele anda ja edasiste läbirääkimiste initsiatiiv anda jällegi Chamberlaini kätte.

26.septembril 1938.a. esines Hitler Berliinis suure kõnega kus ta väitis: "Kui keegi sellist kannatust omaks nagu meie seda oleme näidanud, ei või tõepoolest keegi öelda, et me oleme sõjahimulised... Ma nõudsin nüüd ainult seda, et härra Beneš oleks viimaks 20 aasta pärast sunnitud tõe tunnustama. Ta peab 1.oktoobriks meile need piirkonnad /s.o. Sudeedimaa V.L./ üle andma."¹⁷⁹ Edasi kinnitas Hitler "... kui see probleem on lahendatud - siis ei ole Saksamaal Euroopas enam ühtegi probleemi... Ma tegin täna härra Benešile ettepaneku, mis ei ole muud kui tema enda poolt varem esitatud ettepanekute realiseerimine.

177 Успоминя Тешословакку, том III, лк. 315.

178 vt. Тпрухакобенку, Внечендур нонумука Аннун, лк. 325.

179 Nürnbergger Prozess, Band II, лк. 139.

Otsuse tegemine on tema käes! Sõda või rahu!"¹⁸⁰ Selliste demagoogiliste loosungitega varjas Hitler oma agressiooniplaane, ühtlasi aga rahustas Inglismaad ja Prantsusmaad, ning püüdis kogu konflikti tekkimise süüd veeretada Tšehhoslovakkia kaela, et sundida viimast kiiremini kapituleeruma.

Tegelikult oli Tšehhoslovakkia kapituleerumise küsimus kõigi asjaosaliste poolt juba sel ajal põhimõtteliselt lahendatud. Nüüd tuli sellele tehingule leida vaid õige vorm. Siin asusid Inglise ja Prantsuse kolleegidele appi USA diplomaadid. Juba 21. septembril 1938. a. oli USA saadik Pariisis Bullit teinud USA valitsusele ettepaneku rahvusvahelise konverentsi kokkukutsumiseks Haagis. Sel konverentsil oleks arutatud Tšehhoslovakkia küsimust Nõukogude Liidu osavõtuta.¹⁸¹ 26. septembril 1938. a. saadeti USA valitsuse poolt Saksa, Inglise, Prantsuse ja Tšehhoslovakkia valitsusele läkitused, kus kutsuti üles jätkama konflikti lahendamist läbirääkimiste teel.¹⁸² Järgmisel päeval aga saabus Londonisse, Pariisi, Berliini, Roomasse ja Prahasse uus Valge Maja^x läkitus, kus tehti ettepanek spetsiaalse konverentsi kokkukutsumiseks. Ühtlasi läkitati Roosvelt'i poolt ka Mussolinile palve, olla vahetalitajaks kujunenud lahkhelide reguleerimisel.¹⁸³

Samal ajal kui USA diplomaadid tasandasid tulevasele

180 Nürnbergger Prozess, Band II, lk. 140.

181 Матвеев, Пробаи мюнхенской политики, lk. 84.

182 Арутюнян, op.cit. „Вопросы истории“ 1958, № 2 lk. 87.

183 Арутюнян, op.cit., lk. 88.

* Valge Maja - USA presidendi residents

Müncheni kokkuleppele pinda, istus Chamberlaini usaldusmees Horace Wilson Hitleri juures ja palus viimast mitte kiirustada. Chamberlaini nimel lubas Wilson, et tulevane "... konverents garanteerib tasa ja targu kõigi Hitleri soovide täitmise". Sellele Chamberlaini palvele vastas Hitler 26.septembri õhtul kõnega, kus ta püstitas üleandmise tähtajaks 1.oktoobri 1938.a.¹⁸⁴ 27.septembril 1938.a. ilmus Wilson uuesti Hitleri juurde ja andis viimasele üle Chamberlaini kirja, kus rõhutati: "Ma olen veendunud, et Te võite kõik olulise saada ilma sõjata ja õigeks tähtajaks. Olen valmis koheselt Berliini saabuma, et arutada teie ja Tšehhoslovakkia esindajatega Sudeediala ülesandmise üksikasju, aga kui te soovite, koos Prantsusmaa ja Itaalia esindajatega."¹⁸⁵ Selle kirja üleandmisel rõhutas Wilson, et see on Inglismaa panus tulevase Inglise-Saksa liidu sõlmimiseks.

Tee Müncheni kokkuleppe sõlmimiseks oli avatud.

184 vt. lk. 106

185 vt. Позанов, Германия 1933-1939 гг., lk. 419.

III Müncheni konverents ja tema tulemused

Saabus 29. september 1938. a., päev, mis pidi kujunema kodanliku diplomaatia suurpäevaks. Müncheni saabus Chamberlain, taskus Roosevelt'i poolt temale saadetud telegramm, kus seisis: "Good man."¹ Mussolini tutvus kiiruga Neurathi, Göringu ja Weizsäckeri poolt koostatud otsuse projektiga. Daladier kõrvus kõlas veel prantsuse kodanluse nõudmine: "Parem alistuda Hitlerile, kui võita koos Staliniga." Daladier teadis ka seda, et Nõukogude Liit on koondanud vahetult läänepiirile 30 laskurdiviisi, ratsaväeüksused ja Nõukogude Liidu lennuvägi ning tankiüksused on täielikus lahingukorras.² Nii Chamberlain kui ka Daladier teadsid NSV Liidu välisasjade rahvakomissari Litvinovi poolt Rahvasteliidu poliitilise komisjoni istungil 23. septembril 1938. a. peetud sõnavõtu sisu. Litvinov teatas seal, et vaatamata Tšehhoslovakkia valitsuse poolt vastuvõetud Inglise-Prantsuse ultimaatumile, mis nõudis NSV Liidu-Tšehhoslovakkia vahel sõlmitud abistamispakti deõnseerimist, ei keeldu Nõukogude Liit oma lepinguliste kohustuste täitmisest. NSV Liit on igal ajal valmis Tšehhoslovakkiale abi

1 A.W. Berjoskin, "Über den Charakter der deutsch-amerikanischen Beziehungen...",
"Der deutsche Imperialismus und der zweite Weltkrieg", Band 2, lk. 453.
"Good man" - inglise keeles "täitsa mees"

2 Hobbes *государства...*, lk. 139.

osutama Tšehhoslovakkia valitsuse enda poolt püstitatud tingimustele, et ka Prantsusmaa asuks abistama Tšehhoslovakiat.³ Daladier'l ja Chamberlain'il oli samuti ka teada, et NSV Liidu, Prantsusmaa ja Inglismaa ühise tegevuse tulemuse-na võiks fašistliku agressiooniohu Euroopast kõrvaldada. See oli reaalne võimalus. Kuid mõlemate suurriikide juhid kartsid Saksamaa fašistliku režiimi purunemist, veel rohkem vihkasid nad NSV Liitu kui sotsialistlikku riiki, kui kodanluse klassivaenlast. Nõukogude Liidu ja kommunismiga olid nad üksteist pidevalt hirmutanud, küll Saksamaa Inglismaad ja Prantsusmaad, küll ümberpöörduvalt. Oma osa sellesse kommunismivastasse kampaaniasse olid andnud ka USA diplomaadid. Kommunismi kartis samuti ka tšehhi kodanlus. Hirm kapitalistliku süsteemi kokkuvarisemise ja kommunismi võidu eest oli suur. Suur oli ka soov moodustada kommunismivastane ühisrinne, kuigi Müncheni kokkuleppe käigus ega hiljem ka Müncheni lepingus endas ei lausunud sõnakestki NSV Liidust. Plaanitsetavast ühisest suurest kommunismivastasest sõjakäigust ei julgenud ükski konverentsi tegelastest avalikult rääkida. Kõik nad tahtsid ju maailma avalikkuse ees poseerida rahuloojatena ega tohtinud kusagilt lasta paista, et nad tegelikult kavatsesid sepiitada sõda.

Kasutades sakslaste poolt konverentsi käigu kohta tehtud üleskirjutusi, võib Müncheni kokkuleppe sõlmimisest

3 Новые документы..., к. 135-136.

saada teatud ülevaate. Kell 12⁴⁵ avas Hitler nelja suurriigi valitsusjuhi nõupidamise Münchenis nn. Pruunis majas.^x Hitler rõhutas, et Tšehhoslovakkia eksisteerimine "antud kujul ei ole kooskõlas Euroopa rahu huvidega. Euroopa rahu huvides tuleb see probleem lahendada lühima ajaga üleandmise teel"⁵ /s.o. Sudeedimaa üleandmise teel V.L./ En-
da nõudmise põhjendamiseks kasutas Hitler jämedat valet, väites et viimase nädala jooksul olevat Saksamaale saabunud 240 000 põgenikku, tšehhid hävitavad sudeedi-sakslaste varandusi jne.⁶ Järgnevalt rõhutas Hitler, et 1) Kõik Münchenisse kogunenud valitsusjuhid on nõus Sudeedimaa Saksamaale üleandmisega; 2) Saksamaal ei ole Euroopas muid territoriaalseid nõudmisi; 3) Tegutseda tuleb kiiresti just Praha kõikumise pärast; 4) Saksamaa jätab lahtiseks plebitsiidi teel liituvatesse rajoonidesse sõjavägede sissemarssimise tähtaja.⁷

Järgnevalt võttis sõna Chamberlain, kes tänas Hitlerit ja eriti Mussolinit, kui nõupidamise "initsiaatorit", konverentsi kokkukutsumise eest. Hitleri seisukohtadele Chamberlain vastu ei vaielnud, vaid kinnitas: "Kui probleemidele lähenetakse sellises vaimus, siis on ta kindel, et saavutatakse resultaate."⁸

Mussolini kutsus nõupidajaid kiirustamisele, kuna "...isegi 24 tunniline viivitamine kutsuks esile uusi rahutusi ja uusi kahtlustusi."⁹

Daladier, kes võttis viimasena sõna, rõhutas samuti

* Hitlerlaste partei peastaabi koosseis Münchenis
5 Dokumentum u materijalov ..., tom I, lk. 274.
6 idem
7 op. cit., lk. 277.
8 op. cit., lk. 278.
9 idem

kiireima tegutsemise vajadust. Järgnevalt puudutati Tšehhoslovakkia esindajate konverentsi tööst osavõtmise küsimust. Oli ju Tšehhoslovakkia valitsuse nõustumisteates (26.IX 1938) kõneldud "... rahvusvahelisest konverentsist, kus Saksamaa ja Tšehhoslovakkia esindajad koos teiste riikidega, leiaks sudeedi-saksa küsimuse lahendamiseks teist meetodit, kui see mis oli esitatud Hitleri ettepanekutes, kusjuures järelikult oleks eesmärgiks omada tagasipöördumise võimalust nii-nimetatud Inglise-Prantsuse plaani juurde."¹⁰ Esimesena märkis Chamberlain oma südametunnistuse rahustamiseks "... et ta tervitaks võimalust, kui siin oleks Tšehhoslovakkia valitsuse esindaja."¹¹ Hitler tuletas aga Chamberlainile kiiresti meelde, et konverentsil pole tegemist tšehhidega kokkuleppimises, vaid: "Küsimus seisneb selles, kuidas sundida Tšehhoslovakkia valitsust seda otsust vastu võtma."¹² Hitlerit toetas Daladier, rõhutades: "Prantsuse valitsus ei kannata selles asjas mingisuguseid Tšehhi valitsuse ettekäandeid."¹³ Enda reetlikkuse vabandamiseks lisas ta aga juurde soovi, vajaduse korral konsulteerida Tšehhoslovakkia esindajatega. Hitler ja Mussolini lükkasid aga need ettepanekud tagasi ja mõningate pisiküsimuste üle mõttevahetuse lõpetamise järele, nõustus Chamberlain kokkuleppega ja lubas Tšehhoslovakkia valitsusele teatada, et kokkuleppes esitatud nõudmised

10 *Документы и материалы...*, том I, lk. 255.
11 *op. cit.*, lk. 279-280.
12 *op. cit.*, lk. 280.
13 *op. cit.*, lk. 281.

tuleb täita.¹⁴ Sellega nõustus ka Daladier. Lõpuks hoiatas Hitler, et kui Prahast ei võeta vastu kokkuleppe tingimusi, siis muidugi tuleb jõudu kasutada.¹⁵ Seega lõppes konverentsi esimene osa ja tehti vaheaeg kokkuleppe tekstide ettevalmistamiseks.

Kogu selle konverentsi esimesele poolele oli iseloomulik see, et Mussolini ja Hitleri poolt esitatud projekti tegelikult sisuliselt üldse ei arutatudki, et kõik osavõtjad olid eelnevalt nõus Tšehhoslovakkia jaotamisega. Kokkuleppe sõlmimisega otsustati kiirustada, muidu võib eriti Tšehhoslovakkia elanikkonna vahelesegamine kogu lepingu nurja ajada. Inglismaa ja Prantsusmaa esindajad loobusid Tšehhoslovakkia valitsusele antud lubadusest, et Sudeedimaa üleandmise küsimust arutatakse Tšehhoslovakkia esindaja juuresolekul. Inglise ja prantslased ei tuletanud konverentsi käigus oma eelnevat projekti kõrdagi meelde.

Kell 16³⁰ algas Mussolini poolt esitatud projekti vastuvõtmine. Lepingu esimeses punktis ettenähtud evakuatsiooni alguse kuupäeva 1.X 1938.a. suhtes olid kõik osavõtjad üksmeelel.¹⁶ Lepingu teises punktis oli ette nähtud kogu üleantava territooriumi evakueerimise lõpetamine 10. oktoobriks 1938.a. Samuti nähti ette, et Tšehhoslovakkia valitsus garanteeriks neis piirkondades kõigi sõjaliste ja majanduslike objektide kahjustamata üleandmise sakslastele.¹⁷

14 *Документы и материалы...*, том I, lk. 283.
15 *op. cit.*, lk. 284.
16 *op. cit.*, lk. 300.
17 *op. cit.*, lk. 288.

Selle küsimusega seoses tekkis vaidlus, kas ei oleks vaja Tšehhoslovakkia esindajate nõusolekut taolise garantii fikseerimisel? Siin astus uuesti oma liitlase vastu välja Daladier, teatades: "... et temale ei näi seda laadi nõusolek hädavajalikuna."¹⁸ Nüüd algas garantii mõiste ümber pikem vaidlus, mille lõppus vormistati kokkuleppe 2 punkt siiski hitlerlastele sobival kujul.

Järgnevalt arutati üksikute piirkondade üleandmise tähtaegasid, piirisid jne. Hitler nõustus siin, et piiride lõpliku kindlaksmääramise teostab rahvusvaheline komisjon, kellele antakse õigus: "... üksikutel erandjuhtumitel nende piirkondade kindlaksmääramisel, millised kuuluvad ilma plebitsiidita üleandmisele, soovitada neljale riigile... tähtsusetuid kõrvalekaldumisi etnograafilistest printsiipidest."¹⁹ Selle näilise järelandmise eest avaldas Daladier Hitlerile palavat tänulikkust. Ülejäänud kokkuleppe artiklite suhtes saavutati kiiresti üksmeel ja kokkuleppe esialgse tekstiga tutvuti kella 22⁰⁰ ajal. Kella 23⁰⁰ ja 24⁰⁰ vahel toimuski neljas keeles valmistatud kokkuleppe tekstide allakirjutamine Hitleri, Mussolini, Chamberlain'i ja Daladier poolt. Lepingule lisati juurde 4 täiendust. Esimeses täienduses, fikseeriti Inglise diplomaatiale oma se silmakirjalikkusega järgmine seisukoht: "Tema Kõrguse Ühendatud Kuningriigi valitsus ja Prantsusmaa valitsus ühi-

18 Документы и материалы..., том I, lk. 303.

19 op. cit. , lk. 293.

nevad käesoleva kokkuleppega, pidades meeles, et nad toetavad Tšehhoslovakkia riigi uute piiride provotseerimatu agressiooni vastu rahvusvahelise garantii andmise ettepanekut, milline sisaldus 19.septembri Inglise-Prantsuse noodi 6 pragrahvis. Niipea kui on Tšehhoslovakkias reguleeritud poola ja ungari vähemusrahvaste küsimus, annavad Saksamaa ja Itaalia omalt poolt Tšehhoslovakkiale garantiid.²⁰ Seega lubati garantii andmise toetamist meeles pidada, mitte aga Tšehhoslovakkia uusi piire tegelikult garanteerida agressiooni vastu. See meelespidamine oli aga lühike ja õiget toetamise plaani polnudki, nagu seda edaspidine sündmuste käik näitas. Selles täienduses fikseeriti aga selgelt Ungari ja Poola nõudmiste rahuldamise vajadust. Ungari ja Poola nõudmiste kohta võeti vastu veel teinegi täiendus. Selles täienduses fikseeriti seisukoht, et kui Tšehhoslovakkia valitsus ei lahenda 3 kuu jooksul Poola ja Ungari nõudmisi, siis arutatakse seda küsimust järgmisel 4 riigi valitsusjuhi nõupidamisel.²¹ Kahes väikeses täienduses fikseeriti rahvusvahelise komisjoni koosseis ja määrati kindlaks, et "Kõik küsimused, mis on seotud territooriumi üleandmisega, kuuluvad rahvusvahelise komisjoni kompetentsi."²² Kokkuleppe ja täienduste alla kirjutamise järele avaldas Hitler tänu läbirääkimiste õnneliku lõppemise puhul.²³ Chamberlain oma vastuses rõhutas aga "... lepingu tähtsust Euroopa poliitika

20 Документы и материалы..., том I, лк. 294.
21 op. cit. , лк. 299.
22 idem
23 op. cit. , лк. 306.

edaspidises arengus."²⁴ Seega oli siis 2 lehel pluss 4 lisa-
lehel vormistatud kokkulepe jõustunud. Kokkulepe algas pea-
le järgmiselt:

"Kokkulepe sõlmitud Saksamaa, Ühendatud Kuningriigi,
Prantsusmaa ja Itaalia vahel Münchenis, 29.septembril 1938.a.
Saksamaa, Ühendatud Kuningriik, Prantsusmaa ja Itaalia,
vastavalt varem saavutatud printsipiaalsele kokkuleppele
sudeedi-saksa piirkonna loovutamise suhtes, leppisid kokku
selle loovutamise järgmistes tingimustes ja vormides aga
samuti selleks vajalikes abinõudes, ja teatavad, et seoses
selle lepingu jõustumisega igäüks neist eraldi on vastutav
abinõude kindlustamise eest, millised on vajalikud selle
täitmiseks."²⁵ Järgnesid 8 punkti, millised käsitlesid
Sudeedi^lalade üleandmise tähtaegasid, plebitsiidi teostamise
korda, piiride kindlaksmääramise viisi, opteerimise korral-
damist, sudeedisakslaste vabastamist Tšehhoslovakkia sõ-
javäest ja vanglatest. Neljas täienduses puudutati garan-
tiide probleemi, rahvusvahelise komisjoni koosseisu ja
kompetentsi ning Poola ja Ungari vähemusrahvuste küsimust.
11 tundi kestnud konverents oli lõppenud.

Kui nüüd Chamberlain oli eesmärgi saavutanud mehe il-
mega saalist lahkunud, lausus Ribbentrop Hitlerile: "See
vana mees kirjutas täna Briti Impeeriumi surmaotsusele al-
la ja jättis otsuse täideviimise kuupäeva meie kindlaks

²⁴ Документы и материалы ..., том I, стр. 309.
²⁵ op. cit. , стр. 287.

määrata."²⁶ Selline oli hitlerlaste hinnang Müncheni lepingule.

Chamberlainile ja Daladier'ile jäi nüüd üle veel kõige ebameeldivam ülesanne, teatada juba pealelõunast saadik kõrvaltoas ootavatele Tšehhoslovakkia esindajatele konverentsi poolt vastuvõetud otsused. Kell 1³⁰-ööl toodigi Tšehhoslovakkia esindajad konverentsi saali. "Siin valitses kohtuotsuse väljakuulutamisele sarnanev atmosfäär" märkis üks Tšehhi esindajaid.²⁷ Chamberlain ulatas saadik Mastnyle kokkuleppe teksti. Pärast lühikest mõttevahetust teatas Prantsusmaa välisministeeriumi peasekretär Leger, et mingit Tšehhoslovakkia valitsuse vastust ei oodata, plaan on vastu võetud ja Tšehhoslovakkial tuleb seda täita.²⁸ See-ga teatati tšehhidele, et langetatud otsuse peale ei saa edasi kaevata ega ole ka võimalusi selle otsuse muutmiseks.

Müncheni kokkuleppe sõlmimise eest lootis Chamberlain Hitlerilt vastutasuks saada Inglise-Saksa liidulepingut. Loovutades Hitlerile Sudeedimaa ja seega ka faktiliselt kogu Tšehhoslovakkia, millise edasine eksisteerimine ilma ajalooliselt väljakujunenud majandusseosteta, ühendusteedeta ja mägedesse rajatud kindlustussüsteemita oli võimatu, sai Chamberlain 30.septembril Hitlerilt allkirja paberitükile kus deklareeriti: "Me jätkasime täna oma jutuajamist ja jõudsime üksmeelselt veendumusele, et Saksa-Inglise suhete küsimusel on esmajärguline tähtsus mõlemale maale ja Euroo-

26 vt. G.A. Deborin Die internationale politische Krise am Vorabend des zweiten Weltkrieges. "Der deutsche Imperialismus und der zweite Weltkrieg", Band 2, lk. 553.

27 Документы и материалы..., том I, lk. 312-313.

28

op. cit.

, lk. 314.

pale. Me vaatame eile õhtul allakirjutatud kokkuleppele ja Saksa-Inglise merenduslikule kokkuleppele kui meie mõlema rahva tahte sümbolile mitte kunagi enam teineteise vastu sõda pidada. Me oleme kindlalt otsustanud arutada ka teisi meie mõlemaid maid puudutavaid küsimusi konsultatsioonide abil ja püüda edaspidi kõrvaldada mistahes põhjused lahkhelideks, et selliselt kaasa aidata rahu kindlustamisele Euroopas."²⁹

Sisuliselt oli see mittekallaletungi deklaratsioon. Deklaratsioonis puudusid aga garantiid selle printsiibi tagamise kohta. Saanud endale Sudeedimaa ja faktiliselt kogu Tšehhoslovakkia, oli Hitler meeleldi nõus alla kirjutama sellisele mitte-millekski kohustavale ega mitte-midagi lubavale deklaratsioonile.

Millised olid siis hitlerliku Saksamaa juhtide tegelikud plaanid? Juba kuu aega enne Müncheni kokkuleppe sõlmimist oli Ribbentrop esitanud salajase memorandumi Saksamaa välispoliitilise suuna kohta. Selle memorandumi esimeses punktis oli selgelt fikseeritud järgmised seisukohad: "Kolmanda impeeriumi edasise laiendamise ja kindlustamise teel on meie kõige kindlamaks vastaseks Prantsusmaa, Inglismaa on aga meie kõige ohtlikumaks vaenlaseks." Hitlerlaste lähema diplomaatilise eesmärgina püstitati siin ülesanne "... hoolitseda selle eest, et kolmandat impeeriumit

²⁹ Документы и материалы..., том I, лк. 319-320.

ei saaks Entente'i poolt rünnatud."³⁰ Müncheni kokkulepe kõneles nüüd selget keelt, et Entente'i poliitikud ei kavatsegi hitlerlikku Saksamaad rünnata. Tähendab, nüüd tuleb alustada Entente'i ründamist. Hitlerile oli Müncheni kokkulepet vaja nii majanduslikus, strateegilises, poliitilises kui ka diplomaatilises mõttes. Tšehhoslovakkia, see tähendas Saksamaa ummikusse sattunud majandusele ajutist kergendust. Tšehhoslovakkia, see tähendas Saksamaa strateegilise positsiooni märgatavat paranemist ja Entente'i sõjalise tugipunkti likvideerimist hitlerlaste tagalas. Tšehhoslovakkia, see tähendas Saksamaal poliitilist ja majanduslikku ülevõimu kogu Doonau basseinis ja Balkanil. Tšehhoslovakkia õppetund pidi allutama kõik Euroopa väikeriigid hitlerliku Saksamaa diplomaatilisele mõjule. Müncheni kokkulepet ja sellele järgnenud Saksa-Inglise deklaratsiooni oli hitlerlikule Saksamaale vaja strateegilise tagala kindlustamiseks, et edukamalt ette valmistada sõjalist kallaletungi Prantsusmaale ja Inglismaale, mille ettevalmistamiseks anti vastav korraldus juba 1938.a. septembrikuus.³¹

Saksa-Inglise deklaratsiooni allakirjutamisega nõrgenes ju Inglismaa ja Prantsusmaa ühisrinne, kuna Prantsusmaal puudus selline deklaratsioon. Tähendab Chamberlain reetis siin ka oma liitlase Daladier. Kogu see Inglise peaministri klassivaenust kantud püüdlus, tugevdada

30 Nürnbergger Prozess , Band II , lk. 137.

31

op. cit.

, lk. 163.

imperialistlikku süsteemi, viis välja aga imperialistlike suurriikide vaheliste vastuolude veelgi suuremale teravnemisele. Chamberlainile oli Saksa-Inglise deklaratsiooni vaja kõigepealt selleks, et mingil määral leida kinnitust oma soovidele: 1) et Saksamaa ei suuna oma agressiooni Läände, vaid Itta; 2) selle deklaratsiooni abil lootis Chamberlain Hitlerit mõjutada Ida-sõjakäigu kiiremaks alustamiseks; 3) deklaratsioon pidi olema esimeseks nurgakiviks tulevasele Inglise-Saksa kokkuleppele. Nii Müncheni kokkuleppele kui Inglise-Saksa deklaratsioonile anti väliselt rahumeelne vorm ja nagu kinnitati, pidid need olema „rahutahte sümboliks”. Tegelikult olid aga nii Müncheni kokkulepe kui ka Saksa-Inglise deklaratsioon suunatud esmajoones NSV Liidu vastu, et saavutada algul tema diplomaatilist isoleerimist, hiljem aga sõjalist purustamist.

Müncheni kokkuleppe sõlmimisel ja Saksamaaga sepaarse mitteallalaletungimise deklaratsiooni allakirjutamisel pidas Chamberlain silmas ka Prantsusmaad. Nüüd oli kätte jõudnud ometi aeg, kus oma senistest poliitilistest liitlastest ilma jäetud Prantsusmaa pidi lõplikult alistuma Inglismaa välispoliitilisele juhtimisele. München likvideeris Prantsusmaa tugevama liitlase Tšehhoslovakkia faktilise iseseisvuse. Saksa-Inglise deklaratsioon isoleeris

Prantsusmaa diplomaatiliselt. Nüüd õnnestub inglastel viimaks ometi sundida Prantsusmaad ühinema Euroopa nelja suurriigi poolt loodava ühisrindega. Ühisrindega, mille juhiks saaks Inglismaa, löögirusikaks Saksamaa, abilisteks Prantsusmaa ja Itaalia. See mis juhtus 1933.a. kevadel sõlmitud 4 riigi koostöö paktiga ei tohtinud korduda. Prantsusmaa pidi nüüd kuuletuma Inglismaale. Sellised olid Inglismaa diplomaatide kaugeleulatuvad plaanid Münchenis.

Daladier, kes Münchenis pani sisuliselt toime kõige suurema alatuse, reetes Prantsusmaa kauaaegse liitlase Tšehhoslovakkia ja Nõukogude Liidu, mõistis et "Müncheni kohtumine oli Prantsusmaale ja Inglismaale tohutuks diplomaatiliseks kaotuseks."³² Hirm kommunismi pärast, hirm rahvarinde tugevnemise pärast, hirm kapitalistliku ühiskonna kokkuvarisemise pärast, oli aga tugevam kui soov kaitsta Prantsusmaa sõltumatust ja iseseisvust. Kaugulaaride fašistlik puts-katse oli 1937.a. sügisel nurjunud. 1937.a. lõpul oli Prantsusmaa Kommunistliku Partei ridade arv kasvanud 341 000-le liikmele,³³ Prantsusmaa kodanluse sisepoliitiline positsioon oli järsult halvenenud seoses majanduskriisi puhkemisega, maksude tõstmisega, elukalliduse tõusuga jne. Müncheni kokkulepet oli Prantsuse kodanluse vaja just sisepoliitiliste küsimuste lahendamiseks, kodanluse reaktsioonilise osa posit-

32 vt. Пухановский, Внешняя политика Англии, №. 329.

33 Л. А. Бенгурская, Франция в 1929-1939 годах, №. 66.

sioonide kindlustamiseks ja rahvarinde nõrgestamiseks. Ühtlasi lootis Prantsusmaa kodanlus, et Hitler suunab pärast Münchenit oma agressiooni Itta ja jätab Prantsusmaa rahule. Lootus, et uues tulevases sõjas purustatakse NSV Liit ja ühtlasi nõrgeneb ka Saksamaa ning selle tulemusena kindlustub Prantsusmaa kodanluse majanduslik ja poliitiline positsioon, olid ajendiks miks Prantsusmaa kodanlus läks välja Münchenis reetmisele.

Itaalia, selle kerjusliku imperialismi esindaja Mussolini lootis, et Müncheni kokkuleppe tulemusel nõrgenenud Prantsusmaa peab talle selle tehingu eest tasuma Korsika, Tunis'i, Albaania või mõne muu alaga. Oli ju Hitler inglasele saanud Tšehhoslovakkia, ega siis temagi halvem pole.

Kogu selle Müncheni sobingu taga seisis vaimse inspireerijana USA. Chamberlain märkis 3.oktoobril 1938.aastal parlamendis peetud kõnes: "On veel üks riik, kes konventsist küll osa ei võtnud, kuid kes, nagu me tundsume, osutas sellele suurt mõju. Ma pean siin silmas muidugi USA-d"³⁴ USA diplomaadid alates Pariisi saadikust Bullitist, lõpetades Berliini saadiku Wilsoniga, olid igati kaasa aidanud Müncheni sobingu kiiremale kordaminekule. Roosevelt'i telegrammid ja kirjad 27. ja 28.septembril olid diplomaatiliselt Müncheni sobingut ergutanud. USA diplomaadid lootsid samuti, nagu nende inglise ja prantsuse kol-

34 vt. Ю.В. Апынькович, "Путь американской дипломатии..." "Вопросы истории", 1958 №2, lk. 92.

leegidki, et Müncheni kokkulepe kiirendab fašistliku Saksamaa kallaletungi NSV Liidule. USA diplomaadid lootsid, et selle Nõukogude-vastase sõjakäiguga ühineb ka USA ohtlikum rivaal Vaikse ookeani basseinis, Jaapan. Sõja tulemusena nõrgeneks Jaapan, nõrgeneks Inglismaa võimalik liitlane Saksamaa ja USA-l õnnestuks sõja arvel teenitud tohutu kullahulgaga alistada kogu maailma oma juhtimisele. Kuna USA otseselt Müncheni konverentsist, sellest "rahukonverentsist", osa ei võtnud, siis julgesid nad avalikult sellest rääkida, millest vaikisid nii Hitler, Chamberlain, Daladier kui ka Mussolini. Juba 1.oktoobril 1938.a. kutsus USA kodanluse juhtivaid häälkandjaid "The New-York Times" Saksamaad Ukraina avarustes suurt impeeriumi looma. 2.oktoobril 1938.a. püstitati aga ameerika kodanluse poolt avalikult loosung: "Laske Hitleril sõdida Venemaa vastu!"³⁵ Nii lobisesid ameeriklased avalikult välja tõe, et Müncheni kokkulepe: "... ei olnud sugugi juhuslik episood nende riikide /Inglismaa, Prantsusmaa V.L./ poliitikas, mille eesmärgiks oli suunata hitlerlik agressioon Nõukogude Liidu vastu."³⁶ Selline oli siis Müncheni kokkuleppe algatajate ja selle kokkuleppe inspireerijate tegelik soov. Hitler, Chamberlain, Mussolini ja Daladier koos neid toetavate USA diplomaatidega arvasid Münchenis, et neil õnnestus valmis kaevata hauda Nõukogude Liidule. Kuid

³⁵ vt. Ю.В.Арутюнян, *Роль американской дипломатии ... "Вопросы истории", 1958 №2, lk. 93.*

³⁶ *Ajaloo võttsijad (Ajalooline õiend), lk. 30.*

vanasõnagi lausub: Kes teisele auku kaevab, see ise sisse langeb. Esimestena langesid 1939.a. sügisel oma kaevatud hauda Prantsusmaa ja Inglismaa, hitlerliku Saksamaa riismed pühiti sinna 1945.a. kevadel. München, mis paistis 1938.aasta septembrikuu lõpus kujunevat kodanliku diplomaatia triumfiks, kujunes tegelikult kodanliku diplomaatia läbikukkumiseks, nagu seda näitasid kokkuleppe tulemused.

Müncheni kokkulepe oli sõlmitud. Nüüdselt asuti seda ellu rakendama. Eriti aktiivselt tegutsesid sellel alal Inglismaa diplomaadid. Chamberlain oli veendunud, et peatselt algab Saksamaa ja Nõukogude Liidu vahel relvastatud kokkupõrge. Sõlmides kokkuleppe Hitleriga, selle aferistiga keda ta omad kindralid alles paar nädalat tagasi tahtsid arreteerida,³⁷ arvas Chamberlain viimaks ometi saabuvat Inglismaa diplomaatia suurpäeva. See plaan, millest Inglismaa diplomaadid olid unistanud Locarno-päevil, see mille nimel organiseeriti Rooma kokkulepe 1933.aastal, see plaan sotsialistliku ühiskonna maakeralt minema-pühkimisest, näis nüüd ometigi täituvat: Saksamaal oli organiseeritud töölisliikumine purustatud. Inglismaa õnnis- tusel pukki upitatud Hitler, oli oma ametlikuks ideoloogiaks kuulutanud antikommunismi. Inglismaa ja USA abil

³⁷ В.Л. Поляков, Англия и мюнхенский договор, lk. 296.

oli fašistlik Saksamaa muudetud võimsaks sõjaliseks löögirusikaks. Nüüd oli sellele löögirusikale antud Münchenis vabandus Hitleri poolt omaksvõetud loosungi "Drang nach Osten!" realiseerimiseks. Euroopa suurima armee omaniku Prantsusmaa jõud ja tahe oli paralüeeritud. Prantsusmaa oli Müncheni kokkuleppe tulemusena kaotanud oma liitlased Kesk- ja Kagu-Euroopas. Prantsusmaa oli sunnitud nüüd kuulekalt alistuma Inglismaa kui "vanema" partneri tahtele.

Nüüd näis saabuvat viimaks aeg, millest Chamberlain juba 1937.a. suvel oli kõnelnud, kus "... need mad dogs,"^x Hitler ja Stalin üksteise kallale kargavad ning vastastiku ennast veristavad."³⁸ Inglise kodanluse vihatuma vaenlase Nõukogude Liidu purustamise ja Inglismaa kodanluse ohtlikuma konkurendi Saksamaa nõrgenemise silmapilk näis olevat nüüd kätte jõudnud. Rahuldustundega võis Chamberlain hõigata Inglismaa kodanlusele: "Ma usun see on rahu kogu meie inimpõlveks."³⁹ Tegelikult mõtles ta sel ajal aga suurest sõjast.

Washingtoni poliitilised ringkonnad olid samuti Müncheni kokkuleppe eduka sõlmimise puhul õnnelikud. Müncheni kokkuleppet hinnati siin kui suurt diplomaatiliselt võitu. President Roosevelt märkis oma kirjas Ka-

* mad dogs - inglise keeles "hallud koerad"

³⁸ W. Putliz, *Unterwegs nach Deutschland*, lk. 210.

³⁹ Г. П. Трухановский, *Внешняя политика Англии*, lk. 328.

nada peamistrile: "Ma võin Teile kinnitada, et meie USA-s rõõmustame koos teiega ja kogu maailmaga selle üle, et õnnestus sõda vältida."⁴⁰ USA poliitilised ringkonnad lootsid, et Müncheni kokkuleppe sõlmimise tulemusena nõrgenevad imperialistlikud vastuolud. Samuti loodeti pärast Münchenit saavutada Saksamaaga soodsamad kauplepingimused. Kõige rohkem loodeti aga suure nõukogude-vastase sõja puhkemist ja sellega seoses suurt boomi^x mis päästaks USA majanduse kriisiseisundist.

Ameerika-inglise monopolistid olid nii veendunud Saksamaa peatsest sõtta astumisest Nõukogude Liidu vastu, et nad asusid kiiremas korras tugevdama hitlerlaste sõjalis-majanduslikku võimsust. 12.oktoobril 1938.a. sõlmiti "Standard Oil'i", "Royal Dutch Shell'i" ja IG Farbenindustrie vahel kartellkokkulepe, milline oli igati kasulik hitlerlastele.⁴¹ 13.oktoobril 1938.a. järgnes sellele IG Farbenindustrie ja Standard Oil'i vahel uue kokkuleppe sõlmimine. Selle kokkuleppe kohaselt anti hitlerlastele üle kõik tähtsamad sünteetilise bensiini tootmiseks vajalikud patendid. Praktiliselt tähendas see aga Saksamaa lahingtehnikale vajalikku kütuse kindlustamist ka sõjalise blokaadi korral.⁴² Samal ajal sõlmiti ka teisi kokkuleppeid selliste sõjaliselt tähtsate metallide

40 Ю.В. Арутюнян, *Роль американской дипломатии...*, "Вопросы истории", 1958 №2, lk. 91.

* boom - äkiline majanduslik kasvamine

41 А.М. Некрун, *Политика английского империализма в Европе (октябрь 1938 - сентябрь 1939)*, lk. 115-116.

42 А.М. Некрун, *op. cit.*, lk. 116.

nagu alumiiniumi, magneesiumi ja berülliumi tootmissaladuste vahetamise kohta. Kartellkokkulepete kohaselt piirati USA-s näiteks magneesiumi, lennukitööstusele nii vajaliku metalli, toodangut 4000 tonniga aastas. Samal ajal tõusis Saksamaal magneesiumi toodang kiiresti ja ulatus 1940. a. juba 19 000 tonnile.⁴³

Fasistliku sõjamasina tuugutamisest kõneles selget keelt ka Saksamaale sisseveetavate strateegiliste toorainete hulga kiire suurenemine. Nii suurenes 1936. a. võrreldes Saksamaa poolt 1938. a. teistest maadest ostetava vase hulk 85%, vase maagi hulk 35%, alumiiniumi hulk 200% ja nikli maagi hulk 90%. Eriti järsku tõusu oli strateegiliste toorainete sisseveos tähendada just 1938. a. Näiteks kasvas USA-st Saksamaale sisseveetava vanaraua kogus 1938. a. 4 kordseks võrreldes 1937. aastaga.⁴⁴ Ka Inglismaa ja Prantsusmaa aitasid nii malmi, alumiiniumi, mangaanimaagi jt. toorainete suurendatud hulga müümisega kaasa hitlerliku sõjamasina kiiremale väljaehitamisele.⁴⁵ Seoses strateegiliste toorainete suureneva sisseveoga toimusid 1938. a. oktoobris-novembris Londonis Inglise-Saksa läbirääkimised. Siin arutati tariifide, konkurentsi likvideerimise ja turgede jaotamise küsimusi. Hitlerlaste finantsekspert Schacht külastas sel eesmärgil 1938. a. novembris ja detsembris Londonit ja püüdis inglise kapitalistidelt Saksamaale soodustusi

43 *Paragъ Сзетому, Из Фабрицингустри*, lk. 193.

44 *В.А. Марбаев, Пробаи усонхенской политики*, lk. 130.

45

idem

ja abi leida.⁴⁶

Fašistide soosimise taktikat ei jätkatud üksnes ma-
janduslikul alal, vaid fašistlikele agressoritele järeland-
mise taktikat rakendati hoolsalt edasi ka diplomaatias.
Vaatamata Hitleri poolt Saarbrückenis 10. oktoobril 1938. a.
peetud ägedale kõnele, kus ta hoiatas, et Saksamaa ei ta-
lu enam lapsehoidjate /s.o. inglaste V.L./ eestkostmist,⁴⁷
jätkasid Inglismaa poliitikud endiselt Saksamaale sõpruse-
ja liidulepingu pakkumist. Nagu selle perioodi kohta mär-
kis Saksa saadik Londonis Dirksen, tegid: "... Chamber-
lain, sir Samuel Hoare, sir John Simon jt. oma kõnedes
otseseid või kaudseid ettepanekuid Saksamaa aadressil,
et viimane formuleeriks oma nõudmised, selleks et võiks
kiiremini alustada läbirääkimistega. Nendes kõnedes meenu-
tati kolooniaid, tooraineid, relvastuse vähendamist."⁴⁸

Paralleelselt Saksamaa poole pööratud kokkuleppe
sõlmimise üleskutsetega, asusid Inglise diplomaadid ka
Itaaliaga 16. IV 1938. a. sõlmitud kokkuleppe ellurakenda-
misele. Juba Münchenis oli Chamberlainil olnud jutuaja-
mine Mussoliniga. 1. oktoobril 1938. a. algasid Inglismaa-
-Itaalia vahel diplomaatilised pinnasondeerimised ja 1.
novembril kiitis Inglise parlament Chamberlaini ette-
panekul selle kokkuleppe heaks.⁴⁹ See kokkulepe oli suu-
natud Hispaania vabariigi vastu ja toetas Itaalia inter-
ventsiooni Hispaanias. Itaalia-Inglise kokkulepe oli uueks

46 J. K. Kobyjanov, *Der Kampf der UdSSR gegen die faschistische Aggression und die Münchener Politik der Westmächte am Vorabend des zweiten Weltkrieges. „Der deutsche Imperialismus...“*, Band 2, lk. 565.

47 Документы и материалы..., том II, lk. 185, viide 3.

48 op. cit., lk. 185-186.

49 *Нерпур*, - op. cit., lk. 187-188.

tõendiks fašistlike agressorite soosimisest. Chamberlain toetas palavalt ^{sa} Prantsuse-Saksa mittekallaletungi deklaratsiooni vastuvõtmist, nähes selles kindlat garantiid 4 suurriigi vahel sõlmitava pakti vormistamiseks. Inglismaa kodanluse kindlast lootusest, et peatselt puhkeb NSV Liidu ja Saksamaa vahel sõda, kõneles selget keelt ka 1938.a. detsembrikuu lõpul Berliinis toimunud Inglise-Saksa mereväealane nõupidamine. Siin nõupidamisel anti hitlerlastele õigus ehitada Inglismaaga võrdne hulk allveelaevu ja lisaks veel 4 raskeristlejat.⁵⁰

Iseloomustades Inglismaa Müncheni-järgset poliitikat märkis Poola saadik Londonis E. Racziński: "Üldine arvamuse on selline, et München oli kõige õigem, kui mitte ainus väljapääs meeleheitlikust olukorrast."⁵¹ Edasi märkis Racziński, et Saksamaa ja Venemaa vahel kujunevat konflikti peetakse Inglismaal "... vähemaks paheks", milline võib impeeriumilt ja tema meretagustelt valdustelt pikemaks ajaks kõrvale juhtida hädaohu."⁵²

Prantsusmaa kodanlus oli Müncheni kokkuleppest ülimalt vaimustatud. Pariisi kodanlus tervitas Daladier'd hüüetega: "München päästis rahu! München avas uue ajastu!"⁵³ Müncheni kokkuleppe toetuseks astusid välja nii parempoolsed radikaalid kui parempoolsed sotsialistid.

50 А. М. Некрун, Политика английского империализма..., лк. 206

51 Документы и материалы..., том I, лк. 350.

52 op. cit., лк. 351-352.

53 Бендрикova, Франция в 1929-1939 годах, лк. 73.

Nende ühiste jõupingutuste tulemusena kiitis ka parlament heaks Münchenis saavutatud kokkuleppe.⁵⁴ Prantuse kodanlus võttis meeleldi vastu ka hitlerlaste poolt 13.oktoobril 1938.aastal tehtud ettepaneku Saksa-Prantsuse mittekallaletungi deklaratsiooni sõlmimiseks. 21.oktoobril teatas Prantsusmaa välisminister Bonnet hitlerlastele, et Prantsusmaa on nõus alustama läbirääkimisi ühise deklaratsiooni vormistamiseks.⁵⁵ Hitlerlased ruttasid mittekallaletungi deklaratsiooni vormistamisega, kuna nende diplomaatilises plaanis seisis nüüd järjekorras Prantsusmaa liitlase Poola tükeldamine. Saksa-Prantsuse mittekallaletungi deklaratsioon pidi Poola valitsusele kujuvalt demonstreerima, et sõjalist toetust Prantsusmaa poolt ei ole neil loota. Seega omas Saksa-Prantsuse deklaratsioon hitlerlastele vaid taktikalist tähtsust. Prantsusmaale tähendas see deklaratsioon aga faktiliselt täielikku poliitilist isoleerimist ja kõigi Ida- ja Kagu-Euroopa riikidega sõlmitud liidulepingute annulleerimist. Hitlerlaste poolt algatatud mittekallaletungi deklaratsiooni sõlmimise mõtet toetasid ka Inglismaa poliitikud,⁵⁶ kes nägid selles esiteks kindlat garantiid Saksamaa agressiooni suunamiseks Itta, samuti lootsid nad liitlastest ilmajäetud Prantsusmaad veelgi tugevamt allutada Inglismaa poliitisele mõjule.

Prantsusmaa kodanlusele oli seda deklaratsiooni vaja

54 Бенгунцова, op. cit. lk. 73

55 Некруз, Политика англійського імперіалізму..., lk. 196.

56 Некруз, op. cit. , lk. 190.

kõigepealt sisepoliitilise olukorra stabiliseerimiseks. 10.novembril 1938.a. lahkusid radikaalid rahvarinde koosseisust. Daladier'le anti erakorralised volitused ja ta asus neid kasutama töölisklassi vastu. Sisepoliitilise kriisi teravnemisele aitas kaasa 15.novembril 1938.a. valitsuse poolt vastuvõetud otsus 40 tunnise tööädala kaotamise kohta. Valitsus suurendas järsult otseseid ja kaudseid makse, vähendades samal ajal suurkapitalistidelt võetud makse.⁵⁷ Kõik need valitsuse sammud kutsusid Prantsusmaa töötajate hulgas esile järjest kasvavaid rahutusi. Deklaratsioon pidi näitama, et Prantsusmaa valitsus seisab isamaa "piiride kindlustamise positsioonil." Tegelikult oli aga deklaratsiooni vormistamise ajendiks hirm. Hirm Prantsusmaa kasvava töölisliikumise eest ja vaen Nõukogude Liidu, kui esimese tööliste-talupoegade sotsialistliku riigi vastu. Need olid tegurid mis kiirendasid Saksa-Prantsuse mittekallaletungi deklaratsiooni vormistamist. Prantsuse kodanluse seisukohti illustreeris hästi 1938.a. novembris ajaleht "Combat's" avaldatud seisukoht, et: "Sõja korral tooks Prantsusmaa paratamatu kapituleerumine maailmale vähem kahju kui Saksamaa purustamine, kuna see tähendaks meie suurima vaenlase, kommunismi vastu suunatud kaitsevalli, autoritaarse režiimi, kokkuvarisemist."⁵⁸ Saksamaa-

57 Л.А. Бенгурская, Франция 1929-1939 г., к. 74-75.

58 vt. Heinz Lindner, Das Komplott der deutschen und französischen...
„Der deutsche Imperialismus und der zweite Weltkrieg“, Band 2, k. 510.

ga mittekalletungi deklaratsiooni sõlmimisega lootsid Prantsusmaa diplomaadid samuti nõrgestada ka Itaalia fašistide survet. Itaalia oli 1938.a. lõpul veel Münchени tehingu eest tasu saamata. 30. novembril 1938.a. aga asuti fašistide poolt Itaalia parlamendis välisminister Ciano kõne ajal täiest kõrist karjuma "Tunis, Korsika, Nizza, Dšibutxi!"⁵⁹ Prantsusmaa diplomaadid asusid nüüd kiirustama deklaratsiooniga allakirjutamisega, lootes selle alusel saavutada hiljem ka Itaalia fašistidega kokkulepet. 6. detsembril 1938.a. kirjutatigi Bonnet ja Ribbentropi poolt Pariisis alla ühisele deklaratsioonile. Selles Saksa-Prantsuse deklaratsioonis kinnitati, et Prantsuse-Saksa heanaaberlikel suhetel on Euroopa olukorra stabiliseerimisel suur tähtsus. Edasi deklareeriti, et mõlemal maal pole teineteise suhtes territoriaalseid nõudmisi ja nende vahelised piirid on lõplikud. Deklaratsiooni lõpus lubati üksteisega pidada kontakti ja esilekerkivad probleemid lahendada konsultatsioonide abil.⁶⁰ Seega oli vormistatud hitlerlikule diplomaatialele nii iseloomulik mittekalletungi deklaratsioon, mille kohta M. Litvinov sarkastiliselt märkis, et taoline kokkulepe agressoriga tähendab alati seda, et: "Ole rahulik, sind söön ma viimaseks!"⁶¹ Prantsuse-Saksa deklaratsiooni allakirjutamist hinnati kõikjal kui Saksamaa suurt diplomaatilist võitu ja Prantsusmaa poliitilise positsiooni edasist nõrgenemist Euroopas.

59 *История дипломатии*, том III, к. 652.

60 *Документы и материалы...*, том I, к. 335.

61 Heinz Lindner, *op. cit.*, к. 515.

Inglismaa ja Prantsusmaa järelandmisi hitlerlastele iseloomustab kujukalt ka kogu Müncheni kokkuleppe ellurakendamise käik Tšehhoslovakkias. Juba 30.septembril 1938.a. varahommikul kell 5 helistati Saksa saatkonnast Tšehhoslovakkia välisministri Krofta'le, et tunni aja pärast esitatakse Tšehhoslovakkia valitsusele nelja suurriigi Müncheni kokkuleppe otsused.⁶² Kell 6¹⁵ antigi Kroftale üle Münchenis vastuvõetud otsused ja teatati, et samal päeval peab Tšehhoslovakkia esindaja ilmuma Berliini.⁶³ Kell 12³⁰ teatas Krofta presidendi ja valitsuse nimel Inglise, Prantsuse ja Itaalia saadikutele Tšehhoslovakkia alistumisest.⁶⁴ Visiidi lõpul lisas Krofta: "Meie allume ja püüame kindlustada oma rahvale /s.o. kodanlusele V.L./ rahuliku elu. Ma ei tea, kas teie maad saavad sellest otsusest mis Münchenis vastu võeti kasu, kuid igal juhul ei ole meie viimased. Pärast meid tabab sama saatus ka teisi."⁶⁵ Seega oli Tšehhoslovakkia kodanlus edukalt lõpetanud oma esimese reetmisakti ja nüüd asuti selle täideviimisele. Kokkuleppe ellurakendamist organiseeris rahvusvaheline komisjon. Komisjoni esimeheks oli Saksa välisministeeriumi riigisekretär Ernst von Weizsäcker. Komisjoni kuulusid veel Itaalia, Prantsusmaa, Inglismaa ja Tšehhoslovakkia saadikud Berliinis.⁶⁶ Komisjoni töö käigus selgus aga, et Tšehhoslovakkia esindaja õigustatud seisukohtadega üldse ei arvestatud. Nii oli Müncheni kokkuleppe 4 punktis ette

62 Документи и материалы ..., том I, лк. 316.

63 op. cit. , лк. 316-317.

64 op. cit. , лк. 317.

65 op. cit. , лк. 318.

66 Уржи Газет. Мюнхен , лк. 191.

nähtud, et: "Ülejäänud piirkonnad, millised omavad peamiselt saksa iseloomu, määratakse viivitamatult kindlaks ülalmainitud rahvusvahelise komisjoni poolt ja okupeeritakse Saksa vägede poolt 10.oktoobriks."⁶⁷ Nende piirkondade kindlaksmääramisel võtsid imperialistlike suurriikide esindajad, hitlerlaste ettepanekul, aluseks 1910. aastal Austria valitsuse poolt teostatud rahvaloenduse andmed, millised loomulikult ei vastanud kaugeltki 1938.a. tegelikkusele. Tšehhoslovakkia saadik Mastny protesteeris sellise ebaõige otsuse vastu ja keeldus seda tunnustamast. Nelja suurriigi esindajad kogunesid selle järgi separaatsele nõupidamisele, kus Weizsäcker'i juhtimisel töötati välja eriotsus, milline esitati Tšehhoslovakkiale utimatiivses vormis. Selle otsuse põhjal okupeerisid hitlerlased 10.oktoobriks 1938.a. isegi sellised Tšehhoslovakkia piirkonnad, kus sakslased olid vähemuses.⁶⁸ Münchени kokkuleppe rikkumine kestis aga edasi. Vastavalt kokkuleppe 5 punktile pidi rahvusvaheline komisjon kindlaks määrama piirkonnad, kus hiljemalt 25.novembriks oli ette nähtud plebitsiidi teostamine.⁶⁹

Midagi taolist aga ette ei võetud. 12.oktoobril 1938.a. sai Weizsäcker Godesbergist Hitlerilt telegrammi järgmise otsusega: 1) Saksamaa poolt ei esitata plebitsiidi läbiviimise nõudmist üheski Tšehhoslovakkia piirkonnas;

67 Документы и материалы..., том I, стр. 288.

68 У.Закс, Мюнхен, стр. 191.

69 Документы и материалы..., том I, стр. 293.

2) ... "et rahvusvaheline komisjon kaoks lavalt kiiremini"⁷⁰ 3) Alustatagu Saksa ja Tšehhoslovakkia vahelisi läbirääkimisi uute piiride fikseerimiseks ja opteerimise küsimuse lahendamiseks.⁷¹ Rahvusvahelise komisjoni poolt võeti need Hitleri nõudmised heatahtlikult vastu. Plebitiitsiiti ei korraldatud, rahvusvahelisi vägesid ei saabunud jne. Lääneriikide diplomaatide reeturliku tegevuse tulemusena fikseeriti rahvusvahelise komisjoni viimasel istungil 21.novembril 1938.aastal ligi 1 miljoni tšehhi üleandmine fašistlike agressorite meelevalda alla.⁷²

Paralleelselt Sudeedimaa anekteerimisega, alustasid ka teised hitlerlaste käsilased Tšehhoslovakkia küljest "oma osa" haaramist. Juba 20.septembril 1938.a. oli Hitler Poola militaristidele lubanud igakülgset toetust Tešini piirkonna anastamisel.⁷³ Tšehhoslovakkia tükeldamise plaane arutati uuesti 26.septembril 1938.a. Ribbentropi ja Poola saadiku Lipsky vahel toimunud jutuajamise käigus.⁷⁴ 30.septembril esitaski Poola valitsus Tšehhoslovakkiale ultimaatumi ja 1.oktoobril 1938.a. loovutati Poolale Tešini piirkond, kus 80 000 poolaka kõrval elas 120 000 tšehhi.⁷⁵

Teiseks hitlerlaste kaasosaliseks Tšehhoslovakkia jaotamisel oli hortistlik Ungari. 1938.a. aprillis olid

70 Документы и материалы ..., том I, стр. 325.

71 op.cit., стр. 326.

72 У. Гаек, Мюнхен, стр. 192

73 Документы и материалы ..., том I, стр. 213.

74 op.cit., стр. 264-265.

75 У. Гаек, op.cit., стр. 193.

ungarlaste juba hitlerlastega pidanud läbirääkimisi Tšehhoslovakkia vastu suunatud sõjalise väljaastumise korraldamisest.⁷⁶ 3.novembril 1938.a. anti Saksamaa ja Itaalia, kui kahe arbiitri, otsuse põhjal Ungarile üle ulatuslikud alad Slovakiast ja Taga-Karpaatiast.⁷⁷

Tšehhoslovakkia vabariik kaotas nende annektatsioonide tulemusel kokku 41 098 ruutkilomeetrit pindala umbes 5 miljoni elanikuga, kellest rohkem kui 1 miljon olid tšehhid ja slovakiid.⁷⁸

Nüüd, kus Poola ja Ungari nõudmised olid rahuldatud ja Saksamaa oli saanud isegi rohkem kui Münchenis lubatud, näis olevat kätte jõudnud aeg rahvusvahelise garantii andmiseks Tšehhoslovakkia uutele piiridele. Juba 19.septembril 1938.a. olid Inglismaa ja Prantsusmaa lubanud Euroopa rahustamise huvides, ühineda Tšehhoslovakkia uute riigipiiride provotseerimatu agressiooni vastu antava rahvusvahelise garantiiga.⁷⁹ Seda lubadust tõotati meeles pidada ka Müncheni kokkuleppe esimeses täienduses. Selles täienduses oli ka kinnitatud, et pärast poola ja ungari vähemusrahvuste küsimuse lahendamist annavad Saksamaa ja Itaalia Tšehhoslovakkia uutele piiridele garantii.⁸⁰ Nüüd olid kõik need Müncheni kokkuleppes ettenähtud tingimused täidetud. Garantii, mille lubamist Chamberlain, Daladier ja Beneš olid reklameerinud kui suurt diplomaatilist võitu, jäi

76 *Документы Министерства Иностранных Дел Германии, Выпуск I, Германская политика в Европе (1937-1942 гг.), Москва 1946, лк. 50.*

77 *И. Гакс, Мюнхен, лк. 193.*

78 *Внешняя политика Третьей Республики, лк. 558.*

79 *Документы и материалы..., том I, лк. 204.*

80 *op. cit., лк. 294.*

aga Tšehhoslovakkiale andmata. 10. detsembril 1938. a. ilmus
Inglise saadik Newton Tšehhoslovakkia uue välisminist-
ri Chalkovsky juurde ja teatas, et mingit üldist garan-
tiid uutele Tšehhoslovakkia piiridele ei anta. Newton
põhjendas seda asjaoluga, et: "Inglased ei vôi teljerii-
kide vastu mingit tõhusat garantiid anda, nad /s.o. ing-
lased V.L./ oleksid nõus garantiid andma siis kui vähemalt
kolm nendest neljast suurriigist astuks välja Tšehhoslo-
vakkia kasuks.⁸¹ Lõpuks soovitas Newton Tšehhoslovakkial
leppida vaid Saksamaa garantiiga kuna: "... on hästi tea-
da, kui võrd vastumeelselt annab Inglismaa garantiisid sel
juhul, kui see Briti huvisid vahetult ei puuduta..."⁸²
See oli selge märguanne, et Inglismaa ei tunne Tšehhos-
lovakkia edaspidise saatuse vastu mingit huvi ja annab
Saksamaale siin täieliku tegutsemisvabaduse. See oli jär-
jekordne reetmine, mida pandi toime tulevase kommunismi-
vastase ühisrinde loomise huvides.

Sel ajal kui Inglismaa diplomaadid aitasid kaasa
fašistlike agressorite tugevnemisele, sel ajal kui Prant-
susmaa poliitikud salgasid maha rahvusvahelised lepingud
ja asusid kokkuleppele hitlerlastega, kasutasid hitler-
lased täie hooga neile antud soodsaid võimalusi Inglis-
maa ja Prantsusmaa edasiseks majanduslikuks ja poliitili-
seks nõrgestamiseks. Sudeedimaa liitmine Saksamaaga ei tä-

81 Документы и материалы ..., том I, лк. 339.

82

op. cit.

лк. 340.

hendanud üksnes 3,6 miljoni sudeedi-sakslase vägivaldset ühendamist reich'iga, vaid kõigepealt tähendas see Tšehhoslovakkia tähtsamate tööstuspiirkondade Saksamaale ülevõtmist. Mitte nende 3,6 miljoni sudeedi-sakslase, vaid võimsate metallurgia-, mäe- ja keemiatööstuste pärast oli hitlerlastele vaja Sudeedimaad. Müncheni kokkuleppe kohaselt sai Saksamaa enda käsutusse 51% kõigist Tšehhoslovakkia mäetööstustest, 59% kõigist metallitööstustest.⁸³

Tšehhoslovakkia kaotas ligi 90% kõigist energia resurssidest ja 50% kergetööstusest.⁸⁴ Euroopa ühe suurima keemikombinaadi Aussinger Verein'i direktorikohtadele asusid koheselt pärast Sudeedi^Iala ühendamist IG Farbenindustrie usaldusmehed.⁸⁵ Müncheni kokkuleppe tulemusena sai Saksamaa sõjamajandus tõhusat täiendust ja seda asuti nüüd maksimaalselt kasutama. 14.oktoobril toimus nn. "nelja-aasta plaani" peavoliniku H.Göring'u juures ulatuslik nõupidamine, kus otsustati: "... Sudeedi piirkonda tuleb eksploateerida kõigi vahenditega... Tšehhimaa ja Slovakkia saavad Saksamaa omandiks. Kõik võimalik tuleb välja vedada."⁸⁶

Koos Tšehhoslovakkia majandusliku allutamise ja ka Tšehhoslovakkia sõjalise vallutamise plaan, milline 21.oktoobril 1938.a. Hitleri poolt kinnitati.⁸⁷

Müncheni kokkulepe ei tähendanud aga üksnes Sudeedi ala loovutamist, vaid ka kogu Doonau-basseini ja Balkani

83 Розанов, Германия 1933-1939 гг., стр. 429.

84 Матвеев, Проблемы мюнхенской политики, стр. 87.

85 Р.Сэюми, У.Фарбениндустрия, стр. 139.

86 Нюрнберский процесс над..., том II, стр. 316.

87 Nürnberger Prozess, Band II, стр. 140-141.

poolsaare allutamist Saksamaa majanduslikule mõjule. 1938. a. oktoobris korraldas hitlerlaste majandusminister Funk ulatusliku ringsõidu mööda Ida- ja Kagu-Euroopat ning sõlmis Türgi, Jugoslaavia, Poola, Rumeenia ja Bulgaariaga mittevõrdõiguslikud kaubalepingud, rakedades niimoodi nende maade majanduslikud resurssid Saksamaa sõjamajanduse teenistusse.⁸⁸ Kogu 1938. aasta Müncheni-järgne periood kõneles selget keelt sellest, et lääneriikide püüded isoleerida ja nõrgestada NSV Liitu toimus nende endi poliitilise ja majandusliku nõrgenemise arvel, kuna nende endised liitlased üksteise järelle asusid hitlerlaste poliitilisse sõiduvette.

Samal ajal kui Müncheni-järgsel perioodil toimus Inglismaa, Prantsusmaa poliitiline nõrgenemine, kasvasid endiselt nende ja Saksamaa vahelised majanduslikud vastuolud. Samuti teravnesid sel perioodil ka USA ja Saksamaa vahelised suhted. Nagu president Roosevelt oli märkinud, algas pärast Münchenit: "... USA ja Saksamaa vahel kahevõitlus selleks, et saada Briti impeeriumi oma mõju alla."⁸⁹ USA diplomaadid kartsid, et Saksa-Prantsuse-Inglise-Itaalia ühisrinde loomine tõrjub USA Euroopa turult hoopiski minema. Veelgi ohtlikum oli perspektiiv, et selle ühisrindega ühineb Jaapan, USA peamine konkurent. Vastuolude teravnemise tulemusena kutsuti 1938. a. novembris ära USA

⁸⁸ Матвеев, Пробал мюнхенской политики, лк. 95.

⁸⁹ вт. Ю. М. Мельников, Роль американо-германских противоречий в возникновении второй мировой войны, "Вопросы истории", 1959 № 3, лк. 93.

saadik Berliinist ja uut saadikut asemele ei määratud.

Saksamaa diplomaatiline ja majanduslik ekspansioon Balkanil puudutas teravalt Inglismaa ja ka Prantsusmaa huve. Loovutades küll nõukogude vastase ühisrinde loomise huvides hitlerlastele juhtpositsiooni Balkanil, püüdsid Inglismaa ja Prantsusmaa siin igasugu järelandmisi teha siiski piiratud ulatuses. Balkan - see oli ju üks Lähis-Itta ja sinna ei soovinud Inglismaa ja Prantsusmaa diplomaadid Hitlerit lasta. Nähtamatud kaubanduslikud, majanduslikud ja finantsalased kokkupõrked algasid lääne-riikide ja Saksamaa vahel juba varem. Müncheni kokkuleppe järele muutusid need kokkupõrked aga järjest avalikumateks. 1938.a. oktoobris oli Inglismaa äriringkondade esindaja lord Lloyd sunnitud Rumeeniast lahkuma Saksa saatkonna otsese vahelesegamise tõttu.⁹⁰ Inglismaa ja Prantsusmaa krediidi pakkumistele Bulgaarias vastas Saksamaa omapoolse krediidi andmisega Bulgaariale.⁹¹ Kuid see majanduslik sissisõda ei käinud ainult Balkanil, see toimus **näi** Aafrikas, Aasias kui ka Lõuna-Ameerikas. Näiteks kasvas Saksamaa osa Brasiilia väliskaubanduses 1938.a. lõpul 25,1%-le, jättes USA teiseks 23,4%-ga ja Inglismaa osa vähenes koguni 10%-le.⁹² Seega tõrjus Saksamaa USA-d ja Inglismaad välja juba nende senistelt "pärusmaadelt".

90 Неккер, *Политика американо-интервенционизма...*, lk. 127
91 Неккер, *op. cit.*, lk. 126
92 Неккер, *op. cit.*, lk. 139.

Pole siis imestada, et 5.novembril 1938.a. pidi Inglismaa äriringkondade häälekandja "Economist" tunnistama: "... esimest korda kaasaja ajaloo kehtestab esmaklassiline tööstusriik /s.o. Saksamaa V.L./ diskriminatsiooni meetodite, turgudel väljatõrjumiste ja dumpingu abil väliskaubanduse üle autoritaarse kontrolli. Meie toimine õigesti kui seisame oma huvide kaitsel..."⁹³

1938.a. oktoobris toimus Prantsusmaa kaubanduspalati konverents kus võeti vastu otsus ekspordi radikaalseks ja kiireks elustamiseks. 1938.a. novembris avaldas Prantsusmaa rahandusminister Reynold ^{naud} "Prantsusmaa majanduse taastamise plaani", milline nägi ette ekspordiforseerimist.⁹⁴

Saksamaa, Prantsusmaa, Inglismaa ja USA vahelist võitlust turgude pärast teravdas ka majanduskriisi. Majanduskriisi tulemusel oli siseturu ostuvõime langenud, ladudes seisid tohutud kaubavarud. Inglismaa, USA ja Prantsusmaa rahvamajandust hakati alles sõjamajanduse rööbastele üle viima ja selle tõttu ei avaldanud see veel majandusele elustavat mõju. Tähendab majanduskriisi ületamiseks tuli asuda esmajoones väliskaubanduse laiendamisele.

Saksamaa võitlus välisturgude pärast oli aga tingitud tema sõjamajanduse forseeritud arendamisest. Tohutu sõ-

⁹³ vt. Некрас, Политика англійского империализма..., lk. 129.

⁹⁴ Мамбеев, Проблемы монхенской политики, lk. 97.

jamagina arendamine neelas pidevalt uusi ja uusi kredii-
te. 1938.a. suvel tabas Saksamaad rahandus- ja majandus-
kriis. Sudeedi¹alade liitmise ja juudidpogromide abil
saadi üle esialgsetest raskustest. 1938.a. lõpul seisid
hitlerlastel aga jällegi samad raskused ees. 30.jaanuaril
1939.a. pidi Hitler avalikult tunnistama, et Saksamaa
on tõsistes majanduslikes ja rahanduslikes raskustes.
Väljapääsu sellest kriitilisest olukorrast nägi ta toot-
mise märgatavas suurendamises, ekspordi laiendamises ja
uute turgude vallutamises, kas või Inglismaa vastu suuna-
tud kaubandussõja hinnaga.⁹⁵ Nii oli ka Hitler sunnitud
tunnistama Inglismaa ja Saksamaa vaheliste tõsiste vas-
tuolude olemasolu. Seega täitus 4.oktoobril 1938.a.
"Известия" poolt antud iseloomustus, et "Inglismaa ja
Prantsusmaa ametlikud ringkonnad püüavad "rahu edu"
saavutamise puhul toimuvat tormilist vaimustust kasuta-
da Müncheni mahhinatsiooni alatu iseloomu maskeerimiseks.
Kuid illusioonid mööduvad ja jäävad faktid. Samuti jääb
nähtavasti ka see prosaline fakt, et nn. demokraatlike
maade kapitulatsioon agressori ees, milline nagu näili-
selt eemaldas sõda, tegelikult seda lähendab ja pealekau-
ba Inglismaale ja Prantsusmaale määratumalt halvemates
tingimustes."⁹⁶

Müncheni kokkuleppe salajane mõte ja kogu Müncheni

95 A.W. Berjoskin, Über den Charakter der deutsch-amerikanischen
Beziehungen... "Der deutsche Imperialismus und der zweite
Weltkrieg", Band 2, lk. 457.

96 vt. Тегун Д. Мейер, Herzbedeha im удель Американы?, lk. 76.

järgne poliitiline kurss, mida teostasid lääneriigid koos hitlerlastega, kõnelesid Nõukogude Liidu vastu suunatava ühisrinde loomise püüdlustest. Nõukogude Liidu diplomaatide ees seisis nüüd keeruline ja raske ülesanne, vältida sellise ühisrinde loomist ja hoida esimesest sotsialistlikust riigist eemal ähvardavat sõjaohtu. Kuni Müncheni kokkuleppe sõlmimiseni olid NSV Liidu diplomaadid püüdnud kõike selleks teha, et leida koostööd nn. demokraatlike riikidega ühise vastupanu osutamiseks fašislikele agressoritele. 21.septembril 1938.a. kutsus NSV Liidu välisminister Litvinov Rahvasteliidus kõiki Euroopa suurriike kogunema ühisele nõupidamisele, et kollektiivselt välja töötada Saksamaa vastu suunatud demarši. Samas teatas ta ka, et NSV Liit on ustav abistamispartile, on nõus koos Tšehhoslovakkia ja Prantsusmaa sõjaväeliste esindajatega arutama agressori taltsutamiseks vajalikke abinõusid.⁹⁷ 23.septembril hoiatas NSV Liidu valitsus Pölat, et viimane ei koondaks oma vägesid Tšehhoslovakkia piirile.⁹⁸ Samal päeval kinnitas M. Litvinov Genfis uuesti NSV Liidu ustavust Tšehhoslovakkiale.⁹⁹ Kuna Prantsusmaa asus oma liitlaskohustuste suhtes kõikuval positsioonil, teatati 25.septembril 1938.a. NSV Liidu valitsuse poolt Pariisi, et läänepiirile on koondatud 30 laskurdiviisi, ratsaväediviisid, lennupäe ja tankiüksused.¹⁰⁰ 25.septembril teatati ka

97 *Нобле' гокыметима...* , lk. 125.
98 *op. cit.* , lk. 132-133.
99 *op. cit.* , lk. 136.
100 *op. cit.* , lk. 139.

Tšehhoslovakkia saadikule Fierlingerile, et NSV Liit võib "... lühikese aja jooksul lahendada spetsialistide ja kõrgemate ohvitseride Prahasee saatmise küsimuse."¹⁰¹ Samuti teatati Fierlingerile, et vastavad Nõukogude Liidu lennuväeüksused on valmis koheselt Tšehhoslovakkiasse lendama.¹⁰² Kui USA valitsus 28.septembril 1938.a. tegi NSV Liidule ettepaneku, toetada tema pöördumist Saksamaa, Inglismaa, Prantsusmaa ja Tšehhoslovakkia poole läbirääkimiste jätkamiseks, siis NSV Liidu valitsus püüdis veel viimast korda agressorivastast ühisrinnet luua. NSV Liidu valitsus konstateeris, et edasise agressiooni takistamiseks ja uue maailmasõja vältimiseks on vaja koheselt kokku kutsuda rahvusvaheline konverents, millest ka NSV Liit nõustuks osa võtma.¹⁰³ See NSV Liidu ettepanek jäeti nagu eelmisedki ettepanekud, nii USA kui ka Inglismaa ja Prantsusmaa poolt tähele panemata, kuna nad ühiselt olid juba otsustanud asuda fašistidega kokkuleppe saavutamisele.

Nõukogude Liit oli kogu Müncheni kokkuleppe sõlmimise eelsel perioodil, kui ka vahetult enne selle kokkuleppe sõlmimist, püüdnud igati takistada agressorite tegevust. NSV Liit oli igati püüdnud kaitsta Tšehhoslovakkia suveräniteeti ja terviklikkust, olles nõus isegi Tšehhoslovakkia valitsuse palvel üksinda välja astuma Tšehhoslovakkia kaitseks. Kõik need NSV Liidu jõupingutused ei

101 Новые документы ... , лк. 144.

102 idem

103 Ю.В. Арутюнян, Роль американской дипломатии ... , "Вопросы истории" 1958 №2, лк. 88.

leidnud aga nii lääneriikide kui ka Tšehhoslovakkia valitsuse poolt toetamist. Prantsusmaa valitsus olles teadlik NSV Liidu sõjalisest valmisolekust ruttas Münchenisse oma liitlasi reetma. Tšehhoslovakkia valitsus ei esitanud Inglismaa ja Prantsusmaa mõjutusel Sudeedimaa küsimust Rahvasteliidule arutamiseks. Tšehhi kodanluse tundes hirmu oma rahva eest ei pöördunud NSV Liidu poole abi saamiseks. Kõik pöördumised NSV Liidu poole võeti Tšehhoslovakkia valitsuse poolt ette vaid oma reetmise õigustamiseks, nagu see viimati sündis 30. septembril 1938. aastal. Selle asemele, et paluda NSV Liidult sõjalist abi, küsis Beneš, mida teha, kas võidelda või kapituleeruda?¹⁰⁴ Ootamata NSV Liidu valitsuse vastust, teatas ta valitsuse istungil, et "... tal ei ole võimalik muud esitada kui ultimaatum vastuvõtmine."¹⁰⁵

NSV Liit oli teinud kõik, mis tema võimuses, et täita oma liitlaskohustusi. Kuid teda reetsid nii Prantsuse diplomaadid kui ka Tšehhoslovakkia president. Vaatamata sellele jätkas NSV Liidu valitsus võitlust Tšehhoslovakkia sõtlumatuse eest ka Münchени-järgsel perioodil. 9. oktoobril 1938. a. pöördus NSV Liidu valitsus Tšehhoslovakkia poole küsimusega, kas Tšehhoslovakkia sooviks, et tema uusi piire garanteeriks ka NSV Liit? Tšehhoslovakkia valitsus lükkas selle ettepaneku tagasi, teata-

104 Новые документы..., лк. 150-151.

105 Урткин Валер, Мюнхен, лк. 181.

des, et garantii andmise küsimust võivad lahendada ainult Müncheni kokkuleppes osavõtjad.¹⁰⁶

Need faktid sundisid NSV Liidu valitsust tõsiselt muret tundma. NSV Liidu diplomaatide ette kerkis ülesanne, leida võimalus, kaitsta ähvardava agressiooniohu eest esimest ja tol ajal veel ainsat sotsialistlikku riiki. Sellest ohtlikkusest olukorrast väljapääsemiseks olid kaks teed:

1) Veelkordselt püüda saavutada nn. demokraatlike riikidega kokkulepet ja anda ühiselt fašistlikele agressioonikatsetele otsustav vastulöök. See oli reaalne võimalus kuna taolise ühisrinde sõjaline võimsus ületas fašistide jõudusid, samuti ei olnud NSV Liidu ja nn. demokraatlike riikide vahel mingisugust võitlust turgude pärast. Lääneriigid lükkasid aga kõik NSV Liidu ettepanekud tagasi ja lootsid endiselt, et Saksamaa alustab peatselt sõjategevust NSV Liidu vastu.

2) Leida Saksamaaga mingisugune *modus vivendi*¹⁰⁷, milline vähendaks otsese kallale tungi ohtu või lükkaks selle kallale tungi edasi. Kuna Saksamaa ja nn. demokraatlike riikide vahelised majanduslikud vastuolud edasiselt teravnesid, NSV Liidu ja Saksamaa vahel majanduslikud küsimused aga 1938. a. hilissügisel reguleeriti, ja kui Inglismaa ja Prantsusmaa jätkasid endiselt fašistlike agressorite NSV Liidu kallale ässitamise poliitikat, siis NSV

106 Уполн. раек, Мюнхен, ок. 194.
* *modus vivendi* - ajutine kokkulepe

Liidu diplomaadid, meeles pidades V.I.Lenini õpetust, et "Poliitiliselt peame ära kasutama lahkhelisid vastaste vahel, ja ainult sügavaid lahkhelisid, mis on seletavad väga sügavate majanduslike põhjustega..."¹⁰⁷ kirjutasid alla Saksamaa poolt pakutavale mittekallaletungi paktile ja löid sellega uppi kogu Münchenis sepitsetud vandenõu.

Miks siis ei õnnestunud imperialistlikel suurriikidel Müncheni kokkuleppe alusel loodud ühisrinde baasil organiseerida esimese sotsialistliku riigi vastast sõjakäiku? Klassivaenust pimestatud kodanlikud diplomaadid ei suutnud näha ega mõista Müncheni kokkuleppes peituvaid valearvestusi. Millised need valearvestused olid?

1) Kõigepealt ei arvestanud Inglismaa, USA ja Prantsusmaa diplomaadid sellega, et 1938. a. Nõukogude Liit, ei olnud enam puuadra ja "tattnina" Venemaa, vaid ta oli kiiresti areneva suurtööstusega, kollektiivse põllumajandusega ja võimsa armeega suurriik, mille rahumeelne välispoliitika, mille eksisteerimise fakt ise juba avaldas fašistlikele agressoritele pidurdavat mõju.

2) Inglismaa, Prantsusmaa ja USA diplomaadid ei arvestanud ka sellega, et Saksa fašistide püüdeks ei olnud üksnes Nõukogude Liidu purustamine ja kolooniate ning mõjusfääride ümberjaotamine, vaid Saksa imperialistide püüdeks oli Saksamaa hegemoonia kehtestamine kogu maail-

¹⁰⁷ V.I.Lenin, Kõne VK(b)P Moskva organisatsiooni aktiivi koosolekul 6.XII 1922. a., Teosed, 31.kd., Tallinn 1955, lk. 407.

mas. Sellest maailmavallutamise eesmärgist lähtudes ei leppinud fašistlikud agressorid osaliste järelandmistega, vaid seadsid oma eesmärgiks Prantsusmaa, Inglismaa ja hiljem ka USA täieliku allutamise Saksamaale. Seega imperialistlike vaenulike grupeeringute vahelise ühisrinde loomine, võis kõne alla tulla üksnes nn. demokraatlike riikide Saksamaale täieliku allumise korral. Sellega aga ei saanud muidugi nõustuda Inglismaa, Prantsusmaa ja USA ning niimoodi olid nende püüdlused, ühendada ühendamatut, juba ette nurjumisele määratud.

Millest siis olid tingitud kodanliku diplomaatia valearvestused? Nende valearvestuste põhjused peitusid inimühiskonna ajaloolise arengu seadusepäraste mittemõistmises ja inimühiskonna ajaloolise arengu käigus kujunenud võimaluste subjektiivses, abstraktses käsitlemises. V.I. Lenin oma kirjas N.D. Kiknadzele märkis abstraktsete võimaluste kohta järgmist: "Minu arvates segate T e i e ära võimaliku reaalsega, kui mõtlete, et võimalikkuse /s.o. abstraktse võimaluse V.L./ tunnistamine lubab muuta taktikat. See on ebaloogilisuse tipp."¹⁰⁸ Selles V.I. Lenini tsitaadis on selgelt rõhutatud abstraktse võimaluse ebaloogilisust. Abstraktse võimaluse juures ei arvestata tegelikkust, ei arvestata konkreetseid tingimusi. Püüe sellist abstraktset võimalust tegelikkuses realiseerida on paratamatult ebaloogilisuse, vasturääkivuse, tegelik-

108 V.I. Lenin, Kirid N.D. Kiknadzele, Teosed, 35. kd., Tallinn 1955, lk. 200.

kusele mittevastavuse tõttu määratud nurjumisele.

Nagu märgib Poola filosoof Adam Schaff,¹⁰⁹ seisneb ajaloolise arengu ettenägemise oskus ajaloolistes sündmustes peituvate reaalseste võimaluste avamises. Kodanlikud diplomaadid ei osanud aga kapitalismi üldkriisi tingimustes avada neid reaalseid võimalusi ja ei arvestanud olemasolevaid reaalseid fakte. Nad lootsid muuta tegelikkuseks abstraktset võimalust - võimalust ühendada kapitalistide klassi sotsialismivaenulike soovide alusel üksteisega maailmavalitsemise pärast võitlevad imperialistlike suurriikide vaenulikud grupeeringud.

Kuid juba I maailmasõja järgi märkis V.I. Lenin, et: "On olemas tugevam jõud kui mistahes vaenuliku valitsuse või klassi soov, tahe ja otsus, see jõud on - üldised ülemaailmsed majandussuhted..."¹¹⁰ Imperialismi perioodil põhjustasid need majandussuhted kapitalismi ebahüüdnud arengu, põhjustasid majanduslike ja poliitiliste huvide kokkupõrked, põhjustasid imperialistlike riikide vahelise võistluse maailma ümberjagamise pärast, põhjustasid lõpuks ka kapitalistliku süsteemi järjest süveneva üldkriisi seisundi.

Nende põhiliste, sügavate majanduslike põhjustega mittearvestamine, uues olukorras kujunenud tegelike faktidega mittearvestamine; soov isikliku, subjektiivse, klassivaenule toetuva diplomaatia abil objektiivseid vastuolusid kõrvaldada; spekuldeerida kahe erineva ühiskondliku süsteemi ideoloogilistele vastuoludele, arvesse

109 A. Шаффер, Объективный характер законов истории, Москва 1959, lk. 469.

110 V.I. Lenin, Vabariigi sise- ja välispoliitikast. Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee ja Rahvakomissaride Nõukogu aruanne I K Ülevenemaalisele Nõukogude Kongressile 23. XII 1921. a., Teosed, 33. kd., lk. 129.

võtmata järjest teravamaks muutuvad omavahelist võitlust maailmavalitsemise pärast, kõik need tegurid olid Müncheni kokkuleppe sõlmimise innustajaks ja hiljem selle kokkuleppe nurjumise põhjuseks.

Kodanlikud diplomaadid, jättes oma arvestusest välja juba tol ajal kujunenud reaalse võimaluse sotsialistliku süsteemiga rahulikuks koeksisteerimiseks, püüdsid realiseerida abstraktset võimalust, nimelt ühendada omavahel maailmavalitsemise pärast võitlevad imperialistlikud grupeeringud. Selle ebaloogilise püüdluse tulemusena puhkes pealtselt II maailmasõda, kus nn. demokraatlikel riikidel tuli asuda koos NSV Liiduga purustama kodanluse suurt "lootust", fašistlikku Saksamaad. Müncheni poliitika inspireerijatel, Inglismaal, Prantsusmaal ja USA-l tuli nüüd vastu võtta imperialistliku süsteemi uue nõrgenemise ja kapitalismi üldkriisi edasise süvenemise fakt.

Imperialistid püüavad ka tänapäeval organiseerida uusi Müncheneid, kuid nagu märkis N.S. Hruštšov: "Imperialistid on nagu ämblikud purgis. Kuidas need ämblikud ei püüaks omavahel kokku leppida, milliseid lepinguid nad ka ei sõlmiks - nad ei suuda likvideerida tulisid ja vaenu."lll

Tänapäeval kõneleb ajaloo areng selget keelt, et ikka vähem jääb imperialistlikel suurriikidel võimalusi sotsialistliku maailmasüsteemi vastase ühisrinde loomiseks. Pidevalt kasvavad sõjalistest blokkidest mitte-

111 N.S. Hruštšov, Kõne Budapestis, 9. aprillil 1964. a., "Rahva Hääli", № 86
10. aprill 1964. a.

osavõtjate read. "Kõik rahvad hakkavad järjest selgemini aru saama, et just kommunistid tahavad sisse seada nii-sugused suhted riikide vahel, mis on rajatud rahuliku kooseksistees^{vi}mise printsiipidele."¹¹²

112 N.S. Hruštšov, Maailma kommunistliku liikumise uutele võitudele.

"Kommunism - see on rahu ja rahvaste õnn", I kd., Tallinn 1963, lk. 49.

K o k k u v ô t e

Esimene maailmasõda ja Oktoobrirevolutsioon panid aluse kapitalismi üldkriisile; maailm lõhenes kaheks erinevaks sotsiaalseks süsteemiks: sotsialistlikuks ja kapitalistlikuks. Selle lõhenemise tulemusena kujunes rahvusvaheliste suhete alal välja kaks erinevat seisukohta: 1) kapitalistlikud suurriigid püüdsid omavahelise kokkuleppe teel luua ühisrinnet esimese sotsialistliku riigi purustamiseks; 2) Nõukogude Liit, esimene sotsialistlik riik, seadis oma välispoliitika aluseks erinevate ühiskondlike süsteemide rahuliku kooseksisteerimise printsiibi. Imperialistlike suurriikide sotsialismivastane ühisrinde loomise võimalus kapitalismi üldkriisi tingimustes oli abstraktne võimalus. Rahuliku kooseksisteerimise printsiip, mille eest võitles Nõukogude Liit, oli aga reaalne võimalus rahvusvaheliste suhete õigeks korraldamiseks.

Imperialistlikud suurriigid, püüdes luua sotsialismivastast ühisrinnet, jätkasid samal ajal ägedat omavahelist võitlust maailmavalitsemise pärast. Seda võitlust teravdas veelgi kapitalistlikku maailma haaranud järjest süvenev majanduslik, poliitiline ja ideoloogiline kriis. Kodanliku demokraatia kriisist tingituna kehtestati fašistlik režiim Itaalias ja Saksamaal. Kuid ka see

sündmus ei toonud kergendust kapitalistlikule süsteemile. Lootes muuta fašistlikke agressoreid Nõukogude Liitu purustavaks löögirusikaks, asusid lääneriigid, eesotsas Inglismaaga, nn. "rahustamise" ja "mittevaheselemise" poliitika sildi all fašistlikke agressoreid nii majanduslikult kui ka diplomaatiliselt toetama. See lühinägelik poliitika tõi aga kaasa imperialistlike suurriikide vaheliste jõuvahekordade muutused, mis tingisid maailma ümberjagamise pärast peetava võitluse ägenemise ja 30. aastate lõpul sõjaseelse poliitilise kriisi väljakujunemise.

Neis keerukates rahvusvahelistes olukordades, kus iga väiksemgi säde võis esile kutsuda imperialistlike suurriikide omavahelise sõja puhkemise, kus võitlus maailma ümberjagamise pärast põimus läbi 1937. aastal USA-s, Inglismaal ja Prantsusmaal alanud majanduskriisiga, kus sõjaseelne poliitiline kriis põimus läbi sotsialismivastase ühisrinde loomise püüdlustega, pidasid Inglismaa, Prantsusmaa ja USA kodanlikud diplomaadid senist agressorite "rahustamise" ja nende tegevuse "mittevaheselemise" poliitikat ebaefektiivseks. Inglismaa, Prantsusmaa ja USA monopolistlikud ringkonnad otsustasid vaenulike imperialistlike suurriikide vahel puhkevat sõda muuta sõjaks sotsialistliku ühiskonna vastu, et sel teel lahendada kapitalistliku süsteemi enda rüpes kujunenud vastuolusid. Sotsialistliku süsteemi vastu suunatava sõja kiiremaks alustamiseks otsustasid lääneriigid Saksamaale anda te-

gevusvabaduse Ida-Euroopas, et suunata niimoodi lääneriikide ähvardav fašistlik agressioon Nõukogude Liidu vastu. Selle lääneriikide uue poliitika esimeseks ohvriks oli Austria ja hiljem 1938.a. septembris Tšehhoslovakkia.

Kogu Müncheni kokkuleppe diplomaatilise ettevalmistamise käik 1938.a. märtsist kuni septembrini näitas, et 1) hitlerlik Saksamaa püüdis sotsialismivastase ühistrinde loomise lubadusega lääneriikidelt välja pressida uusi järelandmisi oma agressiooni laiendamiseks Euroopas; 2) Inglismaa ja Prantsusmaa püüdsid USA toetusel saavutada Saksamaaga iga hinna eest kokkulepet, et suunata fašistlikud agressorid Nõukogude Liidu vastu; 3) Nõukogude Liit püüdis anda agressorite tegevusele vastulööki, organiseerides rahuarmastavate riikide kollektiivset väljaastumist; 4) Tšehhoslovakkia kodanlus püüdis osavalt maskeeritud reetmise abil säilitada oma klassipositsioone; 5) näitasid 1938.a. kevad-suvised sündmused, et imperialistlikel suurriikidel oli rahvahulkade kasvava sõjavastase antifašistliku liikumise tõttu raskendatud sotsialistlikule süsteemile avaliku kallalolev tungi organiseerimine. Samuti näitas maikriis, et avaliku fašistliku agressiooni läbiviimine osutus võimatuks. Rahvahulkade ideoloogiliseks mõjutamiseks alustasid imperialistlikud suurriigid ühelt poolt sõjahüsteeria loomist, teiselt poolt aga tugevdasid kodanlikku patsifistlikku propagandat, et petta rahvast ja serveerida

Nõukogude Liidu vastu suunatava sõja huvides sõlmitavat Müncheni kokkulepet kui ainsat maailmasõja vältimise võimalust.

1938.a. septembris Münchenis sõlmitud kokkulepe oli Inglismaa, Prantsusmaa ja neid toetavate USA monopolistlike ringkondade pikajaliste sotsialismi-vaenulike püüdluste tulemusena valminud katse, luua fašistlike agressorite Saksamaa ja Itaaliaga ühisrinne, et omavahelise kokkuleppe teel likvideerida kapitalistlikus süsteemis kujunenud majanduslikke ja poliitilisi vastuolusid sotsialistliku ühiskonna arvel. Vormiliselt piirduti Müncheni kokkuleppe sõlmimisel küll Sudeedimaa üleandmisega Saksamaale. Sisuliselt tähendas aga Müncheni kokkuleppe kogu Doonau-basseini ja Balkani allutamist fašistlike agressorite majanduslikule ja poliitilisele ülevõimule, mis lääneriikide arvates pidi peatselt viima Saksamaa ja Nõukogude Liidu vahelise sõja puhkemisele.

Kokkuleppe sõlmimisel lähtusid mõlemad poole omakasupüüdlikest seisukohtadest: 1) Lääneriigid lootsid tulevases sõjas purustada mitte üksnes Nõukogude Liitu, vaid nõrgestada ka oma ohtlikemaid imperialistlikke konkurente Saksamaad, Jaapanit ja Itaaliat niivõrd, et nad oleksid sunnitud alluma lääneriikide majanduslikule ja poliitilisele diktaadile. 2) Fašistlikud agressorid, Saksamaa ja Itaalia, sõlmisid aga kokkuleppe esmajoones oma poliitiliste, majanduslike ja strateegiliste positsi-

oonide tugevdamiseks, et edukamalt kehtestada oma hegemooniat algul Euroopas ja hiljem kogu maailmas.

Müncheni kokkuleppes osavõtjate püüdlused olid aga ebareaalsed. Lääneriikide järelandmine fašistlikele agressoritele ja nendega kokkuleppe sõlmimine ei kõrvaldanud imperialistlike suurriikide vahelisi objektiivseid majanduslikke vastuolusid, millised ~~parata~~matult pidid viima ja viisidki 1939.a. septembris nende suurriikide omavahelisele sõjalisele kokkupõrkele. Fašistlike agressorite maailmavallutamise püüdlustel puudus aga reaalne majanduslik alus. Nende soovid olid suuremad kui nende tegelikud võimalused nagu seda näitasid ka II maailmasõja tulemused.

1938.a. septembris Münchenis sõlmitud kokkulepe Tšehhoslovakkia jaotamise kohta pidi kujunema Nõukogude Liidu poliitilise isoleerimise ja hilisema sõjalise purustamise esimeseks sammuks. Selle kokkuleppe sõlmimise nimel lükkasid Inglismaa, Prantsusmaa ja USA valitsevad ringkonnad tagasi kõik Nõukogude Liidu poolt esitatud reaalsed ettepanekud fašistlikele agressoritele vastu löögi andmiseks ja kollektiivse julgeoleku organiseerimiseks Euroopas. Nõukogude Liidu reaalsete ettepanekute tagasilükkamise ja fašistlike agressoritega kokkuleppe teele asumisega isoleerisid aga Inglismaa ja Prantsusmaa faktiliselt endid ise teistest Euroopa riikidest, kes sattusid nüüd Saksamaa poliitilisse sõiduvette.

Müncheni kokkulepe fikseeris Euroopas toimunud jõudu-
de ümbergrupeeringu, nimelt fašistlike agressorite ma-
jandusliku ja poliitilise osatähtsuse tõusu ning Inglis-
maa ja Prantsusmaa osatähtsuse vähenemise. Ühtlasi kin-
nitas Müncheni kokkulepe fašistlike agressorite veendu-
must, et Läänes on neil kergem võitu saavutada kui Idas.

Müncheni kokkulepe ei suutnud, ega olnudki suuteli-
ne likvideerima imperialistlike suurriikide vahelisi
sügavaid majanduslikke vastuolusid. Vastupidi, Münche-
ni kokkulepe teravdas veelgi imperialistlike suurriiki-
de omavahelist võitlust turgude ja toorainete pärast.
Müncheni kokkuleppe ellurakendamise käigus kasvasid
need majanduslikud vastuolud veelgi seoses lääneriiki-
des edasikestva majanduskriisiga ja Saksamaa sõjamajan-
duse arendamiseks vajalike ressurside hankimiseks alus-
tatud väliskaubandusliku ekspansiooniga.

Müncheni kokkulepe näitas kujukalt ka imperia-
listliku kodanluse loobumist oma maa ja rahva huvide
kaitsmisest. Kapitalistide klassihuvide nimel toimepan-
dud reetmise kõige ilmekamateks näideteks olid Tšehhos-
lovakkia kodanluse ja Prantsusmaa diplomaatide tegevus
Müncheni kokkuleppe sõlmisel.

Kogu Müncheni kokkuleppe sõlmimise käigus paljas-
tus ka hukkumisele määratud kapitalistliku ühiskonna
diplomaatia mandumine. Kodanliku diplomaatia poolt

1938. a. Münchenis sõlmitud kokkulepe, milline püüdis inimühiskonna arengut pidurdada ja arenevat ning tugevnevat sotsialistlikku ühiskonda purustada, selleks, et kindlustada lagunevat ja sisemistest vastuoludest lõhestatud kapitalistlikku süsteemi, oli määratud nurjumisele.

Müncheni kokkuleppe nurjumine näitas kodanliku diplomaatia võimetust tegeliku olukorra hindamisel. Lääneriikide diplomaadid ei mõistnud, et Nõukogude Liidu kui areneva suurtööstusega ja hästirelvastatud armeega sotsialistliku suurriigi olemasolu fakt pidurdab fašistlike agressorite kallaletungi suundumist Itta. Lääneriikide diplomaadid ei mõistnud ka oma kahepaikse poliitika lootusetust, kuna Saksa monopolistide plaanis oli mitte üksnes Nõukogude Liidu purustamine, vaid kogu maailmas Saksamaa hegemoonia kehtestamine.

Spekuleerides kahe erineva ühiskondliku süsteemi ideoloogilistele vastuoludele, püüdsid lääneriigid kapitalistide klassihuvidele rajaneva isikliku diplomaatia kaasabil ületada, omavahel maailma-valitsejate pärast võitlevate, imperialistlike suurriikide vahel valitsevaid sügavaid, objektiivseid majanduslikke vastuolusid. Sellise abstraktse võimaluse tegelikkuseks muutmine oli paratamatult määratud nurjumisele.

Nõukogude Liidu diplomaadid, lähtudes Lenini poolt püstitatud rahuliku kooseksisteerimise printsiibist, osates õigesti hinnata tegelikkust ja imperialistlike suur-

riikide vahelisi põhilisi vastuolusid, suutsid ära hoida Nõukogude Liidu vastu suunatud kapitalistide ühisrinde sõjalise väljaastumise.

Müncheni kokkuleppe tulemused näitasid kujukalt, kui võrd alusetud olid kapitalismi üldkriisi tingimustes imperialistlike suurriikide omavaheliste majanduslike vastuolude likvideerimise katsed. Müncheni kokkuleppele järgnev periood näitas kujukalt, et sel kapitalismi üldkriisi I perioodil oli olemas reaalne võimalus erinevate sotsiaalsete süsteemide rahulikuks kooseksisteerimiseks.

Rääkides tänapäeval Müncheni kokkuleppest, ei või muidugi unustada, et hukule vastusammuv kapitalistlik ühiskond ei taha vabatahtlikult ajaloo näitelavalt lahkuda, vaid püüab sotsialistliku süsteemi vastu suunatud vandenõude organiseerimisega oma nõrgenevaid positsioone kindlustada. Ühtlasi näitab aga ajalugu, et juba sel ajal kui maailmas oli ainsaks sotsialistlikuks riigiks Nõukogude Liit, s.o. 1938.a., ei õnnestunud imperialistlikel suurriikidel realiseerida sotsialistliku ühiskonna likvideerimise püüdlusi antikommunismi baasile rajatud kokkuleppe teel, erinevate sotsiaalsete süsteemide rahuliku kooseksisteerimise printsiibi eitamise teel.

Tänapäeval, kapitalismi üldkriisi III perioodil, kus kapitalistliku maailmasüsteemi piirid pidevalt ahenevad, kus rahvaste võitlus rahu eest pidevalt kasvab, kus imperialistlike suurriikide omavahelised vastuolud pidevalt teravnevad, kus sotsialistlik süsteem on muutunud

inimühiskonna arengu määravaks teguriks, ei ole võimalik enam rahuliku kooseksisteerimise printsiibi eitamine, sest erinevate **sotsiaals**ete süsteemide rahulik kooseksisteerimine ei ole üksnes reaalne võimalus, vaid inimühiskonna arenemise objektiivne vajadus.

Kasutatud kirjandus

Marksismi-leninismi teoreetilised teosed
ja artiklid

- L e n i n , V.I., Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium, Teosed, 23.kd., Tallinn, 1954.
- L e n i n , V.I., Ettekanne rahvusvahelisest olukorrast ja Kommunistliku Internatsionaali põhiülesannetest, Teosed, 31.kd., Tallinn, 1955.
- L e n i n , V.I., Kõne VK(b)P Moskva organisatsiooni koosolekul 6.XII 1920., Teosed, 31.kd., Tallinn, 1955.
- L e n i n , V.I., Vabariigi sise- ja välispoliitikast. Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee ja Rahvakomissaride Nõukogu aruanne IX Ülevenemaalisele Nõukogude Kongressile 23.XII 1921.a., Teosed, 33.kd., Tallinn, 1955.
- L e n i n , V.I., Kiri N.D.Kiknadzele, Teosed, 35.kd., Tallinn, 1955.
- Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961.
- Hruštšov N.S., Kõne Budapestis 9.aprillil 1964.a., "Rahva Hääl" Nr. 86(6503) 10.aprillil 1964.
- Hruštšov N.S., Maailma kommunistliku liikumise uutele võitudele. „Kommunism - see on rahu ja rahvaste õnn“, 1. kd., Tallinn, 1963.
- Димитров Г., Единый фронт борьбы за мир, Избранные произведения, том I, Москва, 1957.
- Димитров Г., Наступление фашизма и задачи Коммунистического Интернационала в борьбе за единство рабочего класса, против фашизма, Избранные произведения, том I, Москва, 1957.
- Фростер, Уильям З., Народные фронты и народная демократия, „Закат мирового капитализма“, Москва, 1951.

Dokumentide publikatsioonid

Ajaloo võltsijad (Ajalooline ülevaade), Tallinn 1948

Der Nürnberger Prozess. Aus den Protokollen, Dokumenten und Materialien des Prozesses gegen die Hauptkriegsverbrecher vor dem internationalen Militärgerichtshof, Band II, Berlin, 1957.

Внешняя политика СССР. Сборник документов, том IV (1935 - июнь 1941), Москва, 1946.

Документы и материалы кануна второй мировой войны, том I, Ноябрь 1937 - 1938 гг. Из Архива Министерства Иностранных Дел Германии, Москва, 1948.

Документы и материалы кануна второй мировой войны, том II, Архив Дирксена (1938 - 1939 гг.), Москва, 1948.

Документы Министерства Иностранных Дел Германии, Выпуск I, Германская политика в Венгрии (1937 - 1942 гг.), Москва, 1946.

Новые документы из истории Мюнхена, Москва, 1958.

Нюрнбергский процесс. Сборник материалов, том I, II, Москва, 1954.

Нюрнбергский процесс над главными немецкими военными преступниками. Сборник материалов в семи томах, том I, II, Москва, 1958.

XVII съезд Всесоюзной Коммунистической партии (б) 26 января - 10 февраля 1934 г. Стенографический отчет, Москва, 1934.

Хрестоматия по новейшей истории, том I, Москва, 1960.

M e m u a a r i d

- D o d d , William E., Diplomat auf heißem Boden. Tagebuch des USA-Botschafters William E. Dodd in Berlin 1933 - 1938, Berlin, 1962.
- Putliz, Wolfgang, Unterwegs nach Deutschland, Berlin, 1962.
- Иген, А., Отрывки из мемуаров, "Международная жизнь", 1963, № 4
- Платуй Женевива, Двадцать лет дипломатической Борьбы, Москва, 1960.
- Эмери Леопольд, Моя политическая жизнь, Москва, 1960.
- Monograafiad, uurimused, artiklid
- Berjoskin A.W., Über den Charakter der deutsch-amerikanischen Beziehungen am Vorabend des zweiten Weltkrieges. Der deutsche Imperialismus und der zweite Weltkrieg, Band 2, Berlin, 1961.
- Deborin G.A., Die internationale politische Krise am Vorabend des zweiten Weltkrieges. „Der deutsche Imperialismus und der zweite Weltkrieg“, Band 2, Berlin, 1961.
- Kobljakov J.K., Der Kampf der UdSSR gegen die faschistische Aggression und die Münchener Politik der Westmächte am Vorabend des zweiten Weltkrieges. „Der deutsche Imperialismus und der zweite Weltkrieg“, Band 2, Berlin, 1961.
- Kraus Robert, Zur Entstehung der Sudetendeutschen Partei (Henleinpartei) und zu ihrer Rolle als Agentur hitlerdeutschlands bei der Vorbereitung der Annexion Tschechoslowakischen Republik. „Der deutsche Imperialismus und der zweite Weltkrieg“, Band 2, Berlin, 1961.

- Königer Heinz, Über die Maikrise von 1938 und ihre Behandlung in der westdeutschen Geschichtsschreibung. "Zeitschrift für Geschichtswissenschaft", 1959, Heft 1
- Lindner Heinz, Das Komplott der deutschen und französischen reaktionären Kräfte vor dem zweiten Weltkrieg. „Der deutsche Imperialismus und der zweite Weltkrieg“, Band 2, Berlin, 1961.
- Norden Albert, Nii sepiitsetakse sōdasid (Agressiooni kulissidetagune külg ja tehnika), Tallinn 1954
- Teichova Alice, Zur Außenpolitik Großbritanniens am Vorabend des zweiten Weltkrieges. " Zeitschrift für Geschichtswissenschaft ", 1961, Heft 6,7.
- Thorez Maurice, Rahva poeg, Tallinn, 1953.
- Арутюнян, Ю.В., Роль американской дипломатии в организации Мюнхенской конференции 1938 г., " Вопросы истории " 1958, №2.
- Батурин, М., США и Мюнхен. " Международная жизнь " 1959, №4.
- Бендрикова, Л.А., Франция в 1929 - 1939 годах, Москва 1957.
- Варга, Е., Особенности нового экономического кризиса. " Мировое хозяйство и мировая политика " 1939, №2.
- Веселы, Индржих, О причинах возникновения и судьбе буржуазной Чехословакии. " Вопросы истории ", 1958, №11.
- Внешняя политика Чехословакии 1918 - 1939, Сборник статей, Москва, 1959.
- Волков В.К., Германо-югославские отношения в 1933 - 1938 годах и развал Малой-Антанты. " Славяно-германские исследования ", Москва, 1963.
- Дипломатический словарь, том II, Москва, 1961.

Гаек, Иржи, Мюнхен, Москва, 1960.

Гус, М., Американские империалисты - вдохновители мюнхенской политики, Москва, 1951.

Ивашин, И. Ф., Очерки истории внешней политики СССР, Москва, 1958.

История Великой Отечественной войны Советского Союза 1941 - 1945, том I, Москва, 1960.

История дипломатии, том III, Москва, 1945.

История международных отношений и внешней политики СССР 1917 - 1939, том I, Москва, 1961.

История Чехословакии, том III, Москва, 1960.

Квачек, Р., Оливова В. Политика германского империализма по отношению к Чехословакии 1918 - 1938, "Славяно-германские исследования", Москва, 1963.

Компьюнктурный бюллетень Журнала "Мировое хозяйство и мировая политика" 1939, № 1.

Краиль, В., О контрреволюционной и анти-советской политике Масарика и Бенеша, Москва, 1955.

Леминг У., Проблема второй империалистической войны. О характере войны и о современных фашистских союзах. "Мировое хозяйство и мировая политика" 1939, № 1.

Матвеев В. А., Проблемы мюнхенской политики. (1938 - 1939 гг.), Москва, 1955.

- Мейер Герши, Непозбедна ли идеја Аме-
рики?, Москва, 1950.
- Мельников Ю.М., Роль американо-герман-
ских противоречий в возникновении
второй мировой войны. "Вопросы исто-
рии" 1959, №3.
- Некрас А.М., Политика английского импери-
ализма в Европе (октябрь 1938 - сент-
ябрь 1939г.), Москва, 1955.
- Николаев Н.Н., Внешняя политика правых
лейбористов Англии в период под-
готовки и начала второй миро-
вой войны (1935 - 1940 гг.), Москва,
1953.
- Норден А., Уроки германской истории, Моск-
ва, 1948.
- Остоя - Овелянский И.Д., Из историй фран-
ко-германских переговоров в 1936-
1937. "Вопросы истории", 1958, №1.
- Поздеева Л.В., Англия и реиндустриализация
Германии 1933-1936, Москва, 1956.
- Поляков В.Г., Англия и Мюнхенский договор,
Москва, 1960.
- Розанов Г.А., Германия под властью фра-
ншизма (1933-1939 гг.), Москва, 1961.
- Ротштейн Эрто, Мюнхенский договор, Москва, 1959.
- Сэстум Ричард, И.Г. Фарбениндустри, Москва, 1948.
- Трухановский В.Г., Внешняя политика Англии
на первом этапе общего кризиса
капитализма (1933 - 1939 гг.),
Москва, 1962.

- Ушаков В. Б., Внешняя политика гитлеровской Германии, Москва, 1961.
- Хвостов В. М., Некрич А. М. Как возникла вторая мировая война, Москва, 1959.
- Шаффо А., Объективный характер законов истории, Москва, 1959.

S i s u k o r d

S i s s e j u h a t u s	2
I Sõjaseelse poliitilise kriisi väljaku- junemine Euroopas kapitalismi üldkrii- si tingimustes ja fašistlikele agresso- ritele vabade käte andmise poliitika esi- mesed tulemused	7
II Münchени kokkuleppe eelmäng. Maikriis ja septembrisündmused Tšehhoslovakkias	49
III Münchени konverents ja tema tulemused	109
K o k k u v õ t e	152
Kasutatud kirjandus	161